

**Libru tsa tsa'á kuenda
nácaa kitsa'a iyó
tandi'i maa**

Génesis

en el
Mixteco de San Juan Colorado



La Liga Bíblica
Las Sagradas Escrituras para Todos

La ilustración en la página 33 por Louise Bass es propiedad de ©The British & Foreign Bible Society, 1994.

Las demás ilustraciones son propiedad de ©1978 David C. Cook Publishing Co., usadas con el permiso correspondiente.

Primera edición 2006 3.5C

Segunda edición

Génesis

Mixteco de San Juan Colorado

mjc 06-008 .5C

©La Liga Bíblica, A.C. 2006

México, D.F.

Libru tsa tsa'á kuenda nákaa kitsa'a iyó tandi'i maa

Ku'va kituvi ñu'u ñayivi tan andivi

1 1 Ta'an tsana'a nda nu kitsa'a kituvi tsa iyó, intu'un ñi Nyoo iyó. Takan tan java'a ra andivi tan ñu'u ñayivi. 2 Tan ñu'u ñayivi kan nduve ku'va iyó tsi, nda maa ndutya ñi tsitu nuu tsi tan nduve tsa nditsin iyó. Tan tatyí Nyoo nyii tsi kandá tsi nu ndutya.

3 Tan katyí Nyoo: “¡Na koo tsa nditsin!”

Tan ndunditsin. 4 Tan nye'e ra tyin va'a tsa nditsin kan. Tan jasiin ra tsa nditsin kan tan tsa naa kan. 5 Tan “tsinu ka'ñi” jakunañi ra tsa nditsin kan tan “tsakuaa” jakunañi ra tsa naa kan. Tyiñu kan java'a ra kivi ji'na.

6 Ya'a kan katyí nyiko ra: “Na koo iin nu ndoo nuña tsa kua jasiin ndutya tyin takan tan kuvi ndusiin ju'va tsi.”

Tan takan kuví.

7-8 Sava ndutya kan ndoo ityi tsa'a tan inga sava ndutya kan kua'an ityi siki tan nu ndoo nuña kan jakunañi ra “andivi”. Tyiñu kan java'a ra tsinu uvi kivi.

9 Tan inga kivi kan katyí ra: “Na ndu iin ndutya tsa ndoo ityi tsa'a iin ña nu kua ndu iin tsi tan na koo nu ityi”, katyí ra.

Tan takan kuví. 10 Nu ndu iin ndutya kua'a kan jakunañi ra “ndutya ñu'u”, tan nu ndoo ityi kan jakunañi ra “ñu'u ityi”.

Nye'e ra tyin va'a takan. 11-12 Tan katyí nyiko ra: “Na kana tandi'i nuu ku'u tan tandi'i nuu yutun ku'va siin siin tsiti nu ñu'u ñayivi.”

Tan takan kuví. Kanã tandi'i maa nu ku'u tan yutun. Tan nye'e ra tyin va'a tandi'i tsa java'a ra. 13 Tyiñu kan java'a ra tsinu uñi kivi.

14-15 Takan tan katyí ra: “Na koo ñu'u ityi siki tan jandunditsin kan andivi tan nu ñu'u ñayivi tan jasiin kan tsa tsinu ka'ñi tsi'in tsakuaa tan kua koto yo kivi, tyembu tan kuiya”, katyí ra.

Tan takan kuví. 16 Java'a ra ñikanyii tan yoo kua jandunditsin. Ñikanyii kua jandunditsin tsinu ka'ñi, tan yoo kua jandunditsin tsakuaa, tan java'a ndi'i ra tiñuu. 17 Tan tyaku ra itsi ityi siki andivi tyin jandunditsin tsi siki ñu'u ñayivi 18 tsinu ka'ñi tan tsakuaa. Tan jasiin ra

tsa nditsin kan tan tsa naa. Tan nye'e ra tyin va'a takan. 19 Tyiñu kan java'a ra tsinu kumi kivi.

20 Tan inga kivi kan katyí ra: “Na kituvi tandi'i maa nuu kiti tsitsi ndutya ñu'u, tan koo ndi'i kiti kua ndava.”

Tan takan kuví. 21 Java'a ra kiti na'nu tan tsi'in tandi'i nuu kiti tsa tsiká inti'vi ña tsitsi ndutya tan tsi'in kiti ndavá.

Tan nye'e ra tyin va'a tsa java'a ra. 22 Takan tan nasoko ra tsi ti na'a ti, tan katyí ra: “Kunã ndo, na ndukua'a se'e ndo tsitsi ndutya ñu'u, tan ta'an tuku ñi kiti ndavá siki nu ñu'u ñayivi”, katyí ra.

23 Tyiñu kan java'a ra tsinu u'un kivi.

24 Tan inga kivi kan katyí ra: “Na koo tandi'i nuu kiti nu ñu'u ñayivi: kiti kuví tata, tandi'i kiti tsiká tsi'in tsitsi, tan tandi'i kiti kuu'u.”

Tan takan kuví. 25 Java'a ra tandi'i nuu kiti i'ya. Tan nye'e ra tyin va'a takan.

26 Takan tan katyí ra: “Vityin i'ya kua java'a yo iin nyivi^a tan kua java'a yo itsi tumaa kaá maa yo. Tan kua ki'i nda'a nyivi i'ya ñu'u ñayivi tsi'in tandi'i maa tsa iyó nuu tsi.”

27 Takan kuví, java'a ra nyivi,^a rayii tan ña'a, tumaa kaá maa ra kaá ñi ja'a ra.

28 Tan nasoko ra tsi ñi, tan katyí ra:

“Koo kua'a se'e ndo,

koo se'e ndo nii katsiko ñuu ñayivi.

Ki'i nda'a ndo ñuu ñayivi,

ki'i nda'a ndo kiti iyó tsitsi ndutya, tan kiti ndavá,

tsi'in tandi'i kiti tsiká nu ñu'u”, katyí ra.

29 Tsa ya'a kan tan katyí nyiko ra tsi'in ñi: “Ji'na ndo, tsa'á yu tandi'i yutun tsa'á tsiti tsi ndo: yutun tsa'á yuku vixi tan iyó tsiti ku, tandi'i



^a1:26, 27 'Nyivi' tsi'in yu'u hebreo kuví 'adam', tan tu'un i'ya kaa'án kuenda nyivi ñuu ñayivi, tan inga nu vatsi tu'un i'ya kuví tsi sivi rayii nañi Adán.

tse'e kuví katsi ndo. **30** Tan tandi'i kiti iyó nu ñu'u ñayivi: kiti kuu'u kan, kiti ndavá kan, kiti tsiká tsi'in tsitsi kan, tsa'á yu tandi'i ku'u kuii katsi ti na'a ti", katyí ra.

Tan takan kuví. **31** Tan nye'e ra tyin tandi'i maa tsa java'a ra ya'a xaan va'a tsi, tan tsi'in tyiñu ikan ndu iin tsa iñu kivi jatyíñu ra.

2 **1** Ndi'i tsinu ñu'u ñayivi ja'a ra tsi'in tsa iyó nuu tsi, tan ndi'i tsinu andivi tsi'in tandi'i tsa iyó nuu tsi ja'a ra. **2** Tan kivi utsa kitatu ra, tyin ndi'i jatyíñu ra. **3** Takan tan nasoko ra kivi kan, tan kuví tsi iin kivi ka'nu xaan ja'a ra tyin kivi kan kitatu ra tsa kuenda tandi'i maa tyiñu java'a ra.

4 Takan kuví ku'va tsinu andivi tan ñu'u ñayivi kivi java'a Nyoo itsi.

Nu yukú nyivi tsitsi yutun tata

Kivi java'a ra Nyoo Jehová ñu'u ñayivi tan andivi, **5** nduve yutun tan ndi ku'u nu ñu'u ñayivi kan tyin ña'a ka jakuun ra savi tan ña'a ka koo nyivi jatyíñu nu ñu'u kan. **6** Maa tyin nu ñu'u ñayivi kan kaná ndutya tsa tyosó ñi ka'nu nu ñu'u kan. **7** Takan tan java'a ra nyivi tsi'in nya'yu. Tan tiví ra ixtyin nyivi kan tan naki'vú tsa nyito tsi nyivi kan, takan tan kuví nyivi kan nyivi nyito.

8 Ya'a kan, java'a ra iin nu iyó kua'a yutun tata tsa tsa'á yuku vixi. Java'a ra kan nda Edén ityi nu kaná ñikanyii. Tinyij ra tsi nyivi java'a ra kan tsitsi yutun tata kan. **9** Tan jakaná ra tandi'i maa nuu yutun tyaki tsa'á yuku vixi, tan va'a ku katsi yo. Tan ma'ñu jakaná ndi'i ra iin yutun, tan tsiti yutun i'ya tsa'á ku ñayivi nyito, tan jakaná ra inga yutun, tan tsiti yutun kan tsa'á ku koto yo tsa va'a tan tsa ña va'a.

10 Tan nda Edén kanyii iin yutya, ikan keé ndutya tyosó ñi ka'nu yutun tata kan, tan ikan nata'vú kumi taa'an yutya. **11** Intu'un yutya kan nañi Pisón; tan yutya i'ya tsinú nduvi nda ñu'u nu nañi Havila nu iyó xu'un kuaan. **12** Ya'a xaan va'a xu'un kuaan kitá kan. Tan iyó ndi'i bedelio (kaá kan tumaa kaá sikui yutun, tu'vá kan tsinú ndutya tami). Tan iyó ndi'i yuu tyaki nañi ónice. **13** Tan yutya tsinu uvi, nañi Gihón. Tan yutya i'ya tsinú nduvi ñi maa nu ñu'u nu nañi Cus. **14** Tan yutya tsinu uñi, nañi Hidekel tan yutya i'ya ya'á kan xiin ñu'u Asiria ityi nu kaná ñikanyii. Tan Éufrates nañi yutya tsinu kumi.

15 Tan tsitsi yutun tata kan tinyij ra Jehová tsi nyivi kan tyin kua jakuenda nyivi kan tan

kua jatyíñu nyivi kan nuu tsi. **16** Tan tsa'a ra ndatu tsi nyivi kan tan katyí ra: "Kuví katsi un tandi'i yuku vixi tsa'á yutun nyakú tsitsi yutun tata i'ya, **17** maa tyin tsiti tsa'á tsa koto un tsa va'a tan tsa ña va'a, ña katsi un. Tyin kivi kua katsi un tsiti kan, tsa nditsa tyin kua kúu un", katyí ra.

18 Ya'a kan tan katyí nyiko ra: "Kua java'a yu inga nyivi kuta'an tsi'in nyivi i'ya tyin ña va'a koo maa ñi nyivi i'ya."

19-20 Tsa ya'a java'a ra tandi'i maa nuu kiti tsi'in nya'yu, tsindaká ra tsi ti na'a ti tsi nyivi kan tyin nye'e nyivi kan náa kua kunañi ti na'a ti. Nduku nyivi kan sivi intu'un intu'un kiti kan. Tan ndoo sivi kan nañi ti na'a ti. Maa tyin ña nañi'i maa yóo kuvi kuta'an tsi'in nyivi kan. **21** Takan tan jakusu Nyoo Jehová tsi nyivi kan, tan tava ra intu'un yiki na'a nyivi kan tsitsi tsa ya'a xaan kixi nyivi kan, tan janda'a ra nu tava ra yiki na'a kan. **22** Tan tsi'in yiki na'a tsa tava ra ikan, java'a ra iin ña'a. Tan tsindaká kuenda ra tsi ña'a kan tsi nyivi kan. **23** Takan tan katyí nyivi kan:

"¡Tsi'in yiki yu tan tsi'in kuñu ñu'u yu tsinu nyivi i'ya yakan kuenda 'ñaha' kuví ña, tyin tsi'in yiki na'a yu'u rayi tsinu ña ja'a Nyoo!" katyí ra.

24 Yakan kuenda rayi tan ña'a nanduví ñi iin ña kuñu ñu'u tsa ya'a tinda'a ñi, tan ña taa'an ka tsi koo ñi ve'e jutu ñi.

25 Kivi kan, rayi tan ña'a kan tandi'i ñi, maa tyin ña ka'an nuu ñi.

Nu ña tyaa ya'vi nyivi tu'un ka'an Nyoo

3 **1** Intu'un ñi nu koo tsitó xaan ku'va jandaví ña'a nu, tsa nuu tandi'i ka kiti java'a Nyoo Jehová, tan katyí nu tsi'in ña'a kan:

—¿Aan, yakan katyí Nyoo tyin ña kuví katsi ndo tsiti yutun nyakú tsitsi yutun tata i'ya? —katyí nu koo kan tsi'in ña.

2 Tan katyí ña'a kan tsi'in nu:

—Kuví maa kasi ndi tandi'i ñi tsiti yutun nyakú i'ya, **3** maa tyin tsiti yutun nyaá ma'ñu yutun tata i'ya, ña kuví katsi ndi tan ndi ña kuví tiin ndi tsiti tun, tyin tatun kua java'a ndi takan kua kúu ndi, katyí Nyoo —katyí ña.

4 —Ña nditsa, ña kua kúu ndo —katyí nu—. **5** Tsitó va'a Nyoo tyin tatun kua katsi ndo tsiti yutun kan kua koto ndo tsa va'a tan tsa ña va'a tumaa tsa tsitó maa ra —katyí nu tsi'in ña.

6 Nye'e ña'a kan tyin va'a tsiti yutun kan, tan sii kaá ku nda kua ña katsiyó ka nuu ña

nye'é ña tsi ku tsa ya'a kuñí ña katsi ña tsi ku, tan kuñí ña katsi ña tsi ku tyin kuñí ña ñi'i ña tsa nyityi. Tan ki'in ndi'i ña tsi ku tsa'a ña tsi yii ña tsatsi ra. ⁷ Tsa ndi'i tsatsi ñi, juvin ñi ku'va kan tsitó ñi tyin tandii ñi. Takan tan kiku ñi nda'a yutun nañi higuera tan tyasi ñi tsi ñi tsi'in kan.

⁸ Tan tsiñi ñi kundasún yutun nu vatsi ra Nyoo Jehová tsitsi yutun tata kan tsa tseñi. Tan tsinu xee'e ñi nuu ra tyañu yutun tata kan. ⁹ Maa tyin kana ra tsi rayii kan, tan tsika tu'un ra tsi ra:

—¿Numaa nyii un, ñi? —kati ra.

¹⁰ Tan naka'an ra tsi'in ra:

—I'ya nyii yu, tsiñi yu tsika un vatsi un tsitsi yutun tata i'ya, yakan kuenda ki'vi xee'e yu, yuu'vi yu tsa kua kuxaan un tsi ndi tyin tandii ndi —kati ra tsi'in Nyoo.

¹¹ Tan tsika tu'un ra tsi ra:

—¿Tan yoo kaa'an tsi'in un tyin tandii un? ¿A tsatsi un tsiti yutun tsa kati yu tyin ña katsi un?

¹² Tan naka'an ra:

—Maa ña'a tsa tsa'a un kuta'an tsi'in yu tsa'a tsiti yutun kan tsatsi yu —kati ra.

¹³ Takan tan kati ra Nyoo Jehová tsi'in ña'a kan:

—¿Naa java'a un? —kati ra tsi'in ña.

Tan kati ña kan:

—Nu koo i'ya jandavi ña'a tsi yu, tan tsatsi yu tsiti yutun kan —kati ña.



¹⁴ Ya'a kan tan kati ra tsi'in nu koo kan:

—Tsa kuenda tsa tye'en java'a un, kua kuvi un kiti ta'nu ndatu nuu tandi'i maa nuu kiti, tan tsi'in tsitsi un kua kaka un, tan nya'yu ña maa un kua kuvi vityin tan kua'an tsi ityi nuu. ¹⁵ Tan xaan iñi ña'a tsi un kua ja'a yu ta'an ñi tata un tsi'in tata ña; kua jañikuee'e tata ña jiñi un, tan maa un kua jañikuee'e xuu siyi tata ña.

¹⁶ Tan kati ndi'i ra tsi'in ña'a kan:

—Kivi koo se'e un ya'a kua nye'e un tundo'o kua ja'a yu; tan tsi'in tsa u'vi kua kaku se'e un. Ndi maa nye'e un tundo'o kua kuñi ka un koo un tsi'in yii un, tan kua ki'i nda'a ra tsi un.

¹⁷ Tan naka'an ndi'i ra tsi'in rayii kan:

—Tsa kuenda tsa tyaa ya'vi un tsa ka'an ñasi'i un, tan tsatsi un tsiti yutun kati yu tyin ña katsi un, tsa kati yakan, ta'nu ndatu ñu'u ñayivi vityin i'ya. Tandi'i maa kivi kua koo un tsi'in tundo'o kua jatiñu un tan ñi'i un katsi un. ¹⁸ Kua kana tandi'i nuu iñu nu ñu'u, tan kua katsi un yuku iyó tsitsi ku'u. ¹⁹ Kua'a xaan tundo'o kua nye'e un kua jatiñu un tan ñi'i un katsi un, nda kuenda kuu un, tan nanduvi nyiko un ñu'u. Tyin tsi'in ñu'u tsinu un, ñu'u kuví un, tan ñu'u kua kuvi nyiko un —kati ra tsi'in ra kan.

²⁰ Tan Eva jakunañi rayii kan tsi ñasi'i ra tyin ña ikan kua kuvi si'i nandi'i nyivi ñuu ñayivi. ²¹ Tan java'a ra Nyoo Jehová tsi'in ñii kiti tsa kua kunditsi ñi. ²² Tan kati ra: “Vityin, nyivi kuví ñi tumaa kuví yo, tyin tsitó ñi tsa kuví tsa va'a tan tsa ña va'a. Maa tyin ña kua jokon ndi'i ñi tsiti yutun tsa'a ñayivi nyito tan katsi ñi tan koo kuii ñi”, kati ra.

²³ Yakan kuenda tava ra tsi ñi tsitsi yutun tata kanyii nda Edén, tan kitsa'a jatiñu ñi nuu ñu'u ja'a ra tan juvin tsi'in ñu'u tsinu ñi. ²⁴ Tsa ya'a tava tsiyo ra tsi ñi, tyaku ra ángel jakuendá yu'u yutun tata kan ityi kaná ñikanyii. Tan tyaa ra mityi, tsa maa ñi maa ñu'u kuví, tsitsi ityi kua'an nu nyaá yutun nu keé tsiti tsa tsa'a koo kuii nyivi. Tan tsikó nduvi mityi kan tyin takan tan ña kuvi ya'a nyivi ku'un ñi nu nyaá yutun kan.

Ra Caín tsi'in ra Abel

4 ¹ Tsikoo rayii kan tsi'in ña Eva tan ñi'i se'e ña, tan kivi kaku lee se'e ña jakunañi ña Caín itsi. “Ku'va kuñi maa ra Jehová kuví i'ya, yakan kuenda tsa'a ra rayii lu'lu tsi yu”, kati ña.

2 Tan tsikoḡ inga se'e ña tan jakunañi ña Abel tsi lee kan. Tsa tsa'nu ra Abel jakuendá ra mbee, tan ra Caín yañi ra, ra jatyiñú tsitsi ku'u kuví ra.

3 Iin kivi ki'in ra Caín ju'va tsiti yutun nuu jatyiñú ra tan tsijamañi ra kan tsi ra Jehová.

4 Tan ki'in tuku ra Abel se'e nuu kiti jana ra, kiti xaa'an va'a tan jamañi ra tsi ti na'a ti nuu ra Jehová. Tan ta'an iñi ra Jehová nye'e ra tsi ra Abel tsi'in tsa jamañi ra. 5 Maa tyin ña ta'an iñi ra nye'e ra tsi ra Caín tsi'in tsa jamañi ra, tan tsa katyi yakan, xaan xaan kuñi ra Caín tan xaan nye'é ra. 6 Takan tan katyi ra Jehová tsi'in ra: “¿Náa kuenda ya'a xaan xaan kuñi un tan xaan nye'é un, Caín? 7 Tsitó un tyin kuví jakanaa kuatyi tsi un tun java'á un tsa ña va'a, tyin nu ikan ndukú nu jakanaa nu tsi un, maatyin ña ku'va un tsi un tsi nu. Jakanaa tsi nu tsi'in tsa java'a un tsa va'a”, katyi ra Jehová tsi'in ra.

8 Tan kuví tsi tsa kana ra Caín tsi ra Abel yañi ra kua'an ra na'a ku'u.

Tsa tsa yukú ra na'a tsitsi ku'u, sana iñi ra Abel kañi ra Caín tsi ra tan tsi'i ra. 9 Ya'a kan, tan tsika tu'un ra Jehová tsi ra Caín:

—¿Caín, náa ra Abel yañi un, ñi?

Tan katyi ra kan:

—Ña tsitó yu'u, ña nyaá tyiñu yu jakuendá yu tsi ra kan —katyi ra.

10 —¿Náa java'a un, Caín? Niñi ra yañi un tsa tsati, kaná tsa tsi tsikán tsi tsi yu na jandaa yu kuatyi i'ya. 11 Tsa katyi tsa tsa'ñi un tsi yañi un, ta'nu ndatu un vityin tan kua kita un nu ñu'u nu tsati niñi ra. 12 Ndi maa kua jatyiñu un nu ñu'u, ña kua kee ka tsiti tsa kua tatsi un. Tan kua kaka tatu maa un nu ñu'u ñayivi tan ña kua



ñi'i maa un nu kua kitatu un —katyi ra Jehová tsi'in ra.

13 Tan naka'an ra:

—Ñavin ku'va kunyee iñi yu'u kuví ku'va tsa tatsi tuñi un tsi yu. 14 Tavá un tsi yu nu ñu'u i'ya, tan ña kua nye'e ka yu tsi un, kua kaka ndaa'vi maa yu, tan nduve nu kua koo xuve'e yu, tan kuví kitatu yu. Tan tsa takan, yóo kuví ñi maa kua nañi'i tsi yu ka'ñi na'nu tsi yu —katyi ra.

15 Tan katyi ra Jehová tsi'in ra:

—Nduve tsa kua kuví, Caín, tyin tatun ndáa ra kua ka'ñi tsi un, utsa tsa'a kua tatsi tuñi yu tsi ra tan ñavin tumaa tatsi tuñi yu tsi maa un —katyi ra.

Takan tan tyaa ra Jehová tumaa iin tuñi tsi ra, tyin yóo nye'e ñi maa tsi ra na ña ka'ñi ra na'a tsi ra. 16 Tsa ya'a natu'un ra Jehová tsi'in ra, kita ra kua'an ra ityi nu kaná ñikanyii tan tsikoḡ ra ityi nu nañi Nod.

Nyivi tata ra Caín

17 Tsa ya'a tsa ra nu nañi Nod, tsikoḡ ra tsi'in ñasii'i ra tan ñi'i se'e ña. Tan jakaku ña iin rayii lu'lu tan jakunañi ñi tsi lee kan, Enoc. Tan janduvita ra iin ñuu tan jakunañi ra Enoc, ñuu kan, juvin ñi ku'va nañi se'e ra. 18 Tan ra Enoc kan kuví jutu ra Irad, tan ra Irad kan kuví jutu ra Mehujael, tan ra Mehujael kan kuví jutu ra Metusael, tan ra Metusael kan kuví jutu ra Lamec. 19 Tan ra Lamec kan tinda'a ra tsi'in uvi taa'an ña'a, intu'un ña nañi Ada, tan inga ña nañi Zila. 20 Tan ña Ada kan kuví si'i ra Jabal. Tan ra Jabal kan tsi'in nyivi tata ra iyó ñi ve'e tsinu tsi'in ñii kiti tan nyivi jakuñá kiti tata kuví ñi 21 Tsikoḡ inga yañi ra nañi Jubal tan ra Jubal kan tsi'in tata ra kuví nyivi javakú arpa tan ra tiví tiyoo. 22 Tan ña Zila kuví si'i ra Tubal-caín, tan juvin ra kan kuví ra java'á nda'a tyiñu tsi'in kaa tan tsi'in inga kaa tsa kuví bronze, tan iyó iin ku'va ra nañi Naama.

23 Kuví tsi iin kivi tan katyi ra Lamec tsi'in nduvi taa'an ñasii'i ra:

Yoo'o Ada tan yoo'o Zila, tyaso'o va'a ndo tsa kua ka'an yu tsi'in ndo:

Tsa'ñi yu iin ra tyin maa ra jañikuee'e tsi yu,

na katyi yo, iin ra yoko tyin maa ra kañi tsi yu.

24 Tatun ka'ñi ra na'a tsi ra Caín, utsa tsa'a kua ka'nya ra na'a kuenda,

maa tyin tatun ka'ñi ra na'a tsi yu'u, uñi xiko tsa'un uvi tsa'a kua ka'nya ra na'a kuenda, katyí ra tsi'in ñi.

Tsinu uñi se'e ra Adán tsi'in ñasi'i ra

25 Tsikoꝝ nyiko ra Adán tsi'in ñasi'i ra tan tsikoꝝ inga se'e ña, tan Set jakunañi ña se'e ña, tan katyí ña: “Nyoo tsa'a inga se'e yu kuenda ra Abel ra tsa tsa'ñi ra Caín”, katyí ña.

26 Tan ra Set kuví jutu ra Enós. Nda takan tan kitsa'a tsikán ta'vi nyivi tsi Nyoo tsi'in sivi ra “Jehová” tyin sivi maa ra kuví.

Nyivi tata ra Adán

5 1 I'ya kuví sivi tata ra Adán. Kivi java'a Nyoo tsi nyivi, java'a ra tsi ñi tumaa kaá maa ra. 2 Rayii tan ña'a java'a ra tan jakunañi ra tsi ñi “nyivi^b”. Tan nasoko ra tsi ñi kivi kan.

3 Cientu oko utsi kuiya ra Adán tan tsikoꝝ ra Set se'e ra, tan ndaku xaan ra tsi ra. 4 Tsa ya'a kakū ra Set, una cientu ka kuiya tsikoꝝ ra Adán tan tsikoꝝ ka maa se'e ra tsi'in ñasi'i ra, rayii tan ña'a. 5 Tan tsikoꝝ ra ñin cientu oko utsi kuiya tan tsi'i ra.

6 Cientu u'un kuiya ra Set tan tsikoꝝ ra Enós. 7 Tan tsa ya'a kakū ra Enós, una cientu utsa ka kuiya tsikoꝝ ra Set, tan tsikoꝝ ka maa se'e ra, rayii tan ña'a. 8 Tan ñin cientu utsi uvi kuiya tsikoꝝ ra tan tsi'i ra.

9 Kumi xiko utsi kuiya ra Enós tan tsikoꝝ ra Cainán. 10 Tan una cientu tsa'un ka kuiya tsikoꝝ ra tan tsikoꝝ ka maa se'e ra, rayii tan ña'a, tsa ya'a kakū ra Cainán. 11 Tan ñin cientu u'un kuiya tsikoꝝ ra tan tsi'i ra.

12 Uñi xiko utsi kuiya ra Cainán tan tsikoꝝ ra Mahalaleel, se'e ra. 13 Tan una cientu uvi xiko ka kuiya tsikoꝝ ra tsa ya'a kakū ra kan, tan tsikoꝝ ka maa se'e ra, rayii tan ña'a. 14 Tan kuiya tsikoꝝ ra nu ñu'u ñayivi kuví ñin cientu utsi kuiya tan tsi'i ra.

15 Uñi xiko u'un kuiya ra Mahalaleel tsa'a tsikoꝝ ra Jared, se'e ra. 16 Una cientu oko utsi ka kuiya tsikoꝝ ra tsa ya'a kakū ra kan, tan tsikoꝝ ka maa se'e ra, rayii tan ña'a. 17 Tan una cientu kumi xiko tsa'un kuiya tsikoꝝ ra tan tsi'i ra.

18 Cientu uñi xiko uvi kuiya ra Jared tsa'a tsikoꝝ ra Enoc, se'e ra. 19 Tsa ya'a kakū ra kan, una cientu ka kuiya tsikoꝝ ra, tan tsikoꝝ ka maa

se'e ra, rayii tan ña'a. 20 Tan kuiya tsikoꝝ ra nu ñu'u ñayivi kuví, ñin cientu uñi xiko uvi kuiya tan tsi'i ra.

21 Uñi xiko u'un kuiya ra Enoc tsa'a kakū ra Matusalén, se'e ra. 22 Tan tsa ya'a kakū ra kan, uñi cientu ka kuiya tsikoꝝ ra tan tsikoꝝ ka maa se'e ra, rayii tan ña'a. Tan ku'va taa'án ñi maa Nyoo kuví kan tsikoꝝ ra. 23-24 Tan uñi cientu uñi xiko u'un kuiya ra tan naa i'ñi ra tyin maa Nyoo naki'in tsi ra tyin tsikoꝝ ra ku'va taa'án ñi maa Nyoo.

25 Cientu kumi xiko utsa kuiya ra Matusalén tsa'a tsikoꝝ ra Lamec, se'e ra. 26 Tan tsa ya'a tsikoꝝ ra kan, utsa cientu kumi xiko uvi ka kuiya tsikoꝝ ra, tan tsikoꝝ ka maa se'e ra, rayii tan ña'a. 27 Tan ñin cientu uñi xiko ñin kuiya tsikoꝝ ra tan tsi'i ra.

28-29 Cientu kumi xiko uvi kuiya ra Lamec tsa'a tsikoꝝ ra Noé, se'e ra, tan katyí ra: “Tsa'a Nyoo tsi ra lu'lu i'ya tyin juvin ra kua ja'a tsa ña ya'a xaan ka nye'é yo tundo'o nu ñu'u ñayivi tsa tsa'nu ndatu ra”, katyí ra. 30 Tan tsikoꝝ ra u'un cientu kumi xiko tsa'un ka kuiya, tsa ya'a kakū ra Noé kan, tan tsikoꝝ ka maa se'e ra, rayii tan ña'a. 31 Tan utsa cientu uñi xiko tsa'un uvi kuiya tsikoꝝ ra tan tsi'i ra.

32 Tsa ya'a ki'in ra Noé u'un cientu kuiya tsikoꝝ uñi taa'an se'e yii ra, ra Sem, ra Cam, tan ra Jafet.

Nu nye'é Nyoo tsa ña va'a java'á nyivi

6 1 Kivi kitsa'a ndukua'a nyivi nu ñu'u ñayivi, tan iyó se'e sii'i ñi, 2 nye'e se'e Nyoo tyin tyaki xaan kaá se'e sii'i nyivi nu ñu'u ñayivi, nakatsi ra na'a ña'a taa'án ñi maa ra na'a tan tinda'a ra na'a tsi'in ñi. 3 Takan tan katyí ra Jehová: “Nyivi kúu ñi maa kuví nyivi, ña kua ku'va yu koo kuii ñi, cientu oko ñi kuiya kua koo ñi”, katyí ra. 4 Tyembu ndu iin se'e Nyoo tsi'in se'e sii'i nyivi ñuu ñayivi, tan kitsa'a tsikoó se'e ñi, na'nu sukun se'e ñi tsikoó, tan ñi'i xaan ra na'a, nda kivi kan tan iyo kuñi nyivi tsi'in ra na'a.

5 Tan nye'é ra Jehová tyin ya'a xaan kua'a tsa ña va'a java'á nyivi nu ñu'u ñayivi tan maa ñi tsa ña va'a tsiká ñi ñi java'a ñi. 6 Tan ndaa'vi xaan kuñi ra tan ndu uvi ñi ra tsa java'a ra nyivi nu ñu'u ñayivi. 7 Yakan kuenda katyí ra: “Kua janaa yu nyivi, tan kua janaa yu kiti, kiti tata, kiti kuu'u, kiti ndavá, kiti

^b 5:2 Nye'e 1:27 nu tsa'á kuenda tsi tu'un i'ya.

tsiká tsi'in tsitsi. Ndu uvi iñi yu tsa java'a yu nandi'i maa tse'e", katyí ra.

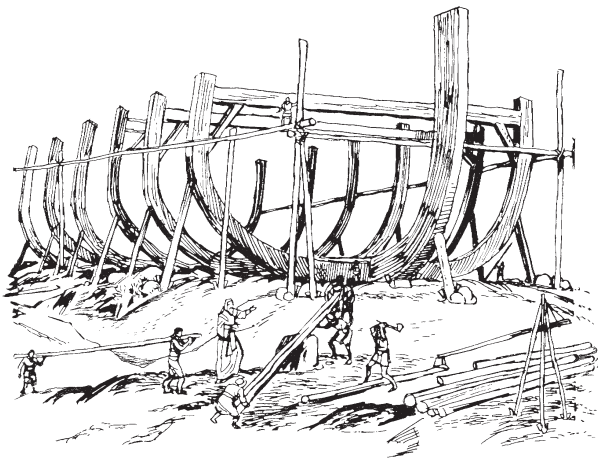
8 Maa tyin ra Noé ñi'i ra tumañi iñi nuu Nyoo.

Nu java'a ra Noé yutun ndoo

9 I'ya kuví ku'va tsikoq ra Noé kan.

Kuví ra iin rayi va'a, ndi'i maa tsa'a tyaá ya'vi ra tsi Nyoo. Intu'un ñi ra tsikoq ku'va kuñi Nyoo, tsa nuu nandi'i nyivi ñuu ra. 10 Tan se'e ra kuví tsi ra Sem, ra Cam tsi'in ra Jafet.

11 Tsitu nu ñu'u ñayivi tsi'in nyivi java'a tsa ña va'a tan kua'a tsa ña va'a java'a ñi nuu Nyoo. 12 Tan nye'é Nyoo tyin tiví nyivi ñuu ñayivi, tyin nakoo nyivi kan ityi va'a. 13 Tan katyí ra tsi'in ra Noé: "Tsa tyaá yu ku'va kua janaa yu tsi nyivi, tyin kua'a xaan kuatyí ñi. Tsa katyí kuatyí ñi kua janaa yu ñuu ñayivi. 14 Yakan kuenda java'a iin yutun ndoo tsi'in yutun nañi gofer tan kua'a kuartu kan java'a un. Tan jandutu un tyañu vitu nu tiko'ó kan tsi'in tsutsa yiti, ityi tsitsi tan ityi tsata tyin takan tan ña kua ki'vi ndutya tsitsi yutun ndoo kan. 15 Ku'va i'ya kua java'a un yutun ndoo kan: Cientu oko tsa'un metru tsa kañi yutun ndoo kan, tan oko uvi metru sasava tsa ñii'i, tan utsi uñi metru sasava tsa sukun. 16 Uñi toto ve'e ityi tsitsi kan java'a un. Tan sava metru kua nakoo nuña un nda jukun ve'e kan. Tan xiin yutun ndoo kan kua tyaá un yu'u ve'e ka'nu. 17 Tyin kua jakuun yu savi xaan, tan kua kutu ndutya nu ñu'u ñayivi, tan kua kúu tandi'i maa tsa iyó tsa nyito nu ñu'u ñayivi; tandi'i maa kua janaa yu. 18 Maa tyin kua ndoo yu tu'un tsi'in un tyin tandi'i ndo kua ki'vi tsitsi yutun ndoo kan: maa un, tsi'in ñasi'i un, nduñi se'e un tsi'in ñasi'i ra na'a. 19 Tan kua ki'vi ndi'i tandi'i nuu kiti tsi'in un tan ña kua kundi'i nuu ti na'a ti: intu'un kiti yii, tan intu'un kiti sii'i tsa intu'un intu'un nuu



ti na'a ti: 20 kiti ndavá, kiti tata, kiti kuu'u, kiti tsiká tsi'in tsitsi, kua ki'vi tsi'in un tsitsi yutun ndoo kan, tyin takan tan ña kua kúu ti na'a ti. 21 Tan jakaya tsa kua katsi un tsi'in nyivi un tan tsi'in tsa kua katsi kiti kan na'a ti, tyin takan tan ñi'i ndo tsa kua katsi ndo", katyí Nyoo tsi'in ra Noé.

22 Tan takan java'a ra Noé; java'a ra tandi'i maa ku'va tava tyiñu Nyoo tsi ra.

Nu kuun savi xaan

7 1 Tsa ya'a ndi'i tsinu yutun ndoo kan tan katyí ra Jehová tsi'in ra Noé: "Ki'vi tsi'in nandi'i nyivi un tsitsi yutun ndoo kan, intu'un ñi yoo'o iyó ku'va kuñi yu tsa nuu nandi'i ka nyivi ñuu ñayivi i'ya. 2 Tan tandi'i kiti kua kuvi katsi ndo na ki'vi utsa kiti yii tan utsa kiti sii'i; tan intu'un kiti yii tsi'in kiti sii'i kiti ña kua kuvi katsi ndo. 3 Takan tuku ñi kiti ndavá na ki'vi utsa kiti yii tan utsa kiti sii'i takan tan ña kua kundi'i nuu ti na'a ti nu ñu'u ñayivi. 4 Tyin kumañi utsa nduvi ña tan kua jakuun yu savi xaan. Uvi xiko kivi kua kuun savi, nduvi tan ñiñu, tandi'i maa tsa java'a yu tsa iyó tsa nyito itsi tsa kua ndoo ityi tsata yutun ndoo kua janaa yu", katyí Nyoo. 5 Tan tandi'i maa tsa tava tyiñu ra Jehová tsi ra jandaq ra.

6 Iyó iñu cientu kuiya ra kivi kitsa'a kuún savi tan tsitu ndutya nu ñu'u ñayivi. 7 Ki'vi ra tsitsi yutun ndoo kan tsi'in nyivi ra, ñasi'i ra, se'e ra, tsanu ra tyin takan tan ña kunaa ñi. 8 Tan ki'vi ndi'i kiti tsa ka'an Nyoo tsi'in ra tyin kua kaku. 9 Uvi taa'an uvi taa'an ti na'a ti ki'vi tsitsi yutun ndoo kan, kiti yii tan kiti sii'i, tumaa tsa tava tyiñu maa Nyoo tsi ra.

10 Ta'an tsi tsa utsa kivi kan, kitsa'a kuún savi tan kua'an tsitú ndutya nu ñu'u ñayivi. 11 Tyin tya'nyá tutyi ndutya ñu'u tsitsi ñu'u tan nuña ndi'i ityi andivi. Tan nu tsa'un uvi tsiká yoo tsinu uvi kuví kan, tan iñu cientu kuiya ra Noé ta'an kan. 12 Uvi xiko kivi kuun savi xaan nu ñu'u ñayivi nduvi tan ñiñu. 13 Juvín ñi maa kivi kitsa'a kuún savi kan ki'vi ra Noé tsitsi yutun ndoo tsi'in ñasi'i ra tsi'in se'e ra, ra Sem, ra Cam, tan ra Jafet, tan nduñi tsanu ra. 14 Tan tsi'in ñi ki'vi tandi'i nuu kiti kuu'u, kiti tata, kiti tsiká tsi'in tsitsi tan kiti ndavá. 15 Uvi taa'an uvi taa'an nuu kiti kan ki'vi tsi'in ra tsitsi yutun ndoo kan. 16 Ki'vi kiti yii tan kiti sii'i tsa intu'un intu'un nuu ti na'a ti, tumaa tsa tava tyiñu maa Nyoo tsi ra. Ya'a kan tan tyañi Nyoo yu'u ve'e yutun ndoo kan.



17 Uvi xiko kivi kuun savi xaan, ya'a xaan tsitu ndutya nu ñu'u ñayivi tan yutun ndoo nu nyii ra Noé ndoo tsi nyii tsi nu ndutya kua'a kan. 18 Tan kua'an tsitu kua'a ka ndutya, tan yutun ndoo kan nyii maa tsi nu ndutya kan. 19 Tan kunyee ndutya kua'a kan ya'a tsi jiini yuku sukun nyaku nu ñu'u ñayivi. 20 Ña yakan ñi, utsa metru ka ya'a ndutya kua'a kan jiini yuku sukun kan. 21 Tan tsi'i nandi'i nyivi, tsi'in kiti tsa ña ki'vi tsitsi yutun ndoo kan, kiti ndava, kiti tata, kiti kuu'u tan kiti tsika tsi'in tsitsi iyó nu ñu'u ñayivi. 22 Tan takan kuvu, tandi'i maa tsa iyó tsa nyito nu ñu'u ñayivi tsa ixtá tatyi kan tsi'i. 23 Maa tyin nyivi yukú tsitsi yutun ndoo kan kakú ñi: ra Noé tsi'in ñasii'i ra, se'e ra tsi'in tsanu ra. Tan nandi'i maa nyivi tsa ndoo ityi tsata tsi'i ñi, takan tuku kiti, ndi'i ti na'a ti tsi'i. 24 Tan kitsa'a ndokó ndutya kua'a kan tsa ya'a u'un yoo tsa tsitu ndutya kan nu ñu'u ñayivi.

Nu ndi'i kuun savi xaan

8 1 Tsitsi tsa ndi kuun savi, ña naa iñi Nyoo tsi ra Noé tsi'in tandi'i kiti yukú tsi'in ra tsitsi yutun ndoo kan. Takan tan kitsa'a yi'i tatyi ja'a ra tan nanuu ndutya kan. 2 Tyin na kundasi tutyi ndutya ñu'u tan tsindasi ndi'i ityi andivi takan tan tsikuñi tsa kuun savi. Tan jaya'a Nyoo tatyi siki ndutya kan, tan kitsa'a ndokó tsi. 3 Tan tsa ya'a u'un yoo, ndoko ju'va ndutya kua'a kan. 4 Tan nu tsa'un uvi tsika yoo utsa, ndoo yutun ndoo kan jiini yuku nyaku nu nañi Ararat. 5 Tan kua'an nanuu ka ndutya kan nda yoo utsi. Tan nu iin tsika yoo utsi kan, kitsa'a ndunditsin tandi'i yuku sukun.

6 Ndatu ra Noé uvi xiko kivi ka tsa'a nuña ra ventana tsa java'a ra. 7 Tan jaku'un ra iin tikaka, tan tyikatyi'ya kua'an ti ndava ti ndatu ti nda na ityi ñu'u ñayivi. 8 Ya'a kan, jaku'un ra

iin paloma, tyin kuñi ra koto ra tatun tsa ndoko ndutya nu ñu'u ñayivi. 9 Maa tyin ña ñi'i ti nu kitatu ti tyin ña'a ka ndoko ndutya nu ñu'u ñayivi, tan natsaa nyiko ti nu nyii ra tan ki'in ra tsi ti tyi'i ra tsitsi yutun ndoo kan.

10 Ndatu ra utsa nduvi ka tan jaku'un nyiko ra tsi ti. 11 Takan tan tsa ti yi'i yu'u ti nda'a numa kuu olivo tsa tsa kuñi kuaa. Takan tan tsito ra tyin tsa ndokuu ndutya nu ñu'u ñayivi. 12 Tan ndatu ra inga utsa kivi ka, tan jaku'un nyiko ra tsi ti inga tsa'a, tan ikan ti ña tsa nu'u ka.

13 Tan kivi ndi'i ndutya kan ndoko nu ñu'u ñayivi, iñu cientu iin kuiya ra Noé ta'an kan. Tan nu iin tsika yoo ji'na, tsani ra jiini yutun ndoo kan tan nye'e ra tyin tsa ndoko ndutya nu ñu'u ñayivi. 14 Tan nu oko utsa tsika yoo tsinu uvi na ityi va'a ñu'u ñayivi.

15 Takan tan katyi Nyoo tsi'in ra: 16 “Kita tsi'in ñasii'i un, tsi'in ra se'e un na'a ra, tan tsi'in ñi tsanu un tsitsi yutun ndoo juvin, 17 tsi'in tandi'i kiti tsa ki'vi tsi'in un, kiti ndava kan, kiti tata kan, kiti kuu'u kan, kiti tsika tsi'in tsitsi kan, tava tsi ti na'a ti na ku'un ti na'a ti nani katsiko nu ñu'u ñayivi tan koo kua'a se'e ti na'a ti tan kuña ti na'a ti nu ñu'u”, katyi Nyoo tsi'in ra.

18 Takan tan kita ra tsi'in ñasii'i ra, tsi'in se'e ra tsi'in tsanu ra tsitsi yutun ndoo kan, 19 tsi'in kiti ndava kan, kiti tata kan, kiti kuu'u kan, kiti tsika tsi'in tsitsi kan kita tsi'in ra.

Tu'un tsa ndoo Nyoo tsi'in ra Noé

20 Tsa ya'a kita ra, java'a ra iin ata, tan nakatsi ra tandi'i nuu kiti tsa kua kuvi katsi ra na'a, tyin jamañi ra nuu Nyoo. Tsa'ñi ra tsi ti na'a ti tan kayu ti na'a ti nuu ata kan. 21 Tan tsa tsa xiko tami kan ityi nuu ra Jehová, katyi ra tsitsi aña ra: “Vasu ndi maa nda yoko nyivi tsika iñi ñi java'a ñi tsa ña va'a, ña kua ta'nu ndatu ka ñu'u ñayivi ja'a yo tsa katyi kuatyi ñi. Ña kua janaa ka yo tsa iyó tsa nyito nu ñu'u ñayivi tumaa java'a yo vityin.

22 “Tan tsitsi tsa ndi iyó ñu'u ñayivi, ña kua xaña ñi tsa tatsi ñi, tan tsa naki'in ñi nda'a tyiñu ñi. Ña kua ndi'i tsa i'ñi tan tsa vitsin, tyembu savi tan tyembu ka'ñi, tsakuaa tan tsinu ka'ñi ña kua ndi'i”, katyi ra tsitsi aña ra.

9 1 Nasoko Nyoo tsi ra Noé tsi'in se'e ra tsi'in tu'un i'ya: “Koo kua'a se'e ndo, tan koo tata ndo ñi katsiko nuu ñayivi. 2 Tand'i maa

kiti iyó nu ñu'u ñayivi i'ya kua nayu'vi ti na'a ti tsi ndo, kiti ndavá kan, kiti tsiká nu ñu'u kan, kiti iyó tsitsi ndutya kan, tandi'i ti na'a ti naku'vá kuenda yu tsitsi nda'a ndo. **3** Tsa'á yu tandi'i kiti kan, tan tandi'i yuku, ndáa tsa taa'án iñi maa ndo katsi ndo. **4** Maa tyin iyó intu'un tsa ña kuví katsi ndo: kuñu yi'í niñi, tyin niñi kan tsa'á tsa iyó nyito nyivi tan kiti. **5** Tsa nditsa tyin tatun ka'ñi nyivi tsi inga ta'an ñi, kua tatsi tuñi yu tsi ñi tsa kuenda niñi nyivi kan, tan takan tuku ñi kiti tatun ka'ñi ti nyivi.

6 “Nyivi tsa'ñi nyivi, taa'án tsi kúu ñi.

Tyin nandi'i maa nyivi tsinu ñi tumaa kaá maa yu tsa kuví yu Nyoo.

7 Maa tyin nyoo'o na koo kua'a tata ndo tan na ndukua'a ndo.

Tan na koo ra na'a nii katsiko ñuu ñayivi.”

8 Tan katyí ndi'i ra tsi'in ra Noé kan tsi'in se'e ra: **9** “Jakotó yu tsi ndo tyin ndoó yu tu'un tsi'in ndo, tan tsi'in nandi'i tata ndo, **10** tan tsi'in tandi'i kiti tsa nyakú kita tsi'in ndo tsitsi yutun ndoo i'ya: kiti ndavá kan, kiti tata kan, kiti kuu'u kan tsi'in tandi'i ti na'a ti ndoó yu tu'un. **11** Ña kua nasama ka yu tu'un ndoó yu tsi'in ndo, ña kua kuun ka savi xaan kua janaa ñuu ñayivi, tan ña kua janaa ka yu tandi'i tsa iyó tsa nyito tsi'in ndutya.

12 “I'ya kuví iin ku'va ndoó yu tu'un tsi'in maa yu, tsi'in maa ndo tan tsi'in kiti, kua'an maa kivi: **13** Tyaá yu koo kuiya nu viko, tan kuví tsi tsa ndaa ku'va ndoó yu tu'un tsi'in nyivi nu ñu'u ñayivi. **14** Tsa kua naki'vi viko ityi siki ja'a yu, kua kita koo kuiya kan. **15** Takan tan kua nduku'un iñi yu tu'un ndoó yu tsi'in ndo



tan tsi'in tandi'i nuu kiti, tan ña kua koo ka savi xaan kua janaa tsi tsa iyó tsa nyito nu ñu'u ñayivi. **16** Tatun tsa nyaá koo kuiya kan nu viko, kua nye'e yu kan tan kua nduku'un iñi yu tu'un tsa ndoó yu tsi'in nyivi tan tsi'in tandi'i nuu kiti nda kuanda kund'i ñuu ñayivi. **17** Yakan kuví tsa ndaa kuenda tsa ndoó yu tu'un tsi'in maa yu tan tandi'i tsa iyó tsa nyito nu ñu'u ñayivi”, katyí ra tsi'in ra Noé.

Ra Noé tsi'in se'e ra

18 Se'e ra Noé tsa kita tsitsi yutun ndoo tsi'in ra kuví ra Sem ra Cam tsi'in ra Jafet. Tan ra Cam kuví jutu ra Canaán. **19** Nduñi ra i'ya na'a ra, ra Sem, ra Cam tan ra Jafet kuví se'e ra Noé, tsi'in tata ra ikan na'a ra tsiñá nyivi nu ñu'u ñayivi.

20 Kitsa'a jatyiñú ra Noé kan nu ñu'u, tan tatsi kua'a ra yo'o tsa'á yuku vixi tsa kuví uva. **21** Tan iin kivi tsi'í ra vinu tsa tsinú tsi'in uva kan, tan naá iñi ra ja'a vinu kan. Tan ndoó ra kanyií ji'ñi ra ma'ñu tsitsi ve'e ra tan nduve ka ja'ma nditsí ra. **22** Tan nye'e ra Cam, jutu ra Canaán, tyin tandi'i ra Noé, jutu ra, tsa'an ra katyi tu'un ra kan tsi'in nduvi yañi ra yukú nuke'e. **23** Takan tan ki'in ra Sem tsi'in ra Jafet ja'ma kua kasi ra na'a tsi jutu ra na'a. Tyiso ra na'a ja'ma kan tsata ra na'a tsa'an tsiká tsi'in tsata ra na'a tsikasí ra na'a tsi jutu ra na'a tsi'in ja'ma kan tyin ña kuñi ra na'a nye'e ra na'a tsa tandi'i ra.

24 Tsa ndoto jutu ra na'a, tsito ra tsa java'a ra Cam se'e tsinu uñi ra. **25** Tan katyí ra:

“¡Ta'nu ndatu ra Canaán, se'e ra Cam!
¡Tandi'i tata ra kua kuvi ra na'a musu ña nyaá ya'vi,
nuu ra Sem tan nuu ra Jafet tan nuu tandi'i tata ra na'a!”

26 Tsa ya'a ka'an ra yakan, tan katyí ra: “Ná nasoko ra Jehová, Nyoo yu, tsi ra Sem,

tan na kuvi ra Canaán musu nuu ra.

27 ¡Maa Nyoo kua ku'va kua'a tata tan ñu'u tsi ra Jafet!

¡Tan na koo ndi'i ra na'a yatyin nu iyó ra Sem,
tan na kuvi ra Canaán musu ra na'a!”,
katyí ra Noé.

28 Tsikoo ra Noé uñi cientu sasava ka kuiya tsa ya'a kuun savi xaan. **29** Tan iin cientu sasava kuiya tsikoo ra nu ñu'u ñayivi tsa'a tsi'i ra.

Nyivi tata nduñi se'e ra Noé

10 ¹ Nyivi i'ya kuví tata se'e ra Sem, ra Cam, tan ra Jafet, se'e ra Noé. Tan tsikoḡ se'e ra na'a tsa ya'a kuḡn savi xaan.

² Tan ra i'ya na'a ra kuví se'e ra Jafet: ra Gomer, ra Magog, ra Madai, ra Javán, ra Tubal, ra Mesec tan ra Tiras. ³ Tan ra i'ya na'a ra kuví se'e ra Gomer: ra Askenaz, ra Rifat, tsi'in ra Togarma. ⁴ Tan ra i'ya na'a ra kuví se'e ra Javán: ra Elisa, ra Tarsis, ra Quitim tsi'in ra Dodanim. ⁵ Tan se'e ra Javán kan kuví ra tsa tsikoḡ yatyin ndutya ñu'u. Nandi'i maa ra kan na'a ra kuví tata ra Jafet. Tan siin siin yu'u natu'ún ra na'a, tsa intu'un intu'un ñuu kuví ra.

⁶ Tan ra i'ya na'a ra kuví se'e ra Cam: ra Cus, ra Mizraim, ra Fut, tsi'in ra Canaán. ⁷ Tan se'e ra Cus kuví ra Seba, ra Havila, ra Sabta, ra Raama tsi'in ra Sabteca. Tan se'e ra Raama kuví ra Xeba tsi'in ra Dedán. ⁸ Tan inga tata ra Cus kuví ra Nimrod, ra Nimrod kuví ji'na ra ndaká ña'a nu ñu'u ñayivi. ⁹ Tan kuví ra ityi nuu Nyoo iin rayi va'a tsa'ñi kití. Tan ikan vatsi tu'un tsa katyí: “Tumaa ra Nimrod, ra tsa'ñi kití tan ña jandakú ra tyin maa Nyoo tsa'a ndatu kan tsi ra.” ¹⁰ Tan ñuu nu tsiyi'i nda'a ra tsa ji'na kuví: ñuu Babel, ñuu Erec, ñuu Acad, tan tsi'in ñuu Calne. Tandi'i ñuu kan kayukú nda Sinar. ¹¹⁻¹² Tan kitá ra Nimrod Sinar kan kua'an ra ityi Asiria, tan ikan janduvita ra ñuu Nínive, ñuu Rehobot, ñuu Cala, tan ñuu Resén; tan ñuu Resén kan kuví ñuu ka'nu kanyií xiin Nínive tan xiin Cala.

¹³ Tan tata ra Mizraim, kuví nyivi Lud, nyivi Anam, nyivi Lehab, nyivi Naftu, ¹⁴ nyivi Patrus, nyivi Caslu, tan nyivi Caftor. Tan tata nyivi Caslu tan nyivi Caftor kuví tsi nyivi Filistia.

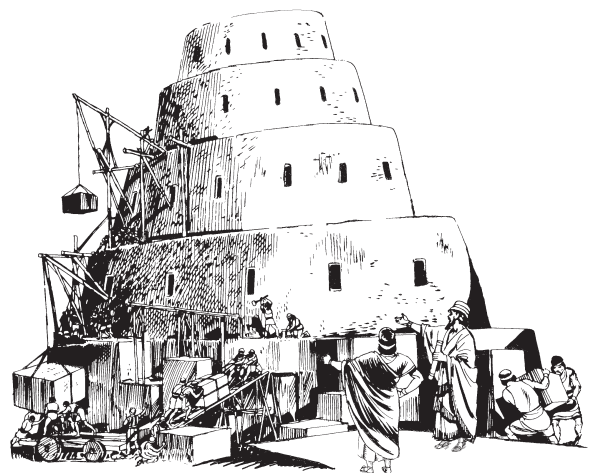
¹⁵ Tan se'e nuu ra Canaán kuví ra Sidón tan inga se'e ra nañi Het. ¹⁶ Tan tata ra Canaán kan kuví nyivi i'ya: nyivi Jebus, nyivi Amor, nyivi Gerges, ¹⁷ nyivi Hev, nyivi Arac, nyivi Sin, ¹⁸ nyivi Arvad, nyivi Zemar, tan nyivi Hamat. Nandi'i tata ra Canaán kan natsatsa kua nduku ñi nu koo ñi. ¹⁹ Tan ka'nu va'a kuví ñu'u nyivi kan, nyíi ñu'u kan nda ityi ñuu Sidón, ityi ñuu Gerar, nda kuanda Gaza; tan nda kuanda ityi ñuu Sodoma, ñuu Gomorra, ñuu Adma, ñuu Zeboim, tan nda kuanda ñuu Lasa, kuví ñu'u nyivi kan. ²⁰ Nandi'i nyivi kan kuví tata ra Cam, tsa siin siin yu'u natu'ún ñi tsa intu'un intu'un ñuu kuví ñi.

²¹ Tan ra Sem yañi tsitsa ra Jafet, kuví tsií tsaa'nu nandi'i nyivi ra Heber. ²² Tan ra i'ya na'a ra kuví tata ra Sem: ra Elam, ra Asur, ra Arfaxad, ra Lud tan ra Aram. ²³ Tan tata ra Aram kuví ra Uz, ra Hul, ra Geter, tsi'in ra Mas. ²⁴ Tan ra Arfaxad kuví jutu ra Sala, tan ra Sala kuví jutu ra Heber. ²⁵ Tan ra Heber tsikoḡ uvi taa'an se'e ra. Intu'un ra nañi Peleg, tyin tyembu kaku ra kan nata'vi ñu'u tsi nyivi tan ndusiin ñi. Tan inga se'e ra nañi Joctán. ²⁶ Tan tata ra Joctán kan kuví ra Almodad, ra Selef, ra Hazar-mavet, ra Jera, ²⁷ ra Adoram, ra Uzal, ra Dicla, ²⁸ ra Obal, ra Abimael, ra Seba, ²⁹ ra Ofir, ra Havila tan ra Jobab; nandi'i maa ra ikan na'a ra kuví tata ra Joctán. ³⁰ Tan ñu'u nu tsikoḡ ra na'a kuví ñi maa kuenda ityi Mesa tan nda kuanda ityi Sefar, ityi nu kua'a xaan yuku iyó ityi nu kaná ñikanyii. ³¹ Tandi'i maa ra kan na'a ra kuví tata ra Sem, tsa siin siin yu'u natu'ún ra, tsa intu'un intu'un ñuu kuví ra.

³² Nandi'i maa ra kan na'a ra kuví tata se'e ra Noé tsa intu'un intu'un ra tsi'in nyivi ra, tan tsi'in ñuu ra. Tan tata ra kan na'a ra kuví nandi'i nyivi tsikoḡ nu ñu'u ñayivi tsa ya'a kuḡn savi xaan.

Nu nasama yu'u natu'ún nyivi

11 ¹ Ta'an tsana'a iin ñi yu'u natu'ún nyivi. ² Tan kuví tsi tsa kitá ñi kua'an ñi ityi kaná ñikanyii. Tsaá ñi ityi kuenda ñu'u Sinar nu kanyií iin tsa ndaa ka'nu tan ndoḡ ñi iyó ñi kan. ³ Takan tan kitsa'a natu'ún ta'an ju'va ra na'a tan katyí ra na'a: “Kua java'a yo ndo'o tan kua ka'mi yo ndo'o kan”, katyí ra na'a. Takan java'a ra na'a, tsiyiñu ra na'a ndo'o kayu tsa nuu yuu, tan tyañu ndo'o kan tyi'i ra na'a tsa kuví tumaa chapopote. ⁴ Ya'a



kan katyí nyiko ra na'a: “Vityin i'ya kua java'a yo iin ñuu ka'nu tan iin torre sukun tan kua tsa kan nda andivi. Takan tan kua kava tu'un yo nanñi nu ñu'u ñayivi tan ña ñiñi ku'un yo”, katyí ra na'a.

5 Takan tan nuu ra Jehová tyin nye'é ra ñuu tan torre tsa kua'an java'á nyivi kan. 6 Tan tsiká iñi ra: “Iin xaan kuví nyivi i'ya tan intu'un ñi yu'u kaa'án ñi, tsa kitsa'a jatyiñú ñi tyiñu tsa natu'un ta'an ñi, nduve náa kua kasi tsi ñi tsa java'á ñi kan. 7 Va'a ka nuu yo tan nasama yo yu'u kaa'án ñi, takan tan ña kua kutuñi iñi ñi tsa kaa'án inga ñi”, tsiká iñi ra. Tan takan java'a ra.

8 Tan tsi'in ku'va kan nakoo ñi tsa java'á ñi ñuu kan, tan ndi'i ñi natsatsa nu ñu'u ñayivi ja'a ra Jehová.

9 Tan yakan kuenda nañi ñuu kan Babel, tyin ikan nasama ra Jehová yu'u natu'un nyivi ñuu ñayivi, tan ikan natsatsa ñi ñi katsiko nu ñu'u ñayivi.

Nyivi tata ra Sem

10 Tsa ya'a uvi kuiya tsa kuun savi xaan, cientu kuiya ra Sem ta'an kan, tan tsikoo ra Arfaxad, se'e ra. 11 Tan tsa ya'a kakú ra Arfaxad kan, u'un cientu ka kuiya tsikoo ra, tan tsikoo ka maa se'e ra, rayii tan ña'a.

12 Oko tsa'un kuiya ra Arfaxad tan tsikoo ra Sala, se'e ra. 13 Tan tsa ya'a kakú ra Sala kan, kumi cientu uñi ka kuiya tsikoo ra, tan tsikoo ka maa se'e ra, rayii tan ña'a.

14 Oko utsi kuiya ra Sala tan tsikoo ra Heber, se'e ra. 15 Tan tsa ya'a kakú ra Heber kan, kumi cientu uñi ka kuiya tsikoo ra, tan tsikoo ka maa se'e ra, rayii tan ña'a.

16 Oko utsi kumi kuiya ra Heber tan tsikoo ra Peleg, se'e ra. 17 Tan tsa ya'a kakú ra Peleg kan, kumi cientu oko utsi ka kuiya tsikoo ra, tan tsikoo ka maa se'e ra, rayii tan ña'a.

18 Oko utsi kuiya ra Peleg tan tsikoo ra Reu, se'e ra. 19 Tan tsa ya'a kakú ra Reu kan, uvi cientu iin ka kuiya tsikoo ra, tan tsikoo ka maa se'e ra, rayii tan ña'a.

20 Oko utsi uvi kuiya ra Reu tan tsikoo ra Serug, se'e ra. 21 Tan tsa ya'a kakú ra Serug kan, uvi cientu utsa ka kuiya tsikoo ra, tan tsikoo ka maa se'e ra, rayii tan ña'a.

22 Oko utsi kuiya ra Serug tan tsikoo ra Nacor, se'e ra. 23 Tan tsa ya'a kakú ra Nacor kan, uvi cientu ka kuiya tsikoo ra, tan tsikoo ka maa se'e ra, rayii tan ña'a.

24 Oko iin kuiya ra Nacor tan tsikoo ra Taré, se'e ra. 25 Tan tsa ya'a kakú ra Taré kan, cientu tsa'un kumi ka kuiya tsikoo ra, tan tsikoo ka maa se'e ra, rayii tan ña'a.

26 Tan uñi xiko utsi kuiya ra Taré tan tsikoo ra Abram, ra Nacor tan ra Harán, se'e ra.

I'ya kitsa'á kuenda tsii tsa'nu nyivi Israel

27 Ra i'ya na'a ra kuví se'e ra Taré: ra Abram, ra Nacor tan ra Harán. Ra Harán kuví jutu ra Lot. 28 Yatyi ka tsi'i ra Harán tan ñavin ka ra Taré, jutu ra. Tsi'i ra ñuu nu kakú ra, ñuu Ur kuenda Caldea.

29 Tan ra Abram tinda'a ra tsi'in ña Sarai. Tan ra Nacor tinda'a ra tsi'in ña Milca, ña'a ta'an ña Isca, se'e ra Harán. 30 Maatyin ña Sarai ña tsikoó se'e ña tyin ña'a numa kuví ña.

31 Kitá ra Taré ñuu Ur kuenda Caldea kua'an ra nda Canaán, tsi'in ra Abram, se'e ra, ña Sarai, tsanu ra, tan tsi'in ra Lot. Tan tsa tsaá ra na'a ñuu Harán, ikan ndoo ra na'a tsikoo ra na'a.

32 Tan ñuu kan tsi'i ra Taré, jutu ra Abram. Uvi cientu u'un kuiya tsikoo ra Taré tan tsi'i ra.

Nu kana Nyoo tsi ra Abram

12 1 Tan ka'an ra Jehová tsi'in ra Abram, tan katyí ra: “Nakoo ñu'u un, nakoo nyivi un, tan ve'e jutu un nu iyó un, tan ku'un un nuu ñu'u kua jana'a yu tsi un. 2 Tan tsi'in tata un kua java'a yu iin ñuu ka'nu, kua nasoko yu tsi un, tan ya'a ka'nu kua ja'a yu tsi un, yakan kuenda kua nasoko un tsi inga nyivi.

3 Kua nasoko yu tsi nyivi kua nasoko tsi un, tan nyivi ka'nu ndatu tsi un, kua ta'nu ndatu ñi. Tan tsa kuenda un kua nasoko yu nandi'i nyivi nu ñu'u ñayivi”, katyí ra tsi'in ra Abram kan.

4 Takan tan kitá ra Abram kua'an ra tumaa tsa tava tyiñu Nyoo tsi ra, tan kua'an ndi'i ra Lot tsi'in ra. Tan kivi kitá ra Abram nda Harán, iyó uñi xiko tsa'un kuiya ra. 5 Ki'in ra tsi ña Sarai, ñasii'i ra, tan tsi'in ra Lot, tsatsin ra, tsi'in tandi'i maa nda'a tyiñu tsa jakaya ra, tsi'in nandi'i maa musu tsa naki'in kuenda ra, tsa'a kitá ra na'a kua'an ra na'a nda ñuu Canaán.

Tan tsa tsaá ra na'a nda Canaán kan, 6 ñi maa kuenda ñu'u kan tsiká ra, nda kuenda tsaá ra nda Siquem, nu nyaá iin tunyii ka'nu kuenda More nu katyí nyivi tyin ii xaan kan. (Tan tyembu ta'an ndi iyó nyivi Canaán nu ñu'u kan kuví kan.) 7 Tan ikan kitá ra Jehová nuu ra, tan katyí ra tsi'in ra: “Abram, ñi maa ñu'u i'ya kua ku'va yu tsi tata un”, katyí ra.



Takan tan java'a ra Abram iin ata tan jaka'nuu ra tsi Nyoo tyin ikan kitā Nyoo ka'an ra tsi'in ra. **8** Ya'a kan kua'an ra ityi nu nyakú kua'a yuku kuenda Bet-el^k ityi kaná ñikanyii. Tan tsikoq ra nu tita'an xa'ñu ñuu Bet-el tsi'in ñuu Hai. Tan ikan java'a ra inga ata, tan ka'an ndaa'vi ra tsi'in ra Jehová. **9** Ya'a kan, ki'in ra ityi kua'an tuku ra ityi kuenda Neguev, tan kuee ñi kuee ñi kua'an ra.

Nu tsaq ra Abram ñuu Egipto

10 Takan tan kitsa'a iyó tama ñuu ñayivi, tan tsa ñi'i iyó tama, naki'in ra ityi kua'an ra tsi'in nyivi ra nda Egipto kua koo ra. **11** Tsa tsa kua ki'vi ra ñuu kan, katyi ra tsi'in ñasi'i ra: “Ji'na, tsitó yu tyin kuví un iin ña'a sii xaan kaá. **12** Tan tsa kua nye'e ra Egipto na'a ra tsi un, kua katyi ra na'a: ‘Ñasi'i ra ikan kuví tsi ña'a kan’. Tan kua ka'ñi ra na'a tsi yu, tan kua ki'in ra na'a tsi un, ña kua ka'ñi ra kan na'a ra tsi yoo'o. **13** Yakan kuenda katyi un tyin ku'va yu kuví tsi un. Takan tan nduve náa kua java'a ra na'a tsi yu tan va'a kua kuvi tsi yu nu kua'an yo tsa kuenda un. Ja'a tumañi iñi, ka'an un tyin ku'va yu kuví tsi un”, katyi ra.

14 Tsa ki'vi ñi ñuu kan, nye'e ra Egipto na'a ra tyin sii xaan kaá ña Sarai. **15** Nandi'i ra jakuú tyiñu nuu ra faraón, nye'e ndi'i ra na'a tsi ña, tan tsika'an ra na'a tsi'in ra faraón tyin sii xaan kaá ña. Tan tsindakā ra na'a tsi ña yuve'e ra faraón kan. **16** Tan va'a xaan tyaa nuu ra tsi ra Abram tsa kuenda ña Sarai. Tsa'a ra mbee, indiki, tsa'a ra musu rayi, tan musu ña'a, urru tsi'in camello tsi ra Abram.

17 Maa tyin tatsi tuñi Nyoo tsi ra faraón tsi'in nyivi ra tsi'in kue'e xaan tsa katyi ña Sarai. **18** Tan tsa kuenda yakan, kanā ra tsi ra Abram, tan katyi ra: “¿Náa kuenda java'a un tse'e tsi'in yu? ¿Náa kuenda ña ka'an un tyin ñasi'i un kuví tsi ña i'ya? **19** Tan ¿náa kuenda katyi un: ‘Ku'va yu kuví tsi ña?’ Tan tsa takan, kuví ñi tyin ki'in yu tsi ña kuvi ña ñasi'i yu. Vityin i'ya, ¿ki'in ñasi'i un tan kīta kuā'an!”, katyi ra tsi'in ra. **20** Takan tan tava tyiñu ra tsi jandaru ra tyin na tava ra na'a tsi ra Abram tsi'in ñasi'i ra, tsi'in tandi'i tsa iyó tsi ra nda yu'u ñuu Egipto kan.

Nu ndusiin ra Abram tsi'in ra Lot

13 **1** Takan tan kitā ra Abram ñuu Egipto, tsi'in ñasi'i ra, tsi'in ra Lot, tan tsi'in tandi'i tsa kuka iyó tsi ra, tan kua'an nyiko ñi ityi kuenda Neguev. **2** Tan kua'a xaan kiti jana ra iyó, iyó xu'un kuaan tan xu'un kuitsin tsi ra, kuka xaan ra. **3** Tsa kitā ñi kuenda Neguev tsikuiñi tsikuiñi ñi ñi kua'an ñi nda Bet-el nda kuenda tsaq ñi nu tita'an xa'ñu Bet-el kan tsi'in ñuu Hai, nu tsikoq ñi nda ji'na, **4** nu java'a ra iin ata, tan ikan ka'an ndaa'vi nyiko ra tsi'in ra Jehová.

5 Tan kua'a xaan mbee tan indiki jana ra Lot tan kua'a musu kua'an tsi'in ra. Kuka xaan ndi'i ra tumaa kuka ra Abram, ixto ra. **6** Tan ña kutsaa ka ku'u kati kiti jana ra na'a nu iyó ra na'a tyin kua'a xaan ti na'a ti, tan ña kuví ka koo ra na'a iin ñi nu koo ra na'a, **7** tyin ra jakuendá kiti jana ra Abram tan ra jakuendá kiti jana ra Lot kañi ta'an ra na'a. (Ta'an ndi iyó nyivi Canaán tan nyivi Ferez ikan kuví kan.) **8** Takan tan katyi ra Abram tsi'in ra Lot: “Ña va'a tsa koo tisi'i nu yukú yo, tan ndi tsi'in ra jakuendá kiti jana un tsi'in musu yu, tyin nyivi yo kuví. **9** Ka'nu xaan ñu'u i'ya, nye'e ndaa ityi kuñi un kuvi tsi un, tun taa'an iñi un ityi siki kuā'an ikan, tatun ityi tsa'a taa'an iñi

^k12:8 Bet-el kuñi tsi katyi tsi ve'e Nyoo.

un, kuví ku'un un ikan tan yu'u ku'un maa yu nu nakoo un tyin ña kuvi ka koo yo iin ñi nu koo yo”, katyí ra Abram tsi'in ra Lot.

¹⁰ Nye'e ra Lot ñi ndu'va ka'nu tsa kanyii xiin yutya Jordán tan nda kuanda Zoar, kua'a xaan ndutya yi'í kan. Tan tumaa kaá yutun tata ra Nyoo ña, tan tumaa kaá ñu'u Egipto ña kaá ndu'va kan. Takan kaá ikan tsa ña'a ka janaa ra Jehová ñuu Sodoma tan ñuu Gomorra. ¹¹⁻¹² Takan tan ndusiin ra na'a. Ra Abram ndoo ra iyó ra ñuu Canaán kan. Maa tyin ra Lot kua'an ra ityi nu kaná ñikanyii nu kanyii ndu'va ka'nu kuenda yutya Jordán, tan tsikoo ra ñuu iyó ndu'va kan, nu tyaá nuu ra, yatyin ñuu Sodoma kan. ¹³ Tan nyivi ñuu Sodoma kan kua'a xaan kuatyí kiñi kaa java'á ñi nuu Nyoo, tan nyivi kakiñi xaan kuví ñi.



¹⁴ Tsa ya'a ndusiin ra Lot tsi'in ra Abram, ka'an ra Jehová tsi'in ra Abram tye'en: “Nye'e va'a ñi ka'nu ñu'u i'ya, ñi kanduvi nye'e un, ityi iñi tan ityi tsa'a, ityi kaná ñikanyii, tan ityi tyisó ñikanyii. ¹⁵ Tyin ñu'u tsa nye'é un i'ya, kua naku'va yu kan tsi un tan kua naku'va ndi'i yu tsi tata un kua kuvi tsii ra na'a. ¹⁶ Tyin tatun kuvi naka'vi nyivi nyaka ñu'u, takan kuvi kua naka'vi ñi tsi tata un, tyin tumaa tsa kua'a nyaka ñu'u kan, takan tsa kua'a tata un kua ja'a yu. ¹⁷ Yakan kuenda jKua'an tan nakoto un ñi ka'nu ñu'u kan, tyin tsii maa un kua naku'va yu kan!”, katyí ra tsi'in ra Abram.

¹⁸ Takan tan tsanj ra Abram ve'e tsinú tsi'in ñi kiti nu iyó ra, tsa'a kua'an ra kua koo ra tsitsi ku'u ra Mamre nu nyakú tunyii tsa kanyii kuenda ñuu Hebrón. Tan ikan java'a ra iin ata tan jaka'nu ra tsi Nyoo.

Nu jakaku ra Abram tsi ra Lot

14 ¹ Tan tyembu kan ra Amrafel kuví rey Elasar, tan ra Arioc kuví rey ñuu Elasar, tan ra Quedorlaómer kuví rey ñuu Elam, tan ra Tidal kuví rey ñuu Goim. ² Tan ra ikan na'a ra kuví ra tsa nduvita kuatyí tsi'in ra i'ya na'a ra: ra Bera, rey ñuu Sodoma, ra Birsá, rey ñuu Gomorra, ra Sinab, rey ñuu Adma, ra Semeber, rey ñuu Zeboim, tan tsi'in ra rey ñuu Bela, tan inga sivi ñuu kan kuví Zoar. ³ Tan nu kuví ndu'va kuenda Sidim nu kanyii Ndu'tya Ñu'u U'va Xaan, ndu iin tsa u'un taa'an ra rey kan na'a ra tsi'in jandaru ra na'a. ⁴ Tyin utsi uvi kuiya tsi yi'i nda'a ra Quedorlaómer rey ñuu Elam tsi tsa u'un ñuu nu yi'í nda'a ra rey ikan na'a ra, tan inga kuiya kan ndoo ra na'a tu'un tsa kua ndoo nuña ra na'a tsitsi nda'a rey Quedorlaómer. ⁵ Takan tan inga kuiya kan tsa'an ji'na ra Quedorlaómer tsi'in nduñi rey tsa nyaá naa tsi ra tsikañi ta'an ra na'a tan jakanaa ra na'a tsi tandi'i ñuu i'ya: kuenda Astarot Karnaim, ikan jakanaa ra na'a tsi nyivi Refa, kuenda Ham, ikan jakanaa ra na'a tsi nyivi Zuza, kuenda Save-quiriataim, ikan jakanaa ra na'a tsi nyivi Emit. ⁶ Tan nda yuku Seir, ikan jakanaa ra na'a tsi nyivi Hor tan tsinyaa nda'a ra na'a tsi nyivi kan nda kuanda nu ndaa ñu'u kuenda Parán, kanyii yatyin nu tsiki. ⁷ Ya'a kan, vatsi nu'u ra tsi'in jandaru ra tsi'in nduñi rey kan na'a ra, tsaá ra na'a nda En-mispat tan inga sivi ñuu kan kuví Cades. Janaa ra na'a tandi'i maa ñuu nyivi Amalec tan nyivi Amor tsa tsikoo ñuu Hazon-tamar.

⁸ Takan tan kita ra rey i'ya na'a ra nu ndaa ñu'u Sidim: rey ñuu Sodoma, rey ñuu Gomorra, rey ñuu Adma, ra rey ñuu Zeboim, tan ra rey ñuu Bela (inga sivi ñuu kan kuví Zoar) kua kañi ta'an ra na'a tsi'in ra i'ya na'a ra: ⁹ ra Quedorlaómer, rey ñuu Elam, tsi'in ra Tidal, rey ñuu Goim, tsi'in ra Amrafel, rey ñuu Sinar, tsi'in ra Arioc, rey ñuu Elasar. Tsi'in ra ikan na'a ra tsikoo kuatyí kan. Kumi rey nduvita kuatyí tsi'in u'un rey. ¹⁰ Tan tsa tsinú ra rey ñuu Sodoma tan ra rey ñuu Gomorra ndukú ra na'a nu kaku ra na'a, nakava ra na'a tsitsi soko nu iyó tsa kuví tumaa chapopote, tyin kivi kan kua'a xaan soko kan nyakú ndu'va Sidim nu kañi ta'an ra na'a. Tan inga uñi ka ra rey na'a ra kua'an ra na'a tsitsi ku'u ityi yuku, ikan kaku ra na'a.

¹¹ Tandí'i maa tsa kuka tan tsa kuví katsi yo iyó ñuu Sodoma tan Gomorra kan naki'in

tsa kumi rey kan na'a ra tsa'a kua'an ra na'a. 12 Ki'in ndi'i ra na'a tsi ra Lot, se'e ndiyi Harán, yañi ra Abram, tyin ikan iyó ra. Ika'nu ñi ki'in ndi'i ra na'a tandi'i tsa kuka iyó tsi ra. 13 Tan intu'un ra tsa ña tsi'i nu tsiko_o kuatyi kan tsa'an ra tsijakoto ra tsi ra Abram, ra hebreo, nu iyó ra tsitsi ku'u ra Mamre, ra Amor, nu iyó kua'a tunyii. Tan yañi ra Mamre kuví ra Escol tsi'in ra Aner, tan kuta'an ra na'a tsi'in ra Abram kan.

14 Tsi_o ra Abram tyin ki'in ra rey kan na'a ra tsi ra Lot, tsatsin ra, jandu iin ra uñi cientu tsa'un uñi musu kaku maa yuve'e ra, tan tsinyikun ra na'a tsi ra rey kan na'a ra nda kuanda ñuu Dan. 15 Tan tsakuaa sana iñi ra rey kan na'a ra, tsa_a ra Abram tsi'in nyivi kua'an tsi'in ra nu yukú ra na'a, tan kañi ta'an ra tsi'in ra na'a, tan tsinyikun ra Abram tsi ra kan na'a ra nda kuanda ñuu Hoba, tsa kanyii ityi jiñi kuenda ñuu Damasco. 16 Takan tan jakaku ra Abram tsi ra Lot, tsatsin ra, tan kinyaa ra tandi'i maa tsa ki'in ra kan na'a ra, tan ñi'i nyiko ra tsa kuví tsi ra Lot tsa kinyaa ra kan na'a ra, jakaku ndi'i ra tsi ñi ña'a tan inga ka maa nyivi tsa ki'in ra kan na'a ra.

Nu nasokó ra Melquisedec tsi ra Abram

17 Tan tsa tsa_a nu'u ra Abram tsa ya'a jakanaa ra tsi rey Quedorlaómer tsi'in inga ka maa ra rey kan na'a ra, kit_a ra kuví rey ñuu Sodoma kua ki'in kuenda ra tsi ra Abram nu kanyii tsa ndaa ñu'u nda Save, tsa kuví nu ndaa ñu'u kuenda ra Rey. 18 Tan kit_a ndi'i ra Melquisedec ra kuví rey ñuu Salem, tan juvin ñi kuví ra jutu nuu Nyoo ka'nu, tava ra paan tsi'in vinu. 19 Tan nasok_o ra tsi ra Abram tsi'in tu'un i'ya, tan katyí ra:

“Maa Nyoo ka'nu nyaá andivi kua nasoko tsi un.

Ra java'a ñu'u ñayivi tan andivi kuví ra.

20 Ka'nu xaan kuví maa Nyoo nyaá andivi, tyin jatyinyee ra tan tsa'a ra jakanaa un tsi nyivi xaan iñi tsi un.”

Takan tan tava ra Abram utsi ku'va tsa tandi'i maa tsa ñi'i ra tan ki'in ra iin ku'va kan tsa'a ra tsi ra Melquisedec. 21 Takan tan katyí ra rey ñuu Sodoma tsi'in ra Abram:

—Ndoo maa tandi'i tsa kuka i'ya tsi un, nyivi ñi naku'va un tsi yu —katyí ra.

22 Tan naka'an ra Abram tsi'in ra:

—Ndo_o yu tu'un tsi'in ra Jehová Nyoo ka'nu, ra java'a ñu'u ñayivi tan andivi,

23 tyin ndi intu'un maa nda'a tyiñu un ña kua ki'in yu, ndi intu'un yu'va a yo'o kunu'ñi nditsan yu ña kua ki'in yu; na ña katyi un: “Yu'u tyi'i ixta yu'u ra Abraham.” 24 Maa tyin ra tsa tsa'an jatyinyee tsi yu, ra Aner, ra Escol tan ra Mamre kua ki'in maa ra na'a tsa taa'an tsi ki'in ra na'a, tyin yu'u ndoo yu va'a tsi'in tsa tsatsi musu ñi yu.

Nu ndoo Nyoo tu'un tsi'in ra Abram

15 1 Tsa ya'a kan kituví Nyoo nuu ra Abram, tan katyí ra tsi'in ra:

—Yu'u kuví ra jakuendá tsi un, ña nayu'vi un, tyin tsa kua ñi'i un, ka'nu xaan tsi.

2-3 Tan katyí ra Abram tsi'in ra:

—¿Náa kua ku'va un tsi yu, Jutu Mañi yu? tan ndi se'e ndi nduve. Tan tandi'i maa tsa tsi i yu, nu Eliezer, nu ra ñuu Damasco, musu kaku ve'e yu i'ya, kua naki'in kan, tyin maa un ña'a ka ku'va un koo iin se'e ndi.

4 Tan naka'an Nyoo tsi'in ra:

—Ñavin iin nyivi tuku kua naki'in tsa kuka iyó tsi un, tyin se'e maa un kua naki'in itsi —katyí ra.

5 Takan tan kua'an ra tsi'in ra Abram nu ke'e, tan katyí ra tsi'in ra:

—Nye'e ndaa ji'na ityi siki tatun kuvi naka'vi un tiñuu, tyin takan tsa kua'a tata un kua kuvi —katyí ra.

6 Tsinu iñi ra Abram tsa ka'an ra Jehová tsi'in ra, yakan kuenda ki'in Nyoo tsi ra tumaa iin nyivi kuiti. 7 Tan katyí ra tsi'in ra Abram:

—Yu'u kuví ra Jehová, ra tava tsi un nda ñuu Ur kuenda nyivi Caldea tyin kua ku'va yu ñu'u i'ya tsi un —katyí ra.

8 Tan katyí ra Abram tsi'in ra:

—Jutu mañi yu, ¿nákaa kua koto yu tyin kua naki'in yu ñu'u i'ya? —katyí ra.

9 —Kindaka iin indiki sii'i, intu'un mbee sii'i iyó ndiki tsi'in intu'un mbee tikatyí, maa tyin maa ñi kiti uñi kuiya, tan intu'un kuruu tan iin paloma —katyí Nyoo tsi'in ra.

10 Ki'in ra Abram intu'un intu'un nuu kiti kan na'a ti tsa'ñi ra, tan tsa'nya sava ra tsi ti na'a ti. Intu'un intu'un sava tsa intu'un intu'un ti janye'e nuta'an ra, maa tyin kuruu tan paloma ndikani ti na'a ti tsindak_a ra nuu Nyoo. 11 Tan nu yukú kuñu kiti kan, tsa_a nditsii ndukú ti na'a ti katsi ti na'a ti kuñu kiti kan na'a ti, maa tyin jakunu ra tsi nditsii kan na'a ti. 12 Tan tsa tyiso ñikanyii, ya'a xaan kuñi ra

Abram kusu ra, takan tan t̄in ñimaa'na tsi ra tan ndoo ra kixi ra. Iya'a ñi tsin̄u nduvi tsa naa tsi ra tan yuu'vi xaan ra kuv̄i.

13 Takan tan katyí ra Jehová tsi'in ra:

—Kuñí tsi koto un tyin kua koo tata un inga ñuu tan kua kuvi ñi musu ña nyaa ya'vi ikan, tan kumi cientu kuiya kua ya'a ñi tundo'o kua ja'a nyivi ñuu kan. 14 Maa tyin kua tatsi tuñi yu tsi nyivi ñuu nu kua kuvi ñi musu ña nyaa ya'vi, tan tsa ya'a kan kua kita nuña ñi tan kua'a tsa kuka kua ki'in ñi ku'un tsi'in ñi. 15 Tan tsa kuenda un, kua kitatu un tsi'in nyivi un tsa tsi'i tsana'a, tsa'nu xaan un tsa'a kua kúu un. 16 Tsa ya'a koo nyivi un kumi cientu kuiya nda Egipto, kua kitsi nyiko ñi nu ñu'u i'ya, tyin ña'a ka tsa tsa ndukua'a kuatyí nyivi Amor nda takan —katyí ra Jehová tsi'in ra.

17 Tsa nuu kuaa kuví kan, tsa'a kituv̄i iin ono tava yu'ma tan intu'un yiti kayú ya'a sava ma'ñu nu yukú kuñu ñu'u kití tsa tsa'nyá sava ra. 18 Juvín ñi maa kivi kan ndoo ra Jehová tu'un tsi'in ra Abram, tan katyí ra:

—Ñu'u i'ya kua ku'va yu tsi tata un, nda kuenda yu'u yutya ñuu Egipto tan nda kuenda yutya ka'nu, tsa nañi Éufrates: 19 nu kuví ñu'u nyivi Cen, ñu'u nyivi Cenez, ñu'u nyivi Cadmon, 20 ñu'u nyivi Het, ñu'u nyivi Ferez, ñu'u nyivi Refa, 21 ñu'u nyivi Amor, ñu'u nyivi Canaán, ñu'u nyivi Gerges, tsi'in ñu'u nyivi Jebus, kua ku'va yu tsi tata un —katyí ra tsi'in ra Abram.

Ña Agar tsi'in ra Ismael, se'e ña

16 1 Tan ña Sarai, ñasi'i ra Abram, ña'a numa kuví ña; tan iyó iin musu ña nañi Agar, tan musu ña nyaá ya'vi kuví ña ikan, tan ña'a Egipto kuví ña. 2 Takan tan katyí ña Sarai tsi'in ra Abram:

—Tsikán yu tumañi iñi tsi un. Koo tsi'in ña Agar na koo iin se'e ña tan kuvi se'e yu, tyin maa yu ña tsa'á Nyoo koo se'e yu —katyí ña.

Tan java'a ra tsa tsikan ñasi'i ra tsi ra.

3 Takan tan ki'in ña tsi ña Agar, musu ña, naku'v̄a kuenda ña tsi ra Abram tumaa ñasi'i ra, tsa tsa iyó utsi kuiya tsa iyó ñi ñuu Canaán.

4 Tsikoq ra tsi'in ña Agar ikan, tan ñi'i se'e ña. Tsa tsito ña tyin ñu'ú se'e ña, kitsa'a nye'é ndasi ña tsi ña Sarai, tsito'o ña. 5 Takan tan katyí ña Sarai tsi'in ra Abram:

—Juvín ñi maa yu tsa'a tsi ña Agar tsi un, tan vityin ka'nu xaan ka ja'á ña tsi ña tan ñavin ka yu'u tyin ñu'ú se'e ña. ¡Kuatyi maa un kuví

kan tsa takan iká ña tsi'in yu! Maa Nyoo katyi ndaa yoo kumí kuatyí —katyí ña.

6 Tan naka'an ra tsi'in ña:

—Ji'na, nye'e maa un náa kuñí un java'a un tsi'in ña Agar, nda'a maa un nyíi ña —katyí ra.

Tan tsa ña kunyeé ka iñi ña Agar tsa nye'é ña tundo'o ja'á ña Sarai, kita ña kua'an ña.

7 Maa tyin nañi'i ángel Nyoo tsi ña nu tsiki nyaá ña yatyin ñi nu kaná ndutya ityi kua'an ityi Shur. 8 Tan tsika tu'un ra tsi ña:

—¿Maa ityi kee un tan maa ityi kua'an un?, yoo'o Agar, musu ña Sarai.

Tan katyí ña tsi'in ra:

—Nuu ña Sarai, tsito'o yu, tsinú yu.

9 Tan katyí ángel kan tsi'in ña:

—Kuanu'u nyiko yuve'e ña Sarai nu kee un, java'a tandi'i tsa kua tava tyiñu ña tsi un.

10 Tan katyí ndi'i ra tsi'in ña:

“Kua'a xaan tata un kua ja'a yu, yoñi maa kua kuvi naka'vi tsi ra na'a.

11 Takan kua kuvi tyin ñi'i se'e un, tan Ismael kua jakunañi un tsi lee se'e un, tyin nye'é Nyoo tundo'o ya'á un.

12 Kua kuvi ra iin ra xaan, tumaa kuayu ndasi. Kua kañi ta'an ra tsi'in nyivi tan nandi'i nyivi kan tsi'in ra.

Tan kua koo ra yuve'e nandi'i yañi ra ndi maa ña kuñi ra na'a.”

13 Takan tan jakunañi ña Agar tsi ra Nyoo tsa ka'an tsi'in ña: “Yoo'o kuví Nyoo tsa nye'é”, tyin katyí ña: “Nye'e yu tsi Nyoo tan nye'e ra tsi yu, maa tyin ña tsi'i yu.” 14 Tsa kuenda yakan jakunañi ndi'i ña soko kan: “Soko ra nyitó ra nye'é tsi yu.” Tan nu kuví xa'ñu Cades tan Bered nyaá soko kan.

15 Tsa ya'a tsaá nu'u ña, kakú se'e ña, tan jakunañi ra Abram Ismael tsi lee kan. 16 Iyó kumi xiko iñu kuiya ra Abram, kivi kakú ra Ismael.

Ku'va tsa ndoo Nyoo tu'un tsi'in ra Abram tan tsi'in nandi'i nyivi

17 1 Kumi xiko tsa'un kumi kuiya ra Abram, tsa kituv̄i ra Jehová nuu ra tan katyí ra tsi'in ra:

—Kuiti koo un nuu yu tyin yu'u kuví Nyoo ra iyó tandi'i tunyee iñi. 2 Tan kua ndoo yu tu'un tsi'in un tan ya'a kua'a tata un kua koo ja'a yu.

3 Takan tan tsakin ra Abram nuu ra nda nu ñu'u, tsitsi tsa ndi kaa'an Nyoo tsi'in ra tye'en:

4 —Yakan kuví tu'un ndoó yu tsi'in un: Kua kuvi un jutu nyívi kua'a. 5 Tan Abraham kua kunañi un tyin tyaá yu tsi un tsa kua kuvi un jutu nyívi kua'a, tan ña kua kunañi ka un Abram. 6 Tan kua'a xaan tata un kua koo ja'a yu, tan kua'a ñuu na'nu kua kuvi ñi tan ikan kua kita ra kua kuvi rey na'a ra. 7 Tan tu'un tsa ndoó yu tsi'in un kua ndoo ndi'i yu tu'un kan tsi'in tata un ityi nuu ka, tu'un tsa ña kua kundí'i kuví tse'e. Tyin Nyoo ndo kua kuvi tsi yu kua'an maa kivi. 8 Tan kua naku'va kuii yu tandí'i ñu'u Canaán nu iyó un vityin tsi ra na'a, tan yu'u kua kuvi Nyoo ra na'a.

9 Tan naka'an nyiko Nyoo tsi'in ra Abraham: —Maa tyin yoo'o, jandaa tsa ndoo yu tu'un tsi'in un tsi'in tandí'i tata un. 10 Tse'e kuví tu'un tsa ndoó yu tsi'in ndo, tyin jandaa ndo itsi tan tsi'in tata un, maa un, se'e un, musu un tsi'in se'e musu un tan inga ka ra iyó nu iyó un kua tya'nya ñii nu ika tsi ndo. 11 Tan yakan kua kuvi tuñi kuenda tu'un tsa ndoo yu tsi'in ndo, kuñi tsi ka'nya ndo ñii nu ika tsi ndo. 12 Vityin tan kua'an tsi ityi nuu, tandí'i lee rayii tsa una kivi, kuñi tsi tya'nya ñii nu ika tsi ra na'a, ta'an ñi musu tsa kakú nu iyó un, takan tuku ñi musu tsa jata un tsi nyívi inga ñuu. 13 Ña kua ndoo ndi intu'un ndo tsa ña kua tya'nya ñii nu ika tsi, tan yakan kuví tuñi kua kunyaa tsi ndo, tsa jana'á tyin ña kua kundí'i tu'un tsa ndoo yu tsi'in ndo. 14 Maa tyin ra tsa ña kua tya'nya ñii nu ika tsi, kuñi tsi jatsiyo ra tsi ra nu iyó ndo, tyin ña tya'á ya'vi ra tu'un tsa ndoo yu tsi'in ndo.

15 Tan katyí ndi'i ra tsi'in ra Abraham: —Ña kua kunañi ka ñasi'i un, Sarai, vityin tan ityi nuu Sara kua kunañi ña. 16 Tan kua nasoko yu tsi ña, tan kua koo iin se'e ndo. Nditsa tsa kua nasoko yu tsi ña, si'i nyívi ñuu kua kuvi ña, tan nyívi tata se'e ndo kua kuvi ra na'a rey kua ki'i nda'a kua'a ñuu.

17 Takan tan tsakín ra Abraham nuu ra nda nu ñu'u, tan tsakú naa'a ra tan tsiká iñi ra: “Tsa cientu kuiya yu'u iyó, ¿a kuvi ka koo se'e yu tsi'in ña Sara ñasi'i yu? Tyin ña i'ya tuku tsa iyó kumi xiko utsi kuiya ña”, kuñi ra, tsiká iñi ra. 18 Takan tan katyí ra tsi'in Nyoo:

—iNáa tsa va'a tatun kuvi koo ra Ismael tsi'in tsa nasokó un!

19 Tan katyí Nyoo tsi'in ra:

—Tsa ka'an yu tyin ña Sara, ñasi'i un, kua koo iin se'e ña, tan kua jakunañi ndo lee kan

Isaac. Tan tsi'in ra ikan kua jandaa yu tyiñu tsa ndoo yu tu'un, tan kuvi tsi tu'un tsa ña kua kundí'i tsi'in tata ra, tsa ya'a kúu ra. 20 Tsiñi ndi'i yu tsa ka'an un kuenda ra Ismael, kua nasoko yu tsi ra, kua jandukua'a yu tata ra, tan utsi uvi taa'an ra kuvi se'e ra kua kuvi ra na'a rey tan ka'nu xaan ñuu kua kuvi ra. 21 Maa tyin tsi'in ra Isaac, se'e ndo tsa kua kaku kivi vityin inga kuiya, ña kua jandi'i yu tu'un tsa ndoo yu tsi'in ra —katyí ra tsi'in ra Abraham.

22 Takan tan kua'an ra tsa ndi'i natu'un ra tsi'in ra Abraham. 23 Juvín ñi maa kivi kan tsa'nya ra Abraham ñii nu ika tsi ra Ismael, se'e ra, tan tsi'in nandi'i musu kaku yuve'e ra tan musu tsa jata ra tsi'in xu'un ra. Tandí'i maa ra jatyiñú tan iyó ra na'a yuve'e ra Abraham tya'nya ñii nu ika tsi ra na'a juvín ñi maa kivi kan, tumaa tsa ka'an maa Nyoo tsi'in ra Abraham. 24 Tan kumi xiko tsa'un kumi kuiya ra kivi tya'nya ñii nu ika tsi ra. 25 Tan utsi uñi kuiya ra Ismael, kivi tsa'nya jutu ra ñii nu ika tsi ra. 26 Iin ñi kivi tya'nya ñii nu ika tsi nandi'i ra na'a: Ra Abraham, ra Ismael, 27 musu kaku yuve'e ra, ta'an ñi musu jata ra tsi ra inga ñuu. Tya'nya ñii nu ika tsi ra na'a tsi'in ra.

Ndoó Nyoo tu'un tyin kua ku'va ra iin se'e ra Abraham

18 1 Iin kivi maa maa hora kuiti kituvi ra Jehová nuu ra Abraham nu nyaá taxin ra nuke'e yuve'e ra nu iyó ra tsitsi ku'u ra Mamre nu iyó kua'a tunyii. 2 Tan nanye'e xiin ra tan nye'e ra nyakú uñi taa'an rayii nuu ra. Tan iya'a ñi nduvita ra kua'an ra kua jata'an ra tsi ra na'a, tan tsakín ra nuu ra nda nu ñu'u. 3 Tan katyí ra:

—Jutu mañi yu, tsikán yu tumañi iñi tsi un ña ku'un na'a ndo. 4 Tatun taa'án iñi un, kua ndakan yu ju'va ndutya tyin ndoo tsa'a ndo. Tan kitatu ndo nu vati tsa'a yutun i'ya. 5 Va'a xaan tyin ya'a ndo nu iyó yu'u ra ndaa'vi i'ya. Kua ki'in yu ju'va tsa katsi ndo tan ñi'i ndo tunyee iñi tsa'a ku'un ndo.

—Va'a tuku maa —katyí ra tsi'in ra.

6 Takan tan iya'a ñi ki'vi ra tsitsi ve'e nu nyii ña Sara, tan katyí ra tsi'in ña:

—Ki'in oko kilu yutyi paan va'a tsa nuu tandí'i ka yutyi paan, tan java'a yatyí paan katsi ra i'ya na'a —katyí ra tsi'in ña.

7 Tan kee ra tsinú ra kua'an ra nu yukú indiki jana ra, tan nakatsi ra intu'un indiki yoko

xaa'an va'a. Tsa'a tsa'a ra tsi ti tsi ra kuví musu ra, tan iya'a ñi maa janduva'a ra i'ya tsi ti kua kuvi ti tsa katsi ra kan na'a ra. **8** Ya'a kan ki'in ra mantequilla tsi'in letsi tan nyayu indiki kan tsa'a ra tsatsi ra tsa'a kan na'a ra nu nyakú ra na'a nu vati tsa'a yutun kan. Nyaá ra ndatú ra ku'va ra náa inga ka kuñi ra na'a ra.

9 Tan tsa ndi'i tsatsi ra na'a tsika tu'un ra na'a tsi ra Abraham:

—¿Náa ña Sara, ñasi'i un?

—Maa ña nyii tsitsi ve'e kan —katyí ra.

10 Takan tan naka'an intu'un ra ikan na'a ra tsi'in ra:

—Tsa kua kitsi nyiko yu kitsi nye'e yu tsi un kivi vityin inga kuiya, tsa kaku se'e ña Sara.



Tan tsiñi ñi ña Sara tsa natu'un ra na'a nu nyaá ña ityi tsata ra Abraham nu kuví yu'u ve'e. **11** Tsa tsa'nu ña Sara tsi'in ra Abraham, tsa ya'a tyembu tsa kuvi koo se'e ñi. **12** Yakan kuenda ña kunye'e ñi ña, tsakú naa'a ña tan tsiká ñi ña: “¿Nákaa ka koo tsa sii i'ya tsi ndi, tan tsa tsa'nu xaan ndi?”, tsika ñi ña. **13** Tan naka'an ra Jehová tsi'in ra Abraham:

—¿Náa kuenda tsakú naa'a ña Sara? ¿An ña tsinú ñi ña tyin kuvi koo se'e ña ndi maa tsa tsa'nu ña? **14** ¿An iyó iin tsa ña kuvi java'a Nyoo? Kivi vityin nda natsinu kuiya kua kitsi nye'e nyiko yu tsi un, tan tsa nyisó ña Sara lee takan.

15 Tsiñi ña Sara tu'un kaa'an ra na'a kitsa'a yuu'ví ña tan kuñi ña jandavi ña'a ña tan katyí ña:

—Ñavin tsakú naa'a yu —katyí ña.

Tan katyí ra kan tsi'in ña:

—Tsitó yu tyin tsakú naa'a un —katyí ra.

Nu tsikán ta'vi ra Abraham tsa kuenda ñuu Sodoma

16 Tan nduvita nduñi ra tsa tsinye'e tsi ra Abraham tan kua'an ra na'a ityi ñuu Sodoma, nduvita ndi'i ra Abraham kua'an ra kua jaña ityi ra tsi ra na'a. **17** Tan tsiká ñi Nyoo: “¿An kua tyi'i xee'e yo tsa kua java'a yo tsi'in ñuu Sodoma tsi ra Abraham, **18** tan tsa ndoo yo tsi'in ra tyin tsa kuenda ra kua nasoko yo tandi'i ñuu tan juvin ra kua kuvi jutu iin ñuu ka'nu tan ñi'i? **19** Tsitó yo tyin kua jakua'a ra tsi se'e ra tan tsi tata ra, na tyaa ya'vi va'a ñi ityi Nyoo tan java'a ñi tandi'i maa tsa kuví tsa va'a tan tsa ndaa, tyin takan tan kua jandaa yo tandi'i tsa ndoo yo tu'un tsi'in ra.” **20** Takan tan katyí ra tsi'in ra Abraham:

—Katyí nyivi tu'un nyivi Sodoma tan nyivi Gomorra tyin kua'a xaan kuatyí java'a ñi, tan kivi tan kivi kua'an ndukua'a kuatyí ñi. **21** Kua koto maa yu tatun nditsa tsa kaa'an nyivi tyin ka'nu xaan kuatyí ñuu kan iyó, kua ku'un maa yu kunye'e yu —katyí ra.

22 Takan tan kua'an uvi taa'an ra na'a ityi ñuu Sodoma, maa tyin ra Jehová ndoo ra tsi'in ra Abraham. **23** Natu'va ra Abraham nuu ra tan katyí ra:

—¿An kua janaa ndi'i un tsi nyivi va'a tsi'in nyivi iyó kuatyí kan? **24** Tatun iyó uvi xiko utsi taa'an nyivi va'a ñuu kan, ¿an ña kua ja'a un tuka'nu ñi tsi ñuu kan tsa kuenda tsa uvi xiko utsi taa'an ra kan na'a ra? **25** Ña kana ñi un ka'ni un tsi ra va'a ika'nu ñi tsi'in nyivi kakiñi tumaa tsa tyin iyó ndi'i kuatyí ñi. ¿Ña kana ñi un java'a un takan, juee ka'nu kuví un ñi katsiko ñuu ñayivi! ¿An ña kua java'a un ku'va kuñi tsi? —katyí ra tsi'in Nyoo.

26 Takan tan naka'an Nyoo tsi'in ra:

—Tatun nañi'i yu uvi xiko utsi nyivi va'a ñuu ikan, tsa kuenda ñi ikan kua ja'a yu tuka'nu ñi tsi nyivi ñuu Sodoma.

27 Maa tyin kaa'an nyiko ra Abraham inga tsa'a:

—Jutu mañi yu, ja'a maa un tuka'nu ñi tsi yu'u tyin ña ndi'i maa ñi yu kaa'an yu tsi'in un tye'en, tyin Nyoo kuví un tan yu'u nduve náa kuví yu. **28** Kuvi ñi tyin yukú uvi xiko u'un nyivi va'a ñuu kan, ¿an ña kua ja'a un tuka'nu ñi tsi ñuu kan tsa kuenda tsa uvi xiko u'un nyivi kan?

Tan naka'an Nyoo:

—Tatun nañi'i yu uvi xiko u'un nyivi va'a, ña kua janaa yu ñuu ikan.

29 —Tatun iyó uvi xiko nyiví va'a, ¿a kua janaa maa un ñuu ikan? —katyí ra Abraham inga tsa'a.

—Tsa kuenda tsa uvi xiko nyiví va'a, ña kua janaa yu ñuu ikan —katyí Nyoo.

30 Maa tyin ra Abraham kaa'án ndaa'vi ra inga tsa'a.

—Jutu mañi yu ña nduxaan un tatun katyi yu tsi'in un tyin kuvi ñi kua nañi'i un oko utsi taa'an ñi nyiví va'a ñuu ikan —katyí ra.

Tan naka'an Nyoo tsi'in ra:

—Ña kua janaa yu ñuu ikan tatun iyó oko utsi nyiví va'a ikan —katyí ra.

31 Tan ra Abraham jañiñi ka ra kaa'án ra:

—Jutu mañi yu, tsitó yu tyin ña taa'án tsi ka'an yu tye'en tsi'in un, maa tyin, ¿náa kua kuvi tatun nañi'i un oko taa'an ñi nyiví va'a?

—Ña kua janaa yu ñuu kan tsa kuenda tsa oko taa'an nyiví va'a ikan —katyí Nyoo.

32 Maa tyin jañiñi ka maa ra Abraham kaa'án ndaa'vi ra tsi'in Nyoo:

—Jutu mañi yu, ja'a maa un tumañi iñi tsi yu tan ña ki'in un tisi'i tsi'in yu, tyin kua ka'an yu iin tsa'a ña tan ña kua jatyañu ka yu tsi un. ¿Tatun nañi'i un utsi taa'an ñi nyiví va'a ñuu ikan náa kua java'a un? —katyí ra.

Tan katyí Nyoo tsi'in ra:

—Ña kua janaa yu ñuu kan tsa kuenda tsa utsi taa'an ñi nyiví va'a ikan —katyí ra tsi'in ra Abraham.

33 Ya'a kan tsa'a kua'an ra Jehová tsa ya'a ndi'i natu'un ra tsi'in ra Abraham, tan ra Abraham kuanu'u ra yuve'e ra.

Nu naa ñuu Sodoma tsi'in ñuu Gomorra

19 ¹ Tan ra ángel tsa kua'an nda Sodoma, tsaá ra na'a tsa kuñi kuaa ña ñuu ikan. Tan yu'u ve'e ñuu kan nyaá ra Lot tan nye'e ra tsi ra na'a. Takan tan nduvita ra kua jata'an ra tsi ra na'a tan tsikuiñi tsiti ra tan tsakin ra nuu ra nda nu ñuu'u. ² Tan katyí ra tsi'in ra na'a:

—Nyoo'o ra tsa va'a, ja'a ndo tumañi iñi ko'on ndo yuve'e yu kitatu ndo, ikan kuvi nakatya ndo tsa'a ndo, tan ityaan tsa tuvi ku'un nyiko maa ndo ityi kua'an ndo —katyí ra.

—Ña kua kuvi, xin. Tya'vi Nyoo xaan. Kua ndoo maa ndi tsitsi ityi ka'nu i'ya —katyí ra na'a tsi'in ra.

³ Maa tyin jañiñi xaan ra Lot tsi ra na'a, tsa'a ki'in ra na'a tyiñu kua'an ra na'a yuve'e ra, tan tsa tsaá ra tsi'in ra na'a, java'a ra tsa

kuxiñi ra na'a; ika ra paan tsa nduve yutsan iya yi'f tsi'in, jatyi'yo ra itsi, tan tsatsi ra na'a.

⁴ Tan ña'a ka kava ra na'a nu kua kusu ra na'a, tsa'a tsaá nandi'i ra Sodoma na'a ra, tsinu nduvi ra na'a ve'e ra Lot. Ra tsa'nu nda kuanda ra kuatyí na'a ra. ⁵ Tan kaná tsaá ra na'a tsi ra Lot tan katyí ra na'a:

—¿Náa ra tsa tsaá yuve'e un na'a ra tsa kunaa'a i'ya, Lot? ¡Tava tsi ra na'a! ¡Kuñi ndi koo ndi tsi'in ra na'a!

⁶ Kita ra Lot, ka'an ra tsi'in ra na'a, tan tyasí va'a ra yu'u ve'e tsa ya'a kita ra. ⁷ Tan katyí ra:

—Ja'a ndo tumañi iñi, yañi yo, ña java'a ndo tsa ña va'a ikan. ⁸ Ji'na ndo, iyó uvi taa'an se'e si'i yu tan ña'a ka koto ñi rayi; kua tava yu tsi ñi tan java'a ndo tsi'in ñi ku'va kuñi maa ndo. Maa tyin tsi'in ra ikan na'a ra ña java'a ndo náa java'a ndo, tyin yuve'e yu tsaá ra na'a tan taa'án tsi jakuenda yu tsi ra na'a.

⁹ Maa tyin naka'an ra na'a tsi'in ra Lot:

—¡Janya'a tsi un juvin, Lot! Ña kitsi siin ra inga ñuu tava tyiñu tsi ndi náa taa'án tsi java'a ndi —katyí ra na'a—. ¡Ya'a ka kua jakuu ndi tsa u'vi tsi un tan ñavin ka ra kan na'a ra! —katyí ra na'a tsi'in ra.

Tan tsa ya'a ka'an ra na'a yakan, kitsa'a jakuú ra na'a tsa u'vi tsi ra Lot. Tan kua'an ra na'a kua kani ra na'a yu'u ve'e kan. ¹⁰ Takan tan ra yukú tsitsi ve'e ra Lot, ki'in ra na'a tsi ra jaki'vi ra na'a tsitsi ve'e tan tyasí nyiko ra na'a. ¹¹ Tan ra Sodoma yukú nuke'e, kuaa ra na'a ja'a ra ángel kan na'a ra, ta'an ñi nyiví tsa'nu tan nyiví nyi'i, tan ña kunyee iñi ra na'a nanduku ra na'a yu'u ve'e kan tyin kuaá ra na'a.

¹² Ya'a kan tan katyí ra ángel kan na'a ra tsi'in ra Lot:

—¿A iyó ka nyiví un ñuu i'ya? —katyí ra na'a—. Tava tsi se'e un, ra kasa un tan nandi'i ka maa yóo iyó tsi un ñuu i'ya, tan kita kua'an tsi'in ñi. ¹³ Tyin maa ra Jehová jakitsi tsi ndi janaa ndi ñuu i'ya. Tyin kua'a xaan kuatyí nyiví ñuu i'ya tsaá nuu ra, yakan kuenda kua janaa ndi ñuu i'ya.

¹⁴ Takan tan tsa'an ra Lot jakoto ra tsi ra kua kuvi kasa ra, tan katyí ra tsi'in ra na'a:

—¡Na'a ndo, ko'on ndo kua kita yo ñuu i'ya tyin Nyoo kua janaa ra itsi! —katyí ra tsi'in ra na'a.

Tan tsiká iñi ra na'a: “Kaa'án maa ra i'ya”, kuñi ra na'a. ¹⁵ Tan tsa kuñi tuvi katyí ra ángel kan na'a ra tsi'in ra Lot:

—Janumi Lot, ki'in ñasi'i un tan nduvi se'e si'i un, kita ndo ñuu i'ya. Na ña kúu un tsi'in tsa kua tatsi tuñi ndi ñuu i'ya —katyí ra na'a tsi'in ra.

16 Nye'é ra na'a tyin kuee ñi kuñi ra Lot. Tiin ra na'a nda'a ra tan tava ra na'a tsi ra ñuu kan tsi'in ñasi'i ra tan se'e ra tyin kundaa'vi ñi Nyoo tsi ra tsi'in nyivi ra. 17 Tan tsa kita ra na'a yu'u ñuu kan, katyí ra na'a tsi'in ra:

—Tsa ñi'i ku'un ndo koto kukuñi ndo ndu'va ikan, ña nanye'e tsata ndo, koto kúu ndo. Kuaa'an ndo nda nu kuví yuku, takan tan ña kúu ndi'i ndo —katyí ra na'a.

18 Tan katyí ra Lot:

—Ja'a ndo tumañi ñi, nyoo'o ra tsa va'a, ña kua kuvi kan. 19 Kua'a xaan tumañi ñi java'a ndo tsi yu tan kundaa'vi xaan ñi ndo tsi yu, maa tyin ña kua kuvi kaku yu nu kuví yuku ikan, tyin kuvi ñi ta'an tsa ña va'a kan tsi yu, tan kúu yu ja'a kan. 20 Ku'va ndo ndatu ku'un ndi ñuu lu'lu kanyii yatyin ñi i'ya, tyin ikan kuvi tsa yu tan kuvi kaku yu —katyí ra tsi'in ra na'a.

21 Tan intu'un ra kan naka'an tsi'in ra:

—Va'a, kua jandaa yu tsa kaa'an un tan ña kua janaa yu ñuu lu'lu kaa'an un tu'un kan. 22 Maa tyin janumi, kuaa'an ñuu kan tyin nduve náa kua kuvi ika yu tatun ña'a ka tsa un ñuu lu'lu kan —katyí ra tsi'in ra Lot.

Yakan kuenda nañi ñuu kan Zoar tyin lu'lu ñuu kan, katyí ra Lot.

23 Ndi kua'an nanye'é ñikanyii tan tsa ra Lot ñuu Zoar. 24 Takan tan nanduví azufre ñu'u ja'a ra Jehová, tan jakoyo ra kan siki ñuu Sodoma tan ñuu Gomorra, tsi'in kan kayu nyivi kan.

25 Tan kayu nduvi ñuu kan ika'nu ñi tsi'in nyivi, kayu tuku ndu'va tsi'in tandi'i tsa iyó nuu tsi.

26 Tan ñasi'i ra Lot kua'an ña nyikún ña tsi ra, maa tyin nanye'e ña ityi nu kitsi ña tan nanduví ña ñi, tumaa kaá tsito'o kaá ña kuví.

27 Tan tsa tuvi kan kee ra Abraham kua'an ra nu natu'un Nyoo tsi'in ra. 28 Tan nye'e ra kanyii yu'ma ñi maa Sodoma tan Gomorra tsi'in ndu'va kan, tan tumaa ndaá yu'ma tsitsi ono ña ndaá yu'ma ikan. 29 Takan janaa Nyoo ñuu nu tsikoo ra Lot, maa tyin ñu'u ñi Nyoo tsi ra Abraham yakan kuenda tava ra tsi ra Lot tsa ndi kumañi janaa ra ñuu kan tsi'in ñu'u.

30 Tan tsa ya'a kan, kita ra Lot tsi'in nduvi se'e si'i ra kua'an ñi kua koo ñi ityi nu iyó kua'a yuku, tan ndoo ñi iyó ñi tsitsi iin kava

tyin yuu'vi ra ndoo ra tsi'in se'e ra nda Zoar ñuu lu'lu kan. 31 Tan kuví tsi iin tsa'a katyí ña tsitsa se'e ra tsi'in ña tyuvaa ta'an ña:

—Ji'na, nduve ka rayii ndoo nu ñu'u ñayivi ndu iin tsi'in yo tumaa ku'va iyó maa nyivi, tan jutu yo tsa tsa'nu ra —katyí ña—. 32 Na'a jako'o yo vinu tsi jutu yo tyin takan tan koo ra tsi'in yo tan ña kua kundi'i tata ra —katyí ña tsi'in ña tyuvaa ikan.

33 Tan tsakuaa kan tsiñi xaan jutu ñi ja'a vinu tsa jako'o ñi tsi ra. Takan tan kixi ña'a tsa ka'nu kan tsi'in ra, maa tyin ña tsito maa ra náa kuví. 34 Tan inga kivi kan katyí ña tsi'in ña'a ta'an ña:

—Kua jako'o nyiko yo vinu tsi jutu yo tañi ya tan kua kuvi kusu un tsi'in ra. Takan tan ña kundi'i tata ra, tyin tsa kixi yu tsi'in ra tsakuaa iku —katyí ña tsi'in ña tyuvaa ta'an ña.

35 Tan tsakuaa kan jako'o nyiko ñi vinu tsi jutu ñi, tan kixi ña tyuvaa kan tsi'in ra, maa tyin ña tsito maa ra náa kuví tsakuaa ikan.

36 Tan nduvi taa'an ñi kan, ñi'i se'e ñi tsa takan java'a ñi tsi'in jutu ñi. 37 Tan tsikoo se'e ña tsitsa ikan tan jakunañi ña tsi lee kan Moab, tan tata ra ikan kuví nandi'i nyivi Moab. 38 Tan Ben-ammi nañi se'e ña tyuvaa ta'an ña, tan tata ra kan kuví nandi'i nyivi Amon.

Ra Abraham tsi'in ra Abimelec

20 1 Tan ra Abraham kita ra kua'an ra ityi Neguev tan tsikoo ra tumaa ra inga ñuu nda Gerar nu kuví xa'ñu Cades tsi'in Shur. 2 Ñuu Gerar kan kuví nu katyí ra tyin ña'a ku'va ra kuví tsi ña Sara.

Takan tan ra Abimelec, rey ñuu kan, jaku'un ra tsi ra kua ki'in tsi ña'a kan, tyin kuvi ña ñasi'i ra. 3 Maa tyin tsakuaa ikan ka'an Nyoo tsi'in rey kan tsitsi ñimaa'na tan katyí tsi tye'en: “Tsa katyi ña'a ki'in un kua kuvi ñasi'i un kua kúu un tyin ña'a iyó yii kuví ña.”

4 Maa tyin ña'a ka koo rey kan tsi'in ña'a kan, yakan kuenda katyí ra: “¿A kua ka'ñi un tsi iin ra nduve kuatyí iyó, Tyatya? 5 Tyin nduve náa tsa ña va'a java'a yu. Katyí ra Abraham tyin ña'a ku'va ra kuví tsi ña, tan takan kaa'an ndi'i maa ña: ‘Ku'va yu kuví tsi ra’, katyí ña. Yakan kuenda java'a yu tye'en tsi'in tsa va'a tsiká ñi yu”, katyí ra Abimelec tsi'in Nyoo.

6 Tan katyí Nyoo tsi'in ra tsitsi ñimaa'na kan: “Tsitó va'a maa yu tyin tsi'in tsa va'a tsiká ñi un java'a un takan, yakan kuenda ña tsa'a yu

java'a un kuatyí tsi'in ña ityi nuu yu. ⁷ Tyin yíi ña, ndusu yu'u Nyoo kuví ra, tan maa ra kua ka'an ndaa'vi tsa kuenda un tan ña kúu un. Naku'va kuenda tsi ña tsi ra, tyin tatun ña naku'va kuenda un tsi ña tsi yíi ña, tsa nditsa tyin kua kúu un tsi'in nandi'i nyivi un”, katyí Nyoo tsi'in ra.

⁸ Tan tsa tuvi kan kana ra Abimelec tsi nandi'i musu ra tan katyí tu'un ra ñimaa'na kan tsi'in ra na'a. Tan ya'a xaan nayu'vi ra na'a tsiñi ra na'a ñimaa'na kan. ⁹ Ya'a kan, kana ra tsi ra Abraham tan katyí ra:

—¿Maa ta'an kumañi yu'u tsi un, ñi?, tyin nduku va'a un kuatyí ka'nu kunyíi síki yu tan síki ñuu yu. ¡Nye'e ji'na tsa java'a un!, tsa ña taa'án tsi java'a un, yakan java'a un tsi'in yu. ¹⁰ Tan tsa java'a un takan, ¿náa tsiká iñi un ku'va kan? —katyí ra tsi'in ra Abraham.

¹¹ Naka'an ra Abraham tan katyí ra:

—Tsiká iñi maa yu tye'en: “Ñuu i'ya ña yuu'vi nyivi nye'é ñi tsi Nyoo tan kuví ka'ñi ñi tsi yo tsa katyí ñasi'i yo tyin síi xaan kaá ña”, kuñi yu tsiká iñi yu. ¹² Tan tsa nditsa maa, tyin ña'a ku'va yu kuví tsi ña. Iin ñi jutu ndi maa tyin siin si'i ndi, tan naki'in yu tsi ña. ¹³ Tan kivi katyí Nyoo tsi'in yu tyin kita yu yuve'e jutu yu tsikan yu tumañi iñi kan tsi ña: “Tandi'i maa nu kua tsaa yo nu ku'un yo, katyí un tyin ña'a ku'va yu kuví tsi un.”

¹⁴ Takan tan naku'va kuenda rey kan ñasi'i ra Abraham, tan tsa'a maa ra mbee, indiki, musu rayi tan musu ña'a. ¹⁵ Tan katyí ra:

—Ñi maa i'ya kuví ñu'u yu, nanduku numaa taa'án iñi maa un koo un.

¹⁶ Tan katyí ndi'i ra tsi'in ña Sara:

—Yoñi kua ka'an ndasi tsata un, tyin mil xu'un kuitsin tsa'a yu tsi ra ku'va un, yakan kua kivi tsa ndaa ityi nuu nyivi yukú tsi'in ndo tyin nduve kuatyí un iyó —katyí rey kan tsi'in ña Sara.

¹⁷⁻¹⁸ Takan tan ka'an ndaa'vi ra Abraham tsi'in Nyoo tsa kuenda ra Abimelec tan nduva'a ra, tan takan tuku ñi ñasi'i ra tsi'in ñi kuví musu ra nduva'a ñi, tyin tsa katyí ña Sara, ña kuví ka koo se'e ñi, ja'a Nyoo.

Nu kundaag tsa ka'an Nyoo tsi'in ra Abraham tsi'in ña Sara

21 ¹ Tan jandaag ra Jehová tu'un tsa ndoo ra tsi'in ña Sara kivi tsa tyaa ra ku'va, ña naa iñi ra tsi ña. ² Tan tsikoo se'e ña kivi tyaa ra tu'un tsi'in ñi, tan tsa tsa'nu va'a ra

Abraham, yíi ña, tyembu kan. ³ Tan jakunañi ra Abraham Isaac tsi lee se'e ñi. ⁴ Tsa kita una nduvi lee kan, tsa'nya ra ñi nu ika tsi lee kan, ku'va ndoo maa Nyoo tu'un tsi'in ra. ⁵ Tan cientu kuiya ra iyó kivi kaku ra Isaac. ⁶ Tan kuñi ña Sara tsiká iñi ña: “Tsakú naa'a yu tyin síi kuñi yu ja'a Nyoo, tan takan tuku nyivi tsa kua koto tyin iyó se'e yu, síi kua kuñi ndi'i ñi tsi'in yu. ⁷ Ndi maa tsa'nu yíi yu iyó se'e ra tsi'in yu. Yoñi maa tsika iñi tatun tsaa kivi koo se'e ndi tan jakaxin yu itsi, tyin yu'u ña'a numaa kuví yu”, kuñi ña tsiká iñi ña.

⁸ Tan tsa tsa ka'nu ra lu'lu se'e ñi, java'a ra Abraham viko ra kivi jaña ra tsa tyaxín ra.

Nu jakunu ra Abraham tsi ña Agar tsi'in se'e ña

⁹ Tan nye'e ña Sara tyin ra Ismael, ra kuví se'e ra Abraham tsi'in ña Agar, ña Egipto, tsakú nduku ra tsi ra Isaac, se'e ña. ¹⁰ Takan tan katyí ña tsi'in ra Abraham, yíi ña: “Jakunu tsi ña Agar tsi'in se'e ña, tyin ña kuvi ndoo sava tsa taa'án tsi ra Isaac se'e yo tsi'in se'e ña kan”, katyí ña.

¹¹ Tan ya'a xaan kui'ya kuñi ra Abraham tsi'in tu'un kan tyin se'e ra kuví ndi'i tsi ra lu'lu kan. ¹² Maa tyin katyí Nyoo tsi'in ra: “Ña kaka xaan iñi un tsa kuenda ra lu'lu kan tsi'in si'i ra. Jandaag tandi'i tsa kaa'án ñasi'i un tsi'in un tyin tsa kuenda ra Isaac, se'e ña, kua koo kua'a tata un. ¹³ Takan tuku ñi ra lu'lu, se'e ña Egipto kan, kua'a tata ra kua koo tyin juvin ñi se'e un kuví tsi ra”, katyí Nyoo tsi'in ra Abraham.

¹⁴ Tan tsa tuvi inga kivi kan, yatyi xaan nduvita ra, tan ki'in ra paan tan iin ñi nu yí'i ndutya tikaag ra xiin ña Agar, tan naku'va kuenda ndi'i ra tsi ra Ismael, se'e ña tsi ña, tan jaku'un ra tsi ñi. Takan tan kua'an ña tsiká ndaa'vi maa ña ityi nu tsiki nu nañi Beerseba. ¹⁵ Tan tsa ndoko ndutya yí'i tsitsi ñi nyisó ña, tsakín ña tsi ra lu'lu se'e ña tsa'a ku'u. ¹⁶ Tyin ña kuñi ña nye'e ña nu kúu ra, tan kañi kua'an ña kua kunyaa ña. Tan navaku tsaa ra lu'lu kan ku'va tsa tsinyaa ña ikan.

¹⁷ Tan tsiñi Nyoo tyin tsakú tsaa ra lu'lu kan, naka'an ángel Nyoo sivi ña ityi andivi: “¿Náa taa'án un, Agar? Ña nayu'vi un, tsiñi Nyoo tsakú ra lu'lu kan. ¹⁸ Kua'an kua ki'in tsi ra tan koto jaña nda'a un tsi ra tyin ka'nu ñuu kua kivi tata ra kua ja'a yu, katyí Nyoo”, katyí ángel kan tsi'in ña Agar.



19 Takan tan jana'a Nyoo nu nyaá iin soko nu kaná ndutya tsi ña, tan tsa'an ña tsijakutu ña ñii nda'a ña, tan tsa'a ña ndutya tsi'i ra lu'lu se'e ña. 20-21 Tan ra lu'lu kan kuví ra iin ra tutsí tsi'in nduva tsa ya'a tsa'nu ra tyin maa Nyoo jatinyee tsi ra. Tan jatinda'a si'i ra tsi ra tsi'in iin ña'a Egipto tan tsikoḡ ra nu tsiki nu nañi Parán.

Nu ndoḡ ra Abimelec tu'un tsi'in ra Abraham

22 Tan juvin ñi maa tyembu kan, tsa'an ra rey Abimelec tsi'in ra Ficol, ra kuví nuu tsi'in jandaru ra, tsika'an ra tsi'in ra Abraham tan katyí ra:

—Tsitó yu tyin jatinyee Nyoo tsi un tsi'in tandi'i maa tsa java'á un. 23 Yakan kuenda kuñi yu katyi un tsi'in yu vityin i'ya ityi nuu Nyoo, tyin ña kua java'a un tsa ña va'a tsi yu, tan ndi tsi'in se'e yu ndi tsi'in se'e yañi yu, tyin tumaa ku'va kundaa'vi iñi yu tsi un, takan kua java'a un tsi'in yu tan tsi'in nyivi ñuu yu, nu iyó un i'ya vityin —katyí ra rey kan.

24 Tan katyí ra tsi'in ra rey kan:

—Takan kua java'a maa yu —katyí ra.

25 Tan katyi tu'un ra tsa nakuu musu maa ra rey kan tyin kinyaa ra na'a iin soko nu tsi'i ra ndutya. 26 Tan naka'an ra kan tsi'in ra:

—Ña tsitó yu yóo java'a yakan, tan ¿náa kuvi ña jakoto yatyí un kan tsi yu?, tyin ña tsitó yu'u kan —katyí rey kan.

27 Takan tan ki'in ra Abraham mbee tan indiki naku'va ra tsi ra rey kan, tan ndoḡ nduvi ra na'a tu'un juvin ñi maa kivi kan. 28 Maa tyin jasiñ ra utsa taa'an mbee sii'i tsitsi kora kan.

29 Tan tsika tu'un ra rey kan tsa kuenda yakan:

—¿Náa kuenda jasiñ un utsa taa'an mbee sii'i kan na'a ti?

30 Tan katyi ra Abraham:

—Tyin tsa utsa taa'an mbee sii'i kua naki'in un i'ya, kua kuvi ti na'a ti tsa ndaa tyin yu'u tsatya soko kan —katyí ra.

31 Tsa kuenda yakan nañi ikan Beerseba tyin ikan tsinu'ñi tu'un ja'a ra Abraham tsi'in ra Abimelec.

32 Tan tsa ya'a ndoḡ ra na'a tu'un nu nañi Beerseba kan, kuanu'u ra rey kan nda Filistia tsi'in ra Ficol, ra kuví nuu tsi'in jandaru ra.

33 Tan ra Abraham tatsi ra iin yutun tamarisco nda Beerseba nu iyó ra, tan ikan kaa'an ndaa'vi ra tsi'in ra Jehová Nyoo nyito. 34 Tan kua'a xaan kuiya tsikoḡ ra ñuu ra Filistia na'a ra.

Nu nduku ku'va Nyoo tsi ra Abraham tatun tsinú iñi ra tsa ka'an ra

22 1 Kua'a kivi ya'a tan nduku ku'va Nyoo tsi ra Abraham tatun tsinú iñi ra tsa ka'an ra. Tan katyí ra:

—Abraham.

—Maa yu i'ya —katyí ra Abraham.

2 —Ki'in tsi ra Isaac, se'e mañi un, kuqa'an tsi'in ra nda ñu'u Moriah, tan jamañi un tsi ra nuu yu jiñi yuku tsa kua jana'a yu tsi un —katyí Nyoo tsi'in ra.

3 Tan yatyí xaan nduvita ra tsa tuvi inga kivi kan tan tyi'i ra tyayu urru jana ra, tan tsa'nya ra nduku kua kayu tsa kua jamañi ra, kana ra uvi musu ra tan kana ndi'i ra tsi ra lu'lu se'e ra. Tsa'a kua'an ra na'a nu kuví ñu'u Moriah. 4 Tan tsa uñi kivi tsiká ra kua'an ra ityi nu tava tyiñu Nyoo tsi ra, tan nanye'e ra jiñi yuku kan tsa ndi kañi ka vatsi ra. 5 Tan katyí ra tsi'in musu ra:

—Kuatu ndo i'ya tyin kua'an yu tsi'in ra lu'lu i'ya nda ndakan kua jaka'nu ndi tsi Nyoo, tsa'a vatsi nyiko ndi. Ndoo maa urru i'ya tsi'in ndo —katyí ra.

6 Takan tan tsa'a ra nduku kan nyisó ra lu'lu se'e ra, tan ki'in ra kutsilu tan ñu'u nda'a ra, tsa'a kua'an ra na'a. 7 Ña na'a ñi tan tsika tu'un ra lu'lu kan tsi ra:

—Tsiñi un, tyaa.



—¿Náa kuñí un, jutu yu? —katyí ra tsi'in se'e ra.

Tan katyí ra lu'lu kan tsi'in ra:

—¿Náa mbee tsa kua jamañi yo?, tyin ñu'u tsi'in nduku ñi nyisó yo tan nduve mbee vatsí tsi'in yo —katyí ra.

8 Tan katyí jutu ra tsi'in ra:

—Maa Nyoo kua ku'va mbee tsa kua jamañi yo, jutu yu —katyí ra tsi'in se'e ra, kua'an ra na'a ikaa ñi.

9 Tan tsa tsaḡ ra na'a jiñi yuku kan, java'a ra iin ata tan tyiso va'a ra nduku nuu ata kan. Takan tan tsa'ñi ra nda'a ra lu'lu kan tsi'in tsa'a ra, tan tsakín ra tsi ra nuu nduku kan. 10 Tan ku'va tsa ki'in ra kutsilu tsa kua ka'ñi ra tsi ra lu'lu kan, 11 kana tsaá ángel Nyoo tsi ra:

—¡Abraham, Abraham!

—Náa, Jutu mañi yu —katyí ra naka'an ra.



12 —Ña java'a un náa java'a un tsi ra lu'lu kan tyin tsa tsitó yu tyin tsinú iñi un tsi Nyoo, tyin ña katyí un: “Ña ku'va yu se'e yu tsi Nyoo, intu'un ñi ra kuví se'e mañi yu” —katyí ángel kan tsi'in ra.

13 Takan tan nanye'e tsata ra Abraham, tan nye'e ra iin mbee tikatyí nyí tì tsikun ndiki tì tyañu soko yutun iñu, tan tsiki'in ra tsi tì jamañi ra nuu Nyoo, tan ña jamañi ka ra tsi ra lu'lu se'e ra. 14 Tsa ya'a kan jakunañi ra jiñi yuku kan: “Maa ra Jehová kua ku'va.” Yakan kuenda ndi katyí nyívi vityin: “Nu kuví jiñi yuku maa Nyoo, ikan ñi'í yo tsa tsiñi ñu'u tsi yo.”

15 Tan naka'an nyiko ángel kan tsi'in ra ityi andivi tsinu uvi tsa'a, 16 tan katyí ra:

—Tye'en kaa'an ra Nyoo tyin ndoo ra tu'un tsi'in maa ra tyin tyaḡ ya'vi un tsa ka'an ra tsi'in un tan ña jaxij un se'e mañi un tsi ra, 17 kua nasoko ra tsi un tsa nditsa maa. Tumaa tsa kua'a tiñuu ityi siki tan tumaa tsa kua'a nyiti yu'u ndutya ñu'u, takan kua'a tata un kua ja'a ra. Tan tandi'i maa tsa'a kua jakanaa ra na'a tsi ra xaan iñi tsi ra na'a. 18 Tan tata un ikan kua nasoko tsi tandi'i maa ñuu iyó nu ñu'u ñayivi, tsi'in ku'va kan kua nasoko ra tsi ñi, tyin tyaḡ ya'vi un tsi ra, katyí ra —katyí ángel kan tsi'in ra.

19 Tan kita ra na'a jiñi yuku kan, tan natsaḡ nyiko ra nu yukú ra kuví musu ra, takan tan kuanu'u ra na'a iin kaa ñi nda Beerseba nu ndoo ra iyó ra.

Nyivi tata ra Nacor

20 Tan kua'a kivi ya'a, tan tsito ra Abraham tyin tsikoo ndi'i se'e ña Milca ñasi'i ra Nacor, yañi ra. 21 Tan se'e nuu ñi kuví ra Uz, se'e tsinu uvi ñi kuví ra Buz, tan se'e tsinu uñi ñi kuví ra Kemuel, ra kuví jutu ra Aram. 22 Tan inga ka se'e ñi kuví ra Quesed, ra Hazo, ra Pildas, ra Jidlaf tan ra Betuel. 23 Tan tsa una taa'an ra kan na'a ra kuví se'e ña Milca ñasi'i yañi ra Abraham. Tan ra Betuel se'e ñi kan kuví jutu ña Rebeca.

24 Tan inga se'e ra Nacor tsi'in ña Reúma, ña kuví tumaa ñasi'i ra, kuví ra i'ya na'a ra: ra Teba, ra Gaham, ra Tahas tan ra Maaca.

Nu tsi'i ña Sara tan ki'vi ñu'u ña nu jata ra Abraham nu ndaa kumisantu

23 1 Tan cientu oko utsa kuiya tsikoo ña Sara nu ñu'u ñayivi i'ya. 2 Tan tsi'i ña nda Quiariat-arba tan inga sivi ñuu kan kuví Hebrón, nu kuví ñu'u kuenda Canaán. Tan tsaku xaan ra Abraham tan kua'a kivi jaka'nu ra kuñu ñu'u ña. 3 Ya'a kan tan kita ra nu kanyíi kuñu ñu'u kan tan tsika'an ra tsi'in nyivi tata ra Het, tan katyí ra:

4 —Nyoo'o tsaá, xiko ndo ju'va ñu'u nu kundaka yu kuñu ñu'u ñasi'i yu i'ya tan ki'vi ñu'u ña, ndi maa tsa ñavin ra ñuu ndo i'ya kuví yu —katyí ra.

5 Tan katyí ra na'a tsi'in ra:

6 —Nduve kuenda maa, kua'an, kua kutsi kuñu ñu'u ñasi'i un nu ndaa kumisantu ndi, ndi intu'un ndi ña kua kasi nu kutsi un kuñu ñu'u

ñasií'i un. Tyin kuví un iin ra nakatsí Nyoo tsa kuenda ndi —katyí ra na'a.

7 Takan tan nduvitá ra tan ja'a ra tsa ka'nu kuví nyívi tata ra Het tsi'in tsa nakakín ra jíni ra. 8 Tan katyí ra tsi'in ra na'a:

—Tatun nditsa ndo tyin kuñí ndo tsa kukutsi yu kuñu ñu'u ñasií'i yu ikan, ja'a ndo tumañi iñi ka'an ndo tsa kuenda yu tsi'in ra Efrón se'e ra Zohar, 9 na xiko ra yavi yuu kuenda Macpela, tsa kanyíi kuenda ra, tan kua tya'vi maa yu ku'va ya'vi kan. Tan kua kuvi tsií yu iin ñaña nu kuví ñuu i'ya —katyí ra.

10 Tan nyíi ndi'i maa ra Efrón kan ma'ñu ra kan na'a ra tan naka'an ra tsi'in ra Abraham nuu nandi'i se'e ra Het tan nuu nandi'i nyívi ya'á yu'u ve'e ñuu kan:

11 —Va'a maa yoo'o ra tsa va'a. Maa tyin kua ku'va ndi'i yu ñu'u nu kanyíi yavi yuu kan tsi un, tyin ña kuvi xiko yu yavi yuu ikan ñi. Tan ityi nuu nandi'i nyívi ñuu yu i'ya naku'vá kuenda yu ñu'u kan tsi un. Kuatyíñu yavi yuu kan tsa kuenda kuñu ñu'u ñasií'i un —katyí ra.

12 Takan tan tsa'a nyiko ra Abraham tsa ka'nu kuví nyívi ñuu kan tsi'in tsa nakakín ra iñi ra nuu ñi. 13 Tan katyí ra tsi'in ra Efrón ityi nuu nandi'i nyívi ñuu kan:

—Tyaa so'o jí'na tatun taa'án iñi un, kua tya'vi yu ku'va ya'vi ñu'u kan. Ja'a tumañi iñi ki'in un xu'un tsa kuenda ñu'u kan. Ya'a kan tan kua ki'vi ñu'u ñasií'i yu ikan —katyí ra tsi'in ra Efrón.

14 Tan naka'an ra Efrón tsi'in ra:

15 —Jí'na, yoo'o ra tsa va'a, tyaa so'o jí'na, kumi cientu xu'un kuitsin kuví ya'vi ñu'u kan, ña ya'vi kuví kan tsa kuenda yoo. Kua'an kua kutsi kuñu ñu'u ñasií'i un —katyí ra tsi'in ra.

16 Takan ki'in ra Abraham tyiñu tsa kua tya'vi ra ya'vi ñu'u kan. Tan ityi nuu nandi'i nyívi kan kueta tya'vi ra tsa kumi cientu xu'un kuitsin tsi ra Efrón kan ku'va taa'án maa tsi.

17 Takan jata ra ñu'u ra Efrón kan, tandi'i maa yutun nyakú nu ñu'u kan, tan yavi yuu tsa kanyíi ityi Macpela yatyin kuenda Mamre ityi kaná ñikanyii. Tan nani maa ñu'u kan, 18 ndoo kan kuví kan tsií ra Abraham ityi nuu nandi'i nyívi Het nyakú kan tan ñi tsa ya'á yu'u ve'e ñuu kan, kuví ñi tsa ndaa kuenda kan.

19 Ya'a kan tsikutsí ra kuñu ñu'u ñasií'i ra tsitsi yavi yuu nu ñu'u Macpela, yatyin kuenda Mamre, nu kuví Hebrón, ityi kaná ñikanyii, kuenda ityi Canaán. 20 Tan takan ndoo ñu'u

kan tan yavi yuu kan kuví tsií ra Abraham, nu xiko tata ra Het tsi ra, tyin kua kuvi nu ndaa kumisantu ra.

Nu ndukú ra Abraham ñasií'i ra Isaac

24 1 Tan tyembu kan tsa ya'a xaan tsa'nu ra Abraham tan nasoko xaan ra Jehová tsi ra tsi'in tandi'i maa tsa java'a ra. 2 Tan kuví tsi iin tsa'a kana ra tsi musu tsa'nu ra, ra yi'í nda'a tandi'i maa nda'a tyiñu ra, tan katyí ra tsi'in ra:

—Tyaa nda'a un nu kuví si'in yu i'ya. 3 Tan katyí tsi'in yu tsa nditsa ityi nuu ra Jehová, ra kuví Nyoo yi'í nda'a andivi tan ñu'u ñayívi, tyin ña kua ku'va un tinda'a ra Isaac, se'e yu, tsi'in iin ña'a ñuu Canaán nu iyó yo i'ya. 4 Tyin kua ku'un un nda ñuu yu kuki'in un ña'a tsa kuví nyívi yu kuvi ñasií'i ra —katyí ra.

5 Tan katyí musu kan tsi'in ra:

—Tatun ña'a kan tan ña kuñi ña kitsi ña tsi'in yu ñuu i'ya, ¿a kuñi tsi kitsi ki'in yu tsi ra se'e un tan kundaka yu tsi ra nda ñuu nu kita un? —katyí ra.

6 Tan naka'an ra Abraham tsi'in ra:

—Ña kuví ki'in un tsi ra se'e yu ku'un tsi'in un ndakan! 7 Tyin ra Jehová Nyoo nyaá andivi, ra tsa tava tsi yu yuve'e jutu yu tan nu ñu'u ra nyívi yu na'a ra, katyí ra tan ndoo ra tu'un tsi'in yu, tyin tsi tata yu kua ku'va ra ñu'u i'ya. Tan maa ra kua jaku'un ndi'i ángel ra ityi nuu un nu kua kuki'in un ña'a tan kitsi tsi'in un kuvi ñasií'i ra se'e yu. 8 Maa tyin tatun ña kuñi ña'a kan kitsi ña tsi'in un, ndoo nuña un kuenda tyiñu i'ya, maa tyin ña kundaka un tsi se'e yu ndakan —katyí ra.

9 Takan tan tyaa ra musu kan nda'a ra si'in ra Abraham, tan ndoo ra tu'un tyin kua jandaa ra tyiñu tsa kaa'án ra Abraham. 10 Ya'a kan, ki'in ra musu kan utsi taa'an camello jana tsito'o ra, tan nakatsí ra maa ñi maa tsa va'a tsa iyó tsi ra tsito'o ra tsa kua ku'va maa ra. Tsa'a kee ra kua'an ra nda Mesopotamia, ñuu ra Nacor, tsi'in ra kuta'án tsi'in ra. 11 Kua'a xaan kivi tsika ra na'a tan tsaq ra na'a yu'u ñuu kan tseñi kuuí ña, tan maa maa ora tu'va ñi yoko tsiki'in ndutya yutya kuví kan, tsikuñi ra tsi'in camello kan na'a ti yatyin nu nyaá iin soko. 12 Tan kitsa'a kaa'án ra tsi'in Nyoo tan katyí ra: “Jehová Nyoo ndi, ja'a tumañi iñi kundaa'vi iñi nye'e un tsi ra tsito'o yu, na kita va'a tyiñu vatsí yu i'ya. 13 Kua kunyaa yu yu'u soko i'ya tsitsi tsa kua kitsi ki'in ñi kuatyí ñuu i'ya ndutya. 14 Tan tsi'in ña'a tyuvaa tsa kua ka'an yu tye'en: ‘Ja'a

tumañi iñi januu kiyi un tan ku'va luxu ndutya ko'o yu', tan kua katyi ña: 'Ko'o yoo'o tata, tan kua ku'va ndi'i yu ndutya ko'o kiti jana un', kua katyi ña. Tun takan kua kundaa, kua koto yu tyin ña'a kan kuví ña'a nakatsi maa un kua kuví ñasi'i ra Isaac musu un. Tsi'in ku'va kan koto yu tyin kundaa'vi iñi un tsi ra tsito'o yu."

15 Tan ndi ña'a ka ndi'i ka'an ra tsi'in Nyoo, tan tsa kuví intu'un ña'a tyuvaa vatsi ña yosó soko ña kiyi. Tan se'e ra Betuel kuví tsi ña, Rebeca nañi ña, tan ra Betuel kan kuví se'e ña Milca, ñasi'i ra Nacor, yañi ra Abraham. 16 Tan sii xaan kaá ña tyuvaa kan, ña'a yoko kuví ña, ña'a ka koo yii ña. Tan nuu ña kuayi tsitsi soko kan, jakutu ña kiyi ña, tsa'a kuanu'u ña. 17 Takan tan tsinú xaan ra musu kan kua'an ra nu kua'an ña tan katyi ra tsi'in ña:

—Ja'a tumañi iñi, xi'i, ku'va luxu ndutya yi'i tsitsi kiyi un ko'o yu —katyi ra.



18 Tan naka'an ña:

—Ko'o yoo'o, tata.

Tan iya'a ñi januu ña kiyi kan soko ña, tan tsa'a ña ndutya tsi'i ra tsi'in kiyi ña. 19 Tan tsa ndi'i tsi'i ra ndutya, katyi ña Rebeca tsi'in ra:

—Kua ku'va ndi'i yu ndutya ko'o camello jana un na'a ti, tata, nda kuanda ndi'i ko'o ti na'a ti ndutya —katyi ña.

20 Kaa'an tan katyi ña tyi'i ña ndutya yi'i tsitsi kiyi ña nu tu'va kiti tsi'i ndutya. Tan tsiki'in ka ña ndutya tyi'i ña ko'o tandi'i kiti kan na'a ti. 21 Taxin ña nyaá musu kan nye'e ra tsa ya'a iyo kuñi ra, tan kuñi ra koto ra tsa ndaa tatun maa Nyoo ja'a tsatyin va'a kiti tyiñu kua'an ra.

22 Tan tsa ndi'i tsi'i ti na'a ti ndutya ja'a ña Rebeca, ki'in ra musu kan iin xe'e xu'un kuaan

tsa ndoyó iñu gramo tyi'i ra ixtyin ña tan uvi taa'an kaa xu'un kuaan tsa ndoyó cientu gramo tyi'i ra jukun nda'a ña. 23 Tan tsika tu'un ra tsi ña:

—¿Yóo se'e tsi un, xi'i? Ja'a tumañi iñi ka'an tsi'in yu tatun iyó nu kuví kitatu ndi tsakuaa i'ya yuve'e jutu un —katyi ra tsi'in ña.

24 Tan naka'an ña tsi'in ra:

—Se'e ra Betuel tsi yu, ra kuví se'e ña Milca tsi'in ra Nacor. 25 Iyó nu kuví ndoo ndo tsakuaa i'ya tan iyó ndi'i itya katsi kiti jana ndo na'a ti —katyi ña tsi'in ra.

26 Takan tan tsikuiñi tsiti ra tan jaka'nu ra tsi ra Jehová. 27 Tan katyi ra: “Ka'nu xaan kuví ra Jehová tyin jaki'in ityi ra tsi yu yuve'e nyivi ra Abraham, tsito'o yu, tan kundaa'vi iñi ra tsi ra tyin kuví ra Nyoo ku'i", katyi ra musu kan.

28 Tan tsinú xaan ña tyuvaa kan kua'an ña yuve'e si'i ña kua jakoto ña tsi si'i ña tsa kuví tsi ña. 29 Tan iyó iin ku'va ña nañi Labán. Tsa tsiñi ra i'ya tsa kaa'an ña, tsinú xaan ra kua'an ra kua nanduku ra tsi musu kan nu nyaá soko. 30 Tyin nye'e ra xe'e tan karena xu'un kuaan yi'i nda'a ña, tsa tsa'a musu kan tsi ña. Tan katyi ña: “Tye'en kaa'an ra kan tsi'in yu”, yakan kuenda kee ra tsinú ra kua'an ra nu nyaá soko ikan nyaá ra musu kan ndatú ra tsi'in camello jana ra. 31 Tsa'a ra Labán nu nyaá ra tan katyi ra:

—Yoo'o ra ii nuu Nyoo, ña kuví ndoo un ityi tsata i'ya tyin tsa janduva'a yu nu kua kitatu un yuve'e yu tsi'in ra vatsi tsi'in un na'a ra tan janduva'a ndi'i yu nu kitatu camello i'ya na'a ti —katyi ra.

32 Takan tan kua'an ra musu kan yuve'e ra Labán. Tsa'a ra na'a, januu ra Labán xiin camello kan na'a ti tan tsa'a ra tiyama tan soo ndutyi tsatsi ti na'a ti. Ya'a kan tan tsa'a ra ndutya tsi ra kan na'a ra tyin nakatya ra na'a tsa'a ra na'a. 33 Tan tsa tsa'a ñi tsa kua katsi ra na'a, naka'an ra kan tsi'in ñi:

—Nda kuanda tsa ka'an ji'na yu ta'an tyiñu vatsi yu, tsa'a kua katsi yu.

—Ka'an yoo'o —katyi ra Labán.

34 Tan kitsa'a kaa'an ra tan katyi ra:

—Musu ra Abraham kuví yu. 35 Ya'a xaan kuka ra Abraham ja'a Nyoo. Tsa'a Nyoo mbee tan indiki, camello tan urru, xu'un kuaan tan xu'un kuitsin, musu ña'a tan musu rayi tsi ra. 36 Tsa'nu xaan ra tsi'in ñasi'i ra tan tsikoq iin se'e ñi. Tan tsii ra tyuvaa kan naku'va kuenda ra tandi'i maa tsa kuka ra. 37-38 Tan katyi ra tsi'in yu: ‘Ña kua ki'in un ña'a Canaán, se'e nyivi ñuu

nu iyó yu i'ya, tinda'a tsi'in ra se'e yu, tyin ku'un un nda yuve'e jutu yu, kua nduku un ña'a yuve'e nyivi yu ndakan tinda'a tsi'in ra', katyi ra tsi'in yu. Tan takan ndoo yu tu'un tsi'in ra. 39 Tan katyí yu: 'Tatun ña'a kan tan ña kuñi ña kitsi ña tsi'in yu ñuu i'ya, ¿náa kua java'a yu?' 40 Takan tan naka'an ra: 'Maa ra Nyoo tsa nyikún yu kua jaku'un ángel ra tsi'in un, tan kua kita va'a tyiñu ku'un un, tan kua ki'in un ña'a kuví nyivi yu kuvi ñasi'i ra se'e yu. 41 Maa tyin tatun ña tsa'á ñi se'e ñi tsi un o ña kuñi ña kitsi ña tsi'in un tsa kua tsa'a un yuve'e ñi, ndoo nuña nyiko un tsi'in tu'un tsa ndoo un tsi'in yu, tan ña nyíi ka tsi siki un', katyi ra.

42 "Tan tsa tsaá yu yu'u soko ndakan, tan katyí yu tsi'in Nyoo tye'en: 'Jehová, Nyoo ra Abraham tsito'o yu, tatun maa un kuví ra kua ja'a tsa kua kita va'a tyiñu vatsí yu i'ya, 43 ku'va ndatu na kuvi kundaa tsa tsikán yu i'ya, ña'a tyuvaa tsa kua ka'an yu tsi'in tye'en: Ja'a tumañi iñi ku'va luxu ndutya yi'i tsitsi kiyi un ko'o yu, 44 tan kua naka'an ña tsi'in yu: Ko'o, yoo'o tata, tan kua tava ndi'i yu ndutya ko'o camello jana un na'a ti. Na kuvi ña'a kan, ña'a nakatsi maa un kua kuvi ñasi'i se'e ra tsito'o yu.' 45 Tsa ndi kumañi ka ndi'i ka'an yu tsi'in Nyoo, tsa kuví ña tyuvaa se'e ndo i'ya kita ña yosó soko ña kiyi ña kua ki'in ña ndutya tsitsi soko kan, tan jakutu ña kiyi ña. Takan tan katyí yu tsi'in ña: 'Ja'a tumañi iñi ku'va luxu ndutya yi'i tsitsi kiyi un ko'o yu, xi'i', katyí yu. 46 Tan iya'a ñi januu ña kiyi ña tan katyí ña: 'Ko'o yoo'o tata, tan kua ku'va ndi'i yu ndutya ko'o camello kan na'a ti', katyí ña. Tan tsa'a ña ndutya tsi'i yu tsi'in camello kan na'a ti. 47 Takan tan tsika tu'un yu tsi ña yoo se'e tsi ña, tan katyí ña: 'Se'e ra Betuel tsi yu, ra kuví se'e ña Milca tsi'in ra Nacor', katyí ña. Takan tan tyi'i yu iin xe'e ixyin ña tan uvi taa'an kaa xu'un kuaan tyi'i yu nduvi jukun nda'a ña. 48 Tan tsikuñi tsiti yu tan jaka'nu yu tsi ra Jehová tan katyí yu tsi'in ra: 'Ka'nu xaan kuví maa un, Jehová, Nyoo ra Abraham tsito'o yu, tyin jaki'in ityi un tsi yu ndoo ityi ñi yuve'e nyivi ra, tan kuví ñi'i yu ña'a kua kuvi ñasi'i se'e ra', katyí yu. 49 Tan vityin i'ya kuñi yu koto yu tatun kua kundaa'vi iñi ndo tsi ra, tan ña kua jandavi ña'a ndo tsi ra, jka'an ndo! Tatun ña kuvi, jkatyi tu'un ndi'i ndo! tyin takan koto yu náa kua java'a yu —katyí ra tsi'in ñi.

50 Takan tan naka'an ra Labán tan ra Betuel: —Ña kuvi katyi ndi kuví maa o ña va'a maa, tyin ku'va kuñi Nyoo kuví tse'e. 51 Na kundaa ku'va kaa'an maa ra. Tan maa ña i'ya, ki'in tsi ña ku'un ña tsi'in un, tan na tinda'a ña tsi'in ra tyuvaa se'e ra Abraham, tsito'o un —katyí ra na'a.

52 Tsa tsiñi musu kan ku'va kaa'an ra na'a, tsikuñi tsiti ra tan tsakin ra nuu ra nda nu ñu'u jaka'nu ra tsi ra Jehová. 53 Ya'a kan, tava ra tandi'i maa nuu siki xu'un kuaan va'a tan xu'un kuitsin tan tsi'in ja'ma va'a tsa'a ra tsi ña Rebeca, tan tsa'a ndi'i ra tsa tsa'a maa ra tsi si'i ña tan tsi ku'va ña, maa ñi tsa va'a. 54 Takan, tsa'a kuxiñi ra tsi'in ra tsa tsi'in ra, tan ikan ndoo ra na'a kixi ra na'a. Tsa ndoto ra na'a inga kivi kan, katyí ra musu kan tsi'in nyivi ña Rebeca:

—Ku'va ndo ndatu kunu'u yu yuve'e ra tsito'o yu —katyí ra.

55 —Ña kunu'u na'a un, na kunyaa ña utsi nduvi ka, tsa'a ku'un maa ña tsi'in un —katyí ra ku'va ña tan si'i ña tsi'in ra kan.

56 Tan katyí ra tsi'in ñi:

—Ña jandukuee ka ndo tsi yu. Ku'va ndo ndatu kunu'u yu yuve'e tsito'o yu, va'a tyin kita va'a tyiñu kitsi yu ja'a Nyoo.

57 Tan katyí ñi:

—Na kana ji'na yo tsi ña tyuvaa i'ya nákaa kaa'an tuku maa ña.

58 Kana ñi tsi ña Rebeca tan tsika tu'un ñi tsi ña:

—¿A kuñi un ku'un un iya'a ñi tsi'in ra i'ya?

—Kuñi yu —katyí ña.

59 Takan tan tsa'a ñi ndatu kuanu'u ra tsi'in ra kitsi tsi'in ra, tan tsa'a ndi'i ñi ndatu kua'an ña tyuvaa kan tsi'in ra na'a. Tan kua'an ndi'i ña'a tsa jakuendá tsi ña nda lee ña. 60 Tan nasoko ñi tsi ña tyuvaa kan, tan katyí ñi:

“Yoo'o Rebeca, ña'a ku'va ndi, kuñi ndi koo kua'a tata un tan kuñi ndi na jakanaa tata un ñuu nyivi xaan iñi tsi ra na'a”, katyí ñi.

61 Takan tan nduvita ña, tsa'a ndaa ña tsi'in ñi kuví musu ña tsata camello kan na'a ti. Tan nyikún ñi tsi ra musu kan. Tan takan kuví nu ki'in ra musu kan tsi ña Rebeca kua'an tsi'in ra nda Neguev nu iyó tsito'o ra.

62 Kivi kita ñi vatsi ñi nu nyíi ra Isaac, ra ikan tsaá nu'u tuku ra yuve'e ra tsa tsa'an ra tsinye'e ra nu nyaá soko nañi: “Ra nyito ra



nye'é tsi yu”, tyin nu ñu'u ikan iyó maa ra. ⁶³ Tan iin tseñi kua'an ra kua kaka nuu ra tsitsi ku'u. Tan sana iñi ra nanye'e ra tsa kuví nyívi vatsí ñi tsi'in camello ityi nu nyí ra. ⁶⁴ Tan nye'e ndí'i ña tyuvaa kan ityi nu vatsí ra, tan iya'a ñi nuu ña tsata camello kan tsa nye'e ña tsi ra. ⁶⁵ Tan tsikan tu'un ña tsi ra musu tsa tsiki'in tsi ña tan katyí ña:

—¿Yóo ra kuví ra kee tsitsi ku'u kan vatsí ityi nu nyakú yo i'ya?

Tan katyí ra:

—Ra ikan kuví se'e ra tsito'o yu —katyí ra. Takan tan tyasí ña ja'ma ndiki nuu ña.

⁶⁶ Tan tsa tsaá ra Isaac nu nyakú ñi, katyí tu'un ra musu kan tandí'i maa ku'va java'a ra nu tsa'an ra. ⁶⁷ Ya'a kan, ki'in ra tyuvaa kan tsi ña Rebeca kua'an tsi'in ra nu kuví ve'e sí'i ra, tan tinda'a ra tsi'in ña. Takan tan naa tsa kuii'ya kuñí ra tsa tsi'i sí'i ra, tan kuñí xaan ra tsi ña Rebeca.

Tata ra Abraham tsi'in ña Cetura

25 ¹ Tan inga ña'a tsa tsikoó tsi'in ra Abraham tumaa ñasii'i ra, nañi ña Cetura. ² Tan se'e ra tsikoó tsi'in ña'a ikan kuví ra Zimram, ra Jocsán, ra Medán, ra Madián, ra Isbac tan tsi'in ra Súa. ³ Tan ra Jocsán kan kuví jutu ra Seba tsi'in ra Dedán; tan ra Dedán kan kuví jutu nyívi Asur, nyívi Letum tan nyívi Leum. ⁴ Tan ra Madián, kuví jutu ra Efa, ra Efer, ra Hanoc, ra Abida, tan ra Elda. Tandí'i maa ra ikan na'a ra kuví tata ña Cetura. ⁵ Maa tyin ra Isaac naki'in kuenda tandí'i maa tsa kuka ra Abraham, jutu ra. ⁶ Maa tyin tsi se'e ña Agar tan tsi'in se'e ña Cetura, tsa'a ra tsa tsa'a maa

ra tsi ra kan na'a ra. Tan jaku'un ra tsi ra na'a nu ñu'u kanyí kuenda ityi nu kaná ñikanyii ta'an ndi iyó maa ra, tyin ña kuñí ra tsa iin ñi koo ra na'a tsi'in ra Isaac se'e ñasii'i va'a maa ra.

Nu kí'vú ñu'u ra Abraham nu ndaa kumisanu

⁷ Tan cientu uñi xiko tsa'un kuiya tsikoó ra Abraham nu ñu'u ñayívi. ⁸ Tsa'nu xaan ra tsa'a tsi'i ra tsi'in kue'e tsa'nu, ndí'i ñi va'a kivi ra. Tan ndu iin ndí'i ra tsi'in nyívi ra nu kí'vú ñu'u ra nu ndaa kumisanu. ⁹ Nduvi se'e tsitsa ra tsikutsi tsi ra, ra Isaac tsi'in ra Ismael nu kuví yavi yuu kuenda Macpela, nu kuú kuenda ra Efrón, se'e ra Zohar, se'e ra Het, yatyin kuenda Mamre ityi kaná ñikanyii, ¹⁰ nu jata ra ta'an ndi iyó ra tsi se'e ra Het, ikan kí'vú ñu'u ra tsi'in ñasii'i ra. ¹¹ Tan nasoko xaan Nyoo tsi ra Isaac se'e ra tsa ya'a tsi'i ra. Tan yatyin nu nyaá soko nañi “Ra nyitó ra nye'é tsi yu” tsikoó ra kan.

Tata ra Ismael, yañi kiin ra Isaac

¹²⁻¹³ Tan tata ra Ismael, ra tsa kuví se'e ra Abraham tsi'in ña Agar, ña Egipto, ña kuví musu ña Sara, kuví ra i'ya na'a ra. Kitsa'a tsi tsi'in se'e nuu ra: Ra Nebaiot; tsa'a vatsí ra Cedar, ra Adbeel, ra Mihsam, ¹⁴ ra Misma, ra Duma, ra Massa, ¹⁵ ra Hadar, ra Tema, ra Jetur, ra Nafis tan ra Cedema. ¹⁶ Takan nañi tsa utsi uvi se'e ra Ismael kan. Tan tsi'in sivi ra na'a nakotó ra na'a nu kuví ñu'u ra na'a tan nu tyaa ra ve'e ra nu kua'an ra tsiká ra. Tan intu'un intu'un ra kuví nuu tsi'in nyívi ra.

¹⁷ Tan cientu oko tsa'un uvi kuiya ra Ismael, jutu ra na'a, tsa'a tsi'i ra, tan tsa ya'a kita tsa nyito tsi ra ndu iin ndí'i ra tsi'in nyívi ñuu ra ñuu ndíyi. ¹⁸ Nda Havila nda kuanda Shur tsikoó tata ra ityi nuu Egipto, ityi tsa kua'an ityi Asiria. Ikan tsikoó ra na'a vasu ndi maa iyó tisi'i inga tata ra Abraham tsa iyó inga tsiyo kan tsi'in ra na'a.

Ra Jacob tan ra Esaú, se'e ra Isaac tsi'in ña Rebeca

¹⁹ I'ya kuví ku'va tsikoó ra Isaac se'e ra Abraham: ²⁰ Uvi xiko kuiya ra Isaac kivi tinda'a ra tsi'in ña Rebeca, ña'a ku'va ra Labán, se'e ra Betuel, ra ñuu Aram, ñuu nañi Padan-aram. ²¹ Tan ña'a numa kuví ñasii'i ra, yakan kuenda ka'an ndaa'vi ra tsi'in ra Jehová tyin na kuví

koo se'e ña. Tan tiñ kuenda Nyoo tsa ka'an ra, tan kuví tsikoo se'e ña. ²² Maa tyin tsa ñi'i se'e ña tini'i kuví lee kan ñu'u tsitsi ña, tan tsa ñi'i tuñú tini'i nyi'i kan tsitsi ña, tsika ñi ña: “Náa kuenda tye'en kuví tsi yo.” Takan tan tsa'an ña tsika tu'un ña tsi ra Jehová: “Jutu mañi yu náa taa'an yu.” ²³ Tan katyí ra tsi'in ña:

“Ji'na, tini'i ñu'u tsitsi un
tan kua kuvi ra na'a uvi taa'an ñuu,
tan ña iin kuví ñuu kan tsitsi un,
iin ñuu kan ka'nu kua kuvi tan ñavin ka
inga ñuu kan,
ra kua kaku ji'na kua kuvi musu nuu ra
kua kaku tsinu uvi.”

²⁴ Takan tan ta'an tsi kivi kaku se'e ña, tan tini'i kuví se'e ña tsikoo. ²⁵ Lee kaku ji'na, yaa'a xaan ixi jiñi lee kan tan ixi nda'a ra, tan Esaú jakunañi ñi tsi ra. ²⁶ Tan Jacob jakunañi ñi tsi lee lu'lu tsa kaku tsinu uvi, tyin tsi'in intu'un nda'a lee lu'lu kan yi'í nda'a ra xuu siyi yañi ra kaku ra. Tan uñi xiko kuiya ra Isaac kivi kaku tini'i se'e ñasi'i ra.

Nu xiko ra Esaú tsa taa'an tsi tsi ra tsa kuví ra ra tsitsa

²⁷ Tsa ya'a tsa'nu ra tini'i nyi'i kan, ra Esaú kuví ra, ra va'a xaan tsa'ñi kiti. Tan ra Jacob, yañi ra, kuví ra kan iin ra taxin iyó, tan mbee taa'an ñi ra jakuendá ra. ²⁸ Kuñi xaan ka ra Isaac tsi ra Esaú tyin taa'an xaan ñi ra katsi ra tsa tu'vá ra kan ñi'i, maa tyin si'i ra na'a kuñi xaan ka ña kan tsi ra Jacob.

²⁹ Tan kuví tsi iin tsa'a nyii ra Jacob jatyi'yo ra kalu yuku, tan tsa ra Esaú tatú va'a ra kee ra tsikaka nuu ra tsitsi ku'u, ³⁰ tan katyí ra tsi'in ra Jacob tsa tsa ra:



—Ja'a tumañi ñi, xiin, ku'va luxu kalu kuaa'a jatyi'yo un juvin katsi yu tyin ya'a xaan isokó yu —katyí ra.

(Yakan kuenda tsinañi ndi'i ra Esaú kan “Edom”.)

³¹ Takan tan naka'an ra Jacob tsi'in ra:

—¿Tatun ku'va un ndatu tsa taa'an tsi tsi un tsa kuví un se'e tsitsa tsi yu, jin?

³² Tan katyí ra Esaú:

—Nye'é maa un tyin ya'a xaan isokó yu, tan ndatu tsa kuví yu se'e tsitsa nduve nu tsiñi ñu'u kan tsi yu —katyí ra tsi'in yañi ra.

³³ Tan katyí ra kan tsi'in ra:

—Tatun nditsa un kua ku'ñi yo tyiñu i'ya vityin.

Tan ndoo ra Esaú tyiñu, tan xiko ra ndatu tsa kuví ra se'e nuu tsi ra Jacob. ³⁴ Takan tan tsa'a ra Jacob paan tsi'in kalu lenteja^d kan tsatsi ra Esaú, yañi ra. Tsa ndi'i tsatsi ra kan nduvita ra, tsa'a kua'an ra. Tan ña ka'nu ja'a ra ndatu iyó tsi ra nu kuví ra se'e nuu.

Nu tsa ra Isaac ñuu Gerar

26 ¹ Tyembu kan, tsikoo iin tama xaan nu iyó ra Isaac tumaa tsa tsikoo ta'an ndi iyó maa jutu ra, yakan kuenda kua'an ra tsi'in nyivi ra nda Gerar nu iyó ra Abimelec ra kuví rey ñuu Filistia. ² Tan ityi kan kita ra Jehová nuu ra tan katyí ra tsi'in ra: “Isaac, koto ña'ñi ku'un un nda Egipto, kua ndoo un koo un nu kua ka'an yu tsi'in un. ³ Tsa vityin i'ya ñi, koo yoo'o i'ya, tumaa ra inga ñuu, tan maa yu kunyaa tsi'in un tan kua nasoko yu tsi un, tan tsi'in ku'va i'ya kua jandaa yu ku'va ndoo yu tu'un tsi'in jutu un, tyin ñu'u i'ya kua naku'va yu tsi un tan tsi tata un. ⁴ Tan tumaa tsa kua'a tiñuu ityi siki takan tsa kua'a tata un kua ja'a yu, tan kua ku'va yu tandi'i ñu'u i'ya tsi ra na'a, tan tandi'i maa ñuu iyó nu ñu'u ñayivi i'ya kua nasoko ra na'a, tsi'in ku'va kan kua nasoko yu tsi nyivi kan. ⁵ Takan kua kuvi kuenda tsatyin tyaa ya'vi jutu un tsi yu, jandaa ra ku'va tava tyiñu yu tsi ra, tyaa ya'vi ra ley tsa jakua'a yu tsi ra”, katyí Nyoo tsi'in ra.

⁶ Takan tan ndoo ra iyó ra ñuu Gerar ikan.

⁷ Tan ra iyó ñuu ikan na'a ra tsika tu'un ra na'a tsi ra yoo kuví ra tsi ña Rebeca, tan katyí ra:

—Ña'a ku'va yu kuví tsi ña —katyí ra tsi'in ra na'a, tyin yuu'vi ra koto ka'ñi ra na'a tsi ra

^d25:34 Lenteja kuví tsi iin nuu ndutyi nyi'i.

tša katyi ña, tun ka'an ra tyin ñasi'i ra tsi ña tyin tyaki xaan kaá ña.

8 Tan tša tsika kivi iyó ra ñuu kan tan kuví tsi tša nyaá ra Abimelec ventana tan nye'e ra tsi ra Isaac numí nyaá ra tsi ña Rebeca. 9 Takan tan tsikana ra na'a tsi ra Isaac ja'a ra tan katyi ra tsi'in ra:

—¿An yakan ñasi'i un kuví tsi ña i'ya?

—Juvín, ñasi'i yu tsi ña —katyi ra.

—Tan ¿náa kuenda katyi un tyin ña'a ku'va un kuví tsi ña? —katyi rey kan tsi'in ra.

—Tsika ñi maa yu tyin kivi ka'ni ra i'ya na'a ra tsi yu tša katyi ña i'ya —katyi ra tsi'in rey kan.

10 —Maa tyin ¿náa kuenda java'a un takan tsi'in ndi? Tša ju'va ka, tša tsikoo intu'un ra ñuu ndi tsi'in ñasi'i un. Tan tša katyi un tan kua koo kuatyí ndi —katyi ra tsi'in ra Isaac.

11 Tan jakoto rey kan tsi nandi'i nyivi ñuu ra, tan katyi ra tsi'in ñi:

—Nyoo'o tša ña kua tyaa ya'vi tsi ra i'ya a tsi ñasi'i ra, tša nditsa tyin taa'an tsi kúu ndo —katyi ra.

12 Tan kuiya kan tatsi ra Isaac trigo. Tan kua'a xaan trigo naki'in ra tyin maa Nyoo nasoko tsi ra. 13 Kuka xaan ra, tan kua'a xaan tša tsi ra kuví. 14 Nda kua xaan ña kuñi ra Filistia na'a ra tsi'in ra tša ya'a kua'a mbee tan indiki jana ra, tan kua'a musu jatyiñú tsi'in ra. 15 Tan tandi'i maa soko tša tsatyá musu ja'a jutu ra tša ndi iyó maa ra, jandutu ra Filistia na'a ra kan tsi'in nya'yu. 16 Nu ndi'i tu'un katyi ra Abimelec tsi'in ra:

—Ya'a xaan ka kuka un kuví tan ñavin ka nyu'u. Yakan kuenda va'a ka kita un ñuu ndi —katyi ra tsi'in ra Isaac.

17 Takan tan kita ra Isaac kua'an ra tsi'in nandi'i nyivi ra nda ndu'va kuenda Gerar, tan ikan tsikoo ra. 18 Tandi'i maa soko jutu ra tša jandutu ra Filistia na'a ra, nuña nyiko ra, tan juvin ñi ku'va nañi maa tandi'i soko kan ja'a jutu ra, nañi nyiko maa tandi'i soko kan ja'a ra.

19 Tan iin kivi yukú ra kuví musu ra tsatyá ra na'a iin soko nu kuví ndu'va kan, tan nañi'i ra na'a iin ndo'yo. 20 Maa tyin ra Filistia ra jakuendá mbee nu kuví ndu'va kan kañi ta'an ra na'a tsi'in musu ra Isaac tan katyi ra na'a tyin tsi maa ra na'a kuví ndo'yo kan. Yakan kuenda jakunañi ra “Esek” ndo'yo kan tyin kañi ta'an ra na'a tša'a kan. 21 Ya'a kan tsatyá nyiko ra na'a inga soko tan juvin ñi takan kuví tsi'in

soko kan, tan jakunañi ra “Sitna” soko kan.

Tan Sitna kuñi tsi katyi: xaan ñi ta'an.

22 Kita ra Isaac kua'an ra ikan, tan nu tša ra na'a tsatyá ra na'a inga soko, tan jakunañi ra Rehobot soko kan tyin ña kañi ta'an ka ra Filistia na'a ra tsi'in ra tša'a kan, takan tan katyi ra: “Maa Nyoo tša'a tša koo va'a yo vityin, tan kua koo kua'a tsi yo i'ya”, katyi ra.

23 Ya'a kan tan kita ra nu iyó ra tša'a kua'an ra nda Beerseba. 24 Tan tsakuaa nu kixi ra kita ra Jehová nuu ra tan katyi ra tsi'in ra:

“Isaac, yu'u kuví Nyoo ra jutu un.

Ña nayu'vi un tyin nyaá maa yu tsi'in un.

Kua nasoko yu tsi un tan kua jandukua'a yu tata un,

tša kuenda jutu un, ra kuví musu yu.”

25 Takan tan java'a ra Isaac iin ata ikan, tan jaka'nu ra sivi ra Jehová, tyin sivi maa ra Nyoo kuví kan, tan nakutsi ra ve'e ra ikan, tan tsatyá musu ra inga soko kan ja'a ra.

26 Iin kivi ra Abimelec kee ra nda Gerar tsi'in ra Ahuzat, ra va'a ñi tsi ra, tan ra Ficol ra kuví capitaan ra kuví nuu tsi'in jandaru, kua'an ra na'a kua natu'un ra na'a tsi'in ra Isaac. 27 Tan katyi ra Isaac tsi'in ra na'a:

—¿Náa kuenda vatsi nye'e ndo tsi yu tan xaan ñi ndo tsi yu tava ndo tsi yu ñuu ndo?

28 Tan katyi ra na'a tsi'in ra:

—Nye'é ndi tyin nyaá Nyoo tsi'in un, yakan kuenda kuñi ndi ku'ni ndi tu'un tsi'in un. Tse'e kuví tu'un kuñi ndi kunu'ni. 29 Tyin ña kua java'a un náa tša ña va'a tsi'in ndi, tyin nduve náa java'a ndi tsi un, tyaa nuu va'a ndi tsi un tan tava vii ndi tsi un tsi'in tša va'a ñuu ndi, tan vityin i'ya Nyoo nasokó ra tsi un —katyi na'a tsi'in ra.

30 Takan tan java'a ra iin viko ka'nu, tsatsi ra na'a tan tsi'i ra na'a ra tyin tsinyaku ra na'a viko. 31 Yatyí xaan nduvita ra na'a tša tui inga kivi kan tan tsinu'ni tu'un ja'a ra na'a. Tša'a ra na'a nakumi tsi ta'an ra na'a tsi'in tša va'a, tša'a kua'an ra na'a.

32 Juvín ñi kivi kan tša nu'u musu ra Isaac tša tša'an tsikatya soko ja'a ra, jakoto ra na'a tsi ra tyin ta'an ra na'a ndutya. 33 Tan soko kan jakunañi ra “Seba”, yakan kuenda ndi nañi maa ñuu kan Beerseba nda ñikanyii vityin.

34 Kivi naki'in ra Esaú ña'a, iyó uvi xiko kuiya ra. Naki'in ra tsi ña Judit, se'e ra Beerí, tan ña Basemat, se'e ra Elón, nyivi tata ra Het; 35 tan nduvi ñi ña'a ikan kuví tuku'i'ya ñi tsi ra

Isaac tsi'in ña Rebeca, ñashi'i ra, tyin ki'in ra Esaú ña'a inga nuu.

Nu nasoko ra Isaac tsi ra Jacob

27 ¹ Tan tsa ya'a xaan tsa'nu ra Isaac, ña nditsín ka maa nye'é ra, kuaá maa ra, tan kuví tsi tsa kana ra tsi ra Esaú, se'e nuu ra tan katyí ra tsi'in ra:

—jEsaú!

—Maa yu i'ya, tyaa —katyí ra Esaú.

² —Nye'é un tyin tsa tsa'nu xaan yu, ña tsitó yu ama kua kúu yu. ³ Vityin i'ya, ki'in nduva un, kuqa'an tsitsi ku'u tan ka'ñi iin kití, ⁴ tan jatyi'yo un nyayu ti ku'va taa'án iñi maa yu, tan kitsi ndaka un nyayu kan katsi yu, takan tan kua nasoko yu tsi un tsitsi tsa ña'a ka kúu yu —katyí jutu ra tsi'in ra.

⁵ Maa tyin tsiñi ñi si'i ra tsa kaa'án jutu ra tsi'in ra; yakan kuenda tsa ya'a kua'an ra tsitsi ku'u kua nduku ra kití kua kitsi nu'u tsi'in ra, ⁶ takan tan katyí si'i ra tsi'in ra Jacob, yañi ra tan katyí ña:

—Ji'na, tsiñi yu tsa kaa'án jutu un tsi'in ra Esaú yañi un tan katyí ra tsi'in ra: ⁷ 'Kua ka'ñi iin kití tan janduva'a tsi ti tan asin va'a kua jatyi'yo un tsi ti tan kua katsi yu tan kua nasoko yu tsi un ityi nuu Nyoo tsitsi tsa ña'a ka kúu yu', katyí ra tsi'in ra. ⁸ Tyaa so'o va'a tsa kua ka'an yu tsi'in un vityin i'ya. ⁹ Kuqa'an kua ki'in uvi taa'an se'e mbee ndiki tsa xaa'an va'a tsitsi kora ndakan tan kua java'a yu tsa kua katsi jutu un ku'va taa'án iñi maa ra. ¹⁰ Tan maa un kua kundaka kan katsi jutu un, takan tan kua nasoko ra tsi un tsitsi tsa ña'a ka kúu ra —katyí ña tsi'in ra Jacob.

¹¹ Tan katyí ra Jacob tsi'in si'i ra:

—Maa tyin kua'a xaan ixi iñi tsi ra Esaú tan yu'u nduve. ¹² Kuví ñi tyin vaka nda'a jutu yu tsi yu; tan kua katyi ra tyin tsakú nduku yu tsi ra, ndukú maa yu nu ta'nu ndatu yu, náa vi'i tsa va'a kua ñi'i yu takan.

¹³ Tan katyí si'i ra tsi'in ra:

—Na ta'nu ndatu maa yu kuenda un, intu'un ñi tsa kuñi yu tyaa ya'vi tsa kaa'án yu tsi'in un, kua ki'in mbee kan na'a ti —katyí ña tsi'in ra.

¹⁴ Takan tan tsa'an ra tsi ki'in ra mbee ndiki kan na'a ti tsindaká ra tsi si'i ra. Janduva'a ña tsi ti na'a ti tan jatyi'yo ña kuñu kan ku'va taa'án iñi maa yii ña. ¹⁵ Ya'a kan, tan tava ña ja'ma va'a ra Esaú, se'e nuu ña tsa yukú va'a tan jakunditsi ña kan tsi ra Jacob. ¹⁶ Tan juvin ñi

maa tsi'in ñii mbee kan na'a ti kava nuu ña nda'a ra tsi'in jukun ra, ¹⁷ tan tsa'a ña tsa jatyi'yo ña tsi ra tsi'in paan.

¹⁸ Takan tan ki'vi ra nu nyii jutu ra tan katyí ra:

—Tyaa.

—Maa yu i'ya, xin, ¿ndáa ra kuví yoo'o ra Jacob o ra Esaú? —katyí jutu ra tsi'in ra.

¹⁹ —Ra Esaú, se'e nuu un kuví yu, tyaa, tsa ika yu tsa kaa'án un tu'un. Nduvita tan kunyaa tan katsi kuñu kití tsa jatyi'yo yu, tan nasoko tsi yu —katyí ra Jacob.

²⁰ Takan tan katyí jutu ra tsi'in ra:

—¿Nákaa tyin iya'a kuii ñi ñi'i un kití kan, ñi?

Tan katyí ra tsi'in ra:

—Maa ra Jehová, Nyoo un, ja'a tsa iya'a ñi ñi'i yu tsi ti.

²¹ Tan katyí jutu ra tsi'in ra:

—Natu'va nu nyaá yu i'ya, tyin kuñi yu vaka nda'a yu tsi un tatun nditsa un tyin ra Esaú kuví un o jandaví ña'a un —katyí ra.

²² Natu'va ra nu nyaá jutu ra tan tsaka nda'a ra kan tsi ra, tan katyí ra: “Ndusu ra Jacob kuví ndusu un, maa tyin soko un, soko ra Esaú kuví.”

²³ Maa tyin ña nakoto maa ra tatun ra Jacob kuví kan, tyin ixi xaan nda'a ra tumaa tsa ixi nda'a ra Esaú, yañi ra. Tan tsa ndi kumañi ka nasoko ra tsi ra Jacob, ²⁴ tsika tu'un nyiko ra tsi ra inga tsa'a:

—¿Nditsa un tyin ra Esaú kuví un, ñi?

—Nditsa yu, tyaa, ra Esaú kuví yu —katyí ra.

²⁵ Takan tan katyí jutu ra tsi'in ra:

—Jaya'a tsa ñi'i un katsi yu tan kua nasoko yu tsi un —katyí ra.

Takan tan tsa'a ra nyayu nda'a ra tsatsi jutu ra tan tsi'i ndi'i ra vinu tsa nda'a ra. ²⁶ Ya'a kan tan katyí nyiko jutu ra tsi'in ra:

—Na'a, tyaa yu'u tsi yu vityin.



27 Takan tan tyaa yu'u ra tsi jutu ra. Tan ñi'i jutu ra xiko ja'ma nditsi ra, takan tan nasoko jutu ra tsi ra tsi'in tu'un i'ya:

“Tsa nditsa maa, xiko ra Esaú, se'e yu, kuví tse'e, tyin tumaa kaná xiko ku'u nasoko Nyoo, kaná nuu ra.

28 Maa Nyoo kua jakuun savi nu tyiñu ja'á un tan maa ñi nda'a tyiñu va'a kua naki'in un, kua'a trigo tan kua'a ndutya yuku vixi kuví uva kua koo tsi un.

29 Tan kua'a nyivi kua kuvi musu un, kua kuiñi tsiti nyivi ñuu ityi nuu un. Kí'i nda'a tsi nyivi yo, jtan na kuiñi tsiti ñi ityi nuu un! Nyivi tyisó sivi tsi un tsi'in tsa ña va'a, kua ta'nu ndatu ñi, tan nyivi nasokó tsi un sii kua nasoko Nyoo tsi ñi.”

30 Ndi kitá kuii ñi ra Jacob tsa ndi'i nasoko jutu ra tsi ra, tsa'a tsaa ra Esaú, yañi ra, tsinduku ra kitá tsitsi ku'u. 31 Tan jatyi'yo ndi'i ra nyayu kitá ñi'i ra kan tan tsindaka ra tsi jutu ra tan katyí ra tsi'in ra:

—Nduvita tyaa, kátsi kuñu kitá tsa tsinduku yu kátsi un, tan nasoko tsi yu —katyí ra.

32 Takan tan katyí jutu ra tsi'in ra:

—¿Yóo, yoo'o kuvi un, ñi?

—Ra Esaú, se'e nuu un kuví yu, tyaa —katyí ra kan.

33 Tan iyó xaan kuñi jutu ra tan kitsa'a ñi'i ra, tan katyí ra:

—¿Tan yóo ra kuví ra kitsi nañi nda'á ra tsa ñi'i ra tsatsi yu, tan nasoko yu tsi ra tsa ña'a ka tsaa un? —katyí ra.

34 Tan ku'va tsa tsiñi ra Esaú kan tsa ka'an jutu ra, kitsa'a tsakú ra tsa ndasí kuñi ra tsa java'a yañi ra tsi ra, tan tsaa xaan kanatsaa ra tan katyí ra:

—jNasoko ndi'i tsi yu, tyaa!

35 Tan katyí jutu ra tsi'in ra:

—Tsa kitsi ra yañi un tan jandavi ña'a ra tsi yu tan naki'in ra tsa kua nasoko yu tsi un, xin.

36 Tan naka'an ra Esaú:

—Va'a xaan maa nañi ra Jacob ja'a ndo, tsa kua'an tsi uvi tsa'a jatsii ra tsa taa'an tsi tsi yu: Tsa ji'na ñi jatsii ra ndatu tsa kuví yu se'e nuu, tan vityin i'ya jatsii ndi'i ra tsa kua nasoko un tsi yu.

“¿An ña naki'in va'a un tsa kua nasoko un tsi yu, tyaa? —katyí ra tsi'in jutu ra.

37 —Ji'na, tsa'a yu ndatu tsi ra yañi un kua ki'i nda'a ra tsi un, nandi'i nyivi yo kua kuvi musu nuu ra, tan kuñi yu tsa koo kua'a trigo tan ndutya yuku vixi kuví uva tsi ra. Tan ¿náa kuví java'a yu tsa kuenda un, jutu yu?

38 Tan naka'an ra tsi'in jutu ra:

—¿An nduve tan intu'un ka tsa kuví nasoko un tsi yu, tyaa? jNasoko ndi'i tsi yu!

Tan kitsa'a tsakú nyiko ra.

39 Takan tan katyí jutu ra tsi'in ra:

“Kañi kua koo un nu ñavin ñu'u va'a kuví

nu nduve savi kuún.

40 Tsi'in mityi xaan un kua kunyee iñi un tan ña kua ka'ñi nyivi tsi un, tan musu ra yañi un kua kuvi tsi un, maa tyin kivi kua ñi'i un tunyee iñi kua ndoo nuña un, ña kua kuvi ka un musu ra”, katyí jutu ra tsi'in ra.

Nu tsinu ra Jacob nuu ra Esaú, yañi ra

41 Nda takan maa tan nduxaan iñi ra Esaú tsi ra Jacob, yañi ra, tsa kuenda tsa nasoko jutu ra na'a tsi ra, tan katyí ra tsitsi añima ra: “Nda ya'a kúu jutu ndi tan nda ya'a tukuii'ya iñi tsi ndi, takan tsa'a kua jandi'i yu nuu ra Jacob i'ya”, katyí ra.

42 Tsito si'i ra na'a tu'un tsiká iñi ra Esaú tsa kua java'a ra tsi'in yañi ra, tan tsikaná ñi tsi ra Jacob ja'a ña tan katyí ña tsi'in ra:

—Ji'na, ra yañi un tsiká iñi ra ka'ñi ra tsi un tyin takan tan kua naa tsa xaan kuñi ra —katyí ña tsi'in ra Jacob—. 43 Yakan kuenda tyaa ya'vi tsa kua ka'an yu tsi'in un vityin i'ya; kuqa'an nda Harán yuve'e ra Labán ixto un, 44 ndoo ndakan tan ju'va tyembu, na ya'a ji'na tsa xaan kuñi ra yañi un 45 tsa katyí tsa java'a un tsi ra, nda naa iñi ra kan takan tsa'a kua jaku'un yu tyiñu nuu un tan kitsi nu'u un; jña kuñi yu kundi'i nduvi taa'an se'e yu tsa iin kivi ñi! —katyí ña tsi'in ra.

46 Ya'a kan tan katyí si'i ra tsi'in jutu ra:

—Ña sii ka kuñi yu iyó yu tsa katyí ñi ña'a se'e ra Het, ñi Canaán, tsa naki'in ra Esaú, yañi ra Jacob i'ya. Tatun ra i'ya ki'in ndi'i se'e nyivi Canaán i'ya, náa katyi ka iyó yu, va'a vi'i ka kúu yu —katyí ña tsi'in yii ña.

28 1 Takan tan kana ra Isaac tsi ra Jacob, se'e ra, nasoko ra tsi ra tan tsa'a kuenda ra tsi ra tan katyí ra: “Ña tinda'a un tsi'in se'e nyivi ñuu Canaán i'ya. 2 Kuqa'an nda Padan-aram yuve'e ra Betuel, tsii un, tan

tinda'a tsi'in se'e ra Labán, ixto un. ³ Tan maa ra Nyoo iyó tandi'i tunyee iñi tsi, kua nasoko tsi un tan ku'va ra koo kua'a tata un tan koo ra na'a nani katsiko nu ñu'u ñayivi. ⁴ Na nasoko ra tsi un tan kua nasoko ndi'i ra tsi nyivi tata un, tumaa nasoko ra tsi jutu yu, tan naki'in ndi'i un ñu'u nu iyó yo i'ya, ñu'u tsa tsa'a ra tsi jutu yu", katyí ra tsi'in ra Jacob.

⁵ Takan kuví nu jaku'un ra Isaac tsi ra Jacob nda Padan-aram, yuve'e ra Labán, ixto ra, ku'va si'i ra, ñi kuví se'e ra Betuel, nyivi Aram.

⁶ Nye'e ra Esaú nu nasoko jutu ra tsi ra Jacob, yañi ra, tan jaku'un jutu ra tsi ra kan nda Padan-aram na tinda'a ra ñuu kan. Tan tsiñi ndi'i ra tyin na ña ki'in ra Jacob ña'a ñuu Canaán nu iyó ra na'a. ⁷ Tyaá ya'vi ra Jacob tsa kaa'an jutu ra tan si'i ra tsi'in ra tsa'a kua'an ra Padan-aram. ⁸ Ikan tsito ra Esaú tyin ña taa'an iñi jutu ra tsi se'e sii'i nyivi ñuu Canaán; ⁹ yakan kuenda tsa'an ra nu iyó ra Ismael, ixto ra, tan ki'in ra inga ña'a nañi Mahala, ta'an ña Nebaiot, se'e ixto ra.

Nu kita Nyoo nuu ra Jacob nu kuví Bet-el

¹⁰ Kita ra Jacob Beerseba nu iyó ra tan kua'an ra nda Harán. ¹¹ Tan tsa kuñi kuaa tsaá ra iin nu tsaá ra, tan ki'in ra iin yuu iyó maa kan tsikunyaá naa jiñi ra tan ikan kixi ra. ¹² Tsakuaa kan nye'e ra iin ñimaa'na: Iin kuayi kee nda andivi tan tsañi kan nda nu ñu'u, tan kua'a xaan ángel maa ra Nyoo ndaá tan nuú ra na'a nu kuayi kan nye'é ra. ¹³ Tan maa ra Jehová nyaá nda jiñi kuayi kan tan katyí ra tsi'in ra Jacob: "Yu'u kuví ra Jehová, Nyoo ra Abraham, tsii un, tan ra Isaac, jutu un. Kua ku'va yu ñu'u nu kanyií un juvin tsi un tan tsi tata un. ¹⁴ Tan tumaa tsa kua'a nyaka ñu'u takan kua'a tata un kua kuvi, tan tandi'i tsa kumi tutun ñu'u ñayivi kua koo ra na'a; tan kua nasoko un nandi'i nyivi nu ñu'u ñayivi, tan kua nasoko ndi'i tuku tata un tsi ñi, tsi'in ku'va kan kua nasoko yu tsi ñi. ¹⁵ Kua jandaa yu tsa kaa'an yu tsi'in un tan kua jakitsi nyiko yu tsi un nu ñu'u i'ya, ña kua nakoo yu tsi un, nyaá maa yu kua jakuenda yu tsi un ndaa ityi kua'an un", katyí Nyoo tsi'in ra tsitsi ñimaa'na kan.

¹⁶ Tsa ya'a ndoto ra tan katyí ra: "Ña tsitó maa yu tsa nyaá Nyoo i'ya. ¹⁷ Ii xaan i'ya, i'ya kuví ve'e Nyoo, yu'u ve'e andivi kuví i'ya," katyí ra tsa iyo kuñi ra.



¹⁸ Yatyí xaan nduvita ra tsa tuvi kan, tan ki'in ra yuu tsa tsinyaá naa jiñi ra tan tyaá ra kan tumaa yuu xa'ñu tan tyiso ra acetye siki yuu kan, tan kuví kan iin tsa ndaa tyin ikan ka'an Nyoo tsi'in ra. ¹⁹ Tan nu kixi ra kan nañi tsi Luz^e maa tyin sama ra sivi kan tsa ya'a ka'an Nyoo tsi'in ra tan jakunañi ra kan Bet-el.

²⁰ Ikan katyí ra tsi'in maa ra: "Tatun ku'un Nyoo tsi'in yo tan jakuenda ra tsi yo nu kua'an yo i'ya, tan ku'va ra tsa katsi yo tan tsa kunditsi yo, ²¹ tan kitsi nu'u nyiko yo tsi'in tsa va'a yuve'e jutu yo, kua kuvi ra Nyoo yo. ²² Tan yuu tyaá yo i'ya kua kuvi kan tumaa ve'e Nyoo; tan tandi'i tsa kua ku'va ra tsi yo, utsi ku'va kua tava yo kan tan kua naku'va yo intu'un ku'va kan tsi ra", katyí ra tsi'in ra.

^e28:19 'Luz' kuñi tsi katyí yutun almendra tsi'in yu'u hebreo.

Nu tsaq ra Jacob ñuu Harán

29 ¹ Tsa ya'a ka'an ra tu'un tsiká ñni ra, nakaká ra kua'an ra ityi ñuu kanyii ityi kaná ñikanyii.

² Tan tsaq ra iin nu tsaq ra, nye'e ra uñi ku'va yukú mbee kua'a kitatú ti na'a ti yu'u soko nu tsi'í ti na'a ti ndutya, tan ndasí iin yuu ka'nu yu'u soko kan. ³ Takan kuví tyin, nda tsa ndu iin tandi'i maa mbee kua'a kan na'a ti ko'o ti ndutya, tsa'a kua jatsiyo ra na'a yuu kan tsa'a ko'o ti na'a ti ndutya, ndi'i ko'o ti na'a ti ndutya, tyasí nyiko ra na'a yuu kan nuu soko kan. ⁴ Tan nye'e ra Jacob yukú ra jakuendá mbee kan na'a ti, tan tsiká tu'un ra tsi ra na'a:

—¿Náa nañi ñuu ndo, ñi?

—Harán, nañi ñuu ndi—katyí ra na'a.

⁵ —¿Vasiki nakotó ndo tsi ra Labán, se'e yañi ra Nacor?

—Nakotó ndi tsi ra —katyí ra na'a.

⁶ —¿An iyó va'a ra?

—Iyó va'a maa ra nduve náa tundo'o tsi ra. Ji'na, ikan vatsí ña Raquel, se'e ra, tsi'in mbee jana ra —katyí ra na'a tsi'in ra.

⁷ Takan tan naka'an ra tsi'in ra na'a:

—Jako'o ndo ndutya mbee jana ndo tan kua'an nyiko ndo kua jakatsi ndo tsi ti na'a ti, ndi yatyi xaan, ña tan ta'an tsi ku'va kua tyi'i va'a ndo mbee jana ndo.

⁸ Tan naka'an ra na'a tsi'in ra:

—Ña kuví, xin, tyin kuñi tsi ndu iin tandi'i maa mbee na'a ti tan kuví jatsiyo ndi yuu ndasí yu'u soko i'ya tan kuvi ko'o ti na'a ti ndutya —katyí ra na'a tsi'in ra.

⁹ Ndi natu'ún ra tsi'in ra na'a, tan tsaq ña Raquel tsi'in mbee jana jutu ña, tyin juvin ña jakuendá tsi ti na'a ti. ¹⁰ Ku'va tsa nye'e ra tsi ña tsi'in mbee jana ra Labán, jutu ña, jatsiyo ra yuu ndasí yu'u soko kan tan tsa'a ra ndutya tsi'i mbee kan na'a ti. ¹¹ Ya'a kan tsa'a tsinumi nyaa ra tsi ña tan kitsa'a tsakú ra. ¹² Tan kaa'an ra tsi'in ña tyin se'e ña Rebeca, tyixi ña, kuví ra, takan tan tsinú xaan ña kan kua jakoto ña tsi ra Labán, jutu ña.

¹³ Ku'va tsa tsito ra Labán tu'un ra Jacob, se'e ña'a ku'va ra, tsa'an ra tsi jata'an ra tsi ra Jacob, tsa'a ra nakumi tsi ra, tan tsinumi nyaa ra tsi ra, ki'in ra tsi ra kua'an tsi'in ra yuve'e ra. Nu tsaq ra na'a, katyi tu'un ra Jacob tandi'i maa ku'va kuví tsi'in ra. ¹⁴ Tan katyí ixto ra tsi'in ra:

—Nyivi va'a maa yo kuví, xin, ñni ndi nyisó un —katyí ixto ra tsi'in ra.

Nu tinda'a ra Jacob tsi'in se'e ra Labán

Ndoq ra Jacob iyó ra yuve'e ixto ra.

¹⁵ Tsa ya'a iin yoo, katyí ra ixto ra tsi'in ra:

—Jacob, ka'an tsi'in yu nákaa kuñi un tya'ví yu tsi un, tyin ña kua jatyiñu kuantu ñi maa un tsi'in yu, ndi maa tsa nyivi yo kuví.

¹⁶ Tan iyó uvi se'e sii'i ra Labán: Intu'un ña nañi Lea, ña kuví se'e nuu ra, tan inga ña nañi Raquel. ¹⁷ Tan ña Lea kan sii xaan kaá tinuu ña, maa tyin, sii ka kaá ña Raquel. ¹⁸ Tan ña Raquel kan kuñi xaan ra Jacob, tan katyí ra tsi'in ra Labán:

—Kua jatyiñu yu utsa kuiya tsa kuenda ña Raquel, se'e un.

¹⁹ Tan naka'an ra Labán tsi'in ra:

—Va'a ka yoo'o naki'in tsi ña tan ñavin ka tsa naki'in inga rayii tsi ña. Ndoq tsi'in yu —katyí ra tsi'in ra.

²⁰ Ña tuvi maa ñni ra Jacob jatyiñu ra tsa utsa kuiya kan tsa kuenda ña Raquel; taa'an ñi kivi kuví kan kuñi ra, tyin ya'a xaan kuñi ra tsi ña. ²¹ Tsa ya'a ndi'i utsa kuiya jatyiñu ra, katyí ra tsi'in ixto ra:

—Tsa ndi'i tyembu tsa ndoq yu tu'un tsi'in un jatyiñu yu tsa kuenda ñasii'i yu. Vityin i'ya, ku'va tsi ña Raquel tinda'a tsi'in yu —katyí ra.

²² Takan tan tsakin ra Labán viko tan kana ra nandi'i maa nyivi yatyi ve'e ra, nu tinda'a ra Jacob. ²³ Tan kuví tsi tsakuaa kan, ki'in ra Labán tsi ña Lea tsindaká ra tsi ra Jacob, tan kixi ra Jacob tsi'in ña. ²⁴ Naku'va jutu ña Lea ikan iin musu ña'a, ña nañi Zilpa, tyin kuvi musu ña. ²⁵ Tsa tuvi inga kivi, nye'e ra Jacob tyin ñavin ña Raquel tsa'a ixto ra tsi ra. Tsika'an ra tsi'in ra:

—¿Náa kuenda tyin tye'en iká un tsi'in yu? Ñavin tsa kuenda ña Lea i'ya jatyiñu yu'u, tsa kuenda ña Raquel jatyiñu yu utsa kuiya. ¿Náa kuví jandavi ña'a un tsi yu?

²⁶ Tan katyí ra Labán tsi'in ra:

—Ji'na, ña ji'na ka ñi kuatyí xaan tinda'a nuu ndi i'ya, tyin ji'na ka ñi kuví se'e nuu tinda'a, takan iyó ndi. ²⁷ Jandaa ji'na viko nu tinda'a un tsi'in ña Lea ñi vitya i'ya, ya'a kan tan kua ku'va ndi'i yu tsi ña Raquel tsi un tatun jatyiñu un inga utsa ka kuiya tsi'in yu —katyí ra tsi'in ra.

²⁸ Ndoq ra Jacob va'a, ñi vitya kan tsikoq viko, ya'a kan tsa'a naku'va ra Labán tsi ña

Raquel kua kuvi ñasihi ra. **29** Tan naku'va ndi'i ra tsi ña Bilha musu ra, tsi ña Raquel, tyin kuvi musu ña. **30** Tsikoq ra Jacob tsi'in ña Raquel kan, tan jatyiñu ra utsa kuiya ka tsi'in ra Labán tsa kuenda ña. Ya'a xaan ka kuñi ra tsi ña Raquel tan ñavin ka ña Lea.

Nandi'i se'e ra Jacob

31 Nye'é ra Jehová tyin kuñi xaan ka ra Jacob tsi ña Raquel tan ñavin ka ña Lea, yakan kuenda tsa'a Nyoo tsa kuvi koo se'e ña Lea tan ña Raquel ña'a numa kuví ña. **32** Tan tsa kakú se'e nuu ña Lea jakunañi ña tsi lee kan Rubén, tan katyí ña: “Nye'é ra Jehová tsa kuii'ya kuñi yu, vityin kua kuñi xaan yi yu tsi yu”, katyí ña.

33 Tsikoq inga se'e ña tan jakunañi ña Simeón tsi lee kan, tan katyí ña: “Tsitó maa ra Jehová tyin yoñi kuñi tsi yu yakan kuenda tsa'a ra inga se'e yu”, katyí ña.

34 Tan tsinu uñi se'e ña tsa tsikoq nyiko jakunañi ña Leví tyin katyí ña: “Vityin nditsa kua kunyaa naa yi yu tsi yu, tyin tsa iyó uñi se'e ra tsi'in yu”, katyí ña.

35 Tsikoq nyiko se'e ña, tan katyí ña: “Kua jaka'nu yu tsi ra Jehová vityin”, katyí ña. Yakan kuenda jakunañi ña Judá tsi se'e ña. Tan tsindi'i nu kuví tsikoó se'e ña.

30 ¹ Tan ña Raquel, ta'an ña, ki'vi tsa kuiñu tsi ña tyin nduve se'e ña tsikoó tumaa tsa iyó se'e ña Lea, ta'an ña, tsi'in yi ñi, tan katyí ña:

—Kua kúu yu tatun ña koo se'e un tsi'in yu, ku'va se'e yu —katyí ña tsi'in ra Jacob.

² Nduxaan ra tsi ña tan katyí ra:

—¿A Nyoo kuví yu'u, tyin yu'u ña tsa'a koo se'e un?

³ Takan tan katyí ña:

—Ki'in tsi ña Bilha musu yu i'ya, na koo se'e un tsi'in ña, tan se'e ña kua kuvi tumaa se'e yu —katyí ña tsi'in ra.

⁴ Naku'va ña tsi ña Bilha musu ña, kua kuvi ñasihi ra tumaa tsa maa ña kuví kan, tsikoq ra Jacob tsi'in ña Bilha kan. ⁵ Tan tsikoq se'e ña tsi'in ra. ⁶ Takan tan katyí ña Raquel: “Jandaq Nyoo tsa ka'an ndaa'vi yu tsi'in ra, tsa'a ra iin se'e yu”, katyí ña. Yakan kuenda jakunañi ña Dan tsi lee kan.

⁷ Tsikoq inga se'e musu ña tsi'in ra Jacob, yi ña. ⁸ Tan katyí ña: “Neftalí kua kunañi lee i'ya,

tyin kua'a xaan tundo'o ya'a yu tan jakanaa yu tsi ña ta'an yu”, katyí ña.

⁹ Tan tsa nye'e ña Lea tyin ña kuví ka koo se'e ña, tsa'a ña tsi ña Zilpa, musu ña tsi yi ñi, tumaa ñasihi ra. ¹⁰ Tan tsikoq se'e ra kan tsi'in ña Zilpa. ¹¹ Takan tan katyí ña Lea: “Gad kua kunañi lee i'ya tyin ndatu yu kuví ra”, katyí ña.

¹² Ya'a kan tsikoq inga se'e ña Zilpa tsi'in ra Jacob. ¹³ Tan katyí nyiko ña Lea: “Vityin i'ya, kua ka'an nyivi ña'a: ¡Náa tsa si kuñi ña Lea! kua katyí ñi, yakan kuenda Aser kua kunañi lee i'ya”, katyí ña.

¹⁴ Kuví tsi tyembu tsa tyaa'nyá trigo tsa'an ra Rubén tsitsi ku'u tan nañi'i ra yuku tsa nañi mandrágora^f tan tsindaká ra yuku kan tsi ña Lea, si'i ra. Tan tsa nye'e ña Raquel yuku kan katyí ña tsi'in ña Lea ta'an ña:

—Ja'a tumañi iñi ku'va taa'an mandrágora tsa kitsi ndaka se'e un tsi un nañi katsi yu —katyí ña.

¹⁵ Tan naka'an ña Lea:

—¿Ña kuatyí ñi kuví tsa kinyaa un yi yu, kuñi un, tsikaa, kuñi ndi'i un kinyaa un mandrágora tsa ñi'i ra se'e yu? —katyí ña.

Tan naka'an ña Raquel:

—Kua sama ta'an yo, ku'va mandrágora tsa ñi'i ra se'e un tsi yu, tan na kusu ra Jacob tsi'in un tsakuaa vityin —katyí ña tsi'in ña Lea.

¹⁶ Ya'a kan tsaq yi ñi tsa tseñi kee ra ku'u, tsa'an ña Lea tsijata'an ña tsi ra, tan katyí ña tsi'in ra:

—Tsa tya'vi yu tsi ña Raquel tsi'in mandrágora tsa ñi'i ra se'e yu. Yakan kuenda tsakuaa vityin tsi'in yu kua kusu un —katyí ña.

Tan takan kundaq. ¹⁷ Ñi'i se'e ña tan tsikoq tsinu u'un se'e ña tsi'in ra, tyin tsiñi Nyoo tsa ka'an ña. ¹⁸ Tan katyí ña: “Isacar kua kunañi lee i'ya tyin maa Nyoo tya'vi tsi yu tsa kuenda tsa tsa'a yu tsi ña Zilpa, musu yu, tsi yi yu”, katyí ña.

¹⁹ Ya'a kan tsikoq tsinu iñu se'e ña tsi'in ra Jacob. ²⁰ Tan katyí ña: “Tsa'a maa Nyoo iin tsa va'a tsi yu, ya'a xaan kua kuñi yi yu tsi yu vityin, tyin iñu taa'an se'e ndi iyó. Yakan kuenda kua kunañi lee i'ya Zabulón”, katyí ña.

²¹ Tsikoq inga se'e ña tan jakunañi ña Dina tsi lee kan, ña'a lu'lu kuví lee kan. Intu'un ña lee kan tsikoq tan tsindi'i nu tsikoó se'e ña.

²² Maa tyin ña naq iñi Nyoo tsi ña Raquel, tsiñi ra tsa tsikan ta'vi ña tan tsa'a ra ndatu

^f 30:14 ‘Mandrágora’ kuví tsa tsatsi nyivi ña'a kivi kan tun ña kuví koo se'e ñi.

koo se'e ña. **23** Kivi tsikoḡ se'e nuu ña katyí ña: “Maa Nyoo jatsiyḡ tsa ka'an nuu tsa iyó tsi yu tsa ña kuví koo se'e yu, **24** náa tsa va'a tatun ku'va ra Jehová ndatu koo inga se'e yu”, katyí ña. Yakan kuenda jakunañi ña José tsi lee kan.

25 Tsa ya'a kakḡ ra José, jakotoḡ ra Jacob tsi ra Labán, tyiso ra:

—Ku'va ndatu kunu'un yu ñuu yu. **26** Naku'va tsi ra se'e yu na'a ra tsi'in si'i ra na'a, tyin tsa kuenda ñi kan jatyiñḡ yu tsi'in un, tsitó va'a maa un nákaa jatyiñḡ yu tsi'in un. Ku'va ndatu kunu'un yu tsi'in ñi —katyí ra tsi'in tyiso ra.

27 Takan tan katyí ra Labán tsi'in ra:

—Ja'a tumañi iñi, xin, ndḡo tsi'in yu, tyin tsa'an yu tsitavḡ kuenda yu tan tsitoḡ yu tyin tsa kuenda un nasokó Nyoo tsi yu. **28** Ka'an nákaa ya'vi kuñi un tya'vi yu tsi un —katyí ra tsi'in ra Jacob.

29 Tan naka'an ra tsi'in ra:

—Tsitó va'a maa un ku'va jatyiñḡ yu tsi'in un tan ku'va jakuendá yu kití jana un, **30** ña kua'a jana un iyó tsa ndi tsaḡ yu tan kivi tsaḡ yu kitsa'a nasokó ra Jehová tsi un tan ndukua'a ti na'a ti ja'a ra. Tsa jatyiñḡ yu kuenda un, yakan vityin kuñi yu jatyiñḡ yu tsa kuenda maa yu —katyí ra tsi'in tyiso ra.

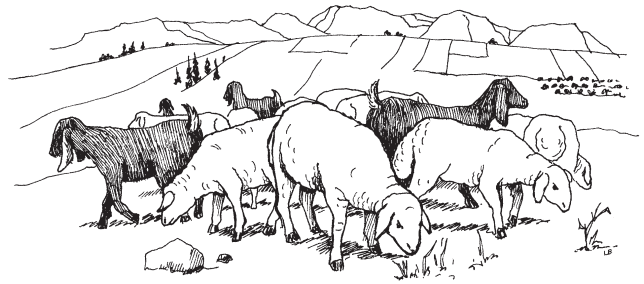
31 —Tan ¿nákaa kuñi un tya'vi yu tsi un, jin? —katyí ra Labán.

—Ña kuñi yu tya'vi un tsi yu. Tatun ika un tyiñḡ kua ka'an yu i'ya, kua jakuenda nyiko yu mbee jana un. **32** Ji'na, kua naya'a yu nu yukú mbee jana un vityin tan kua jasiin yu mbee axin, kití miku, kití pintu tan mbee tikatyí, kití tuun, yakan kua kuvi ya'vi yu. **33** Tan kua nye'e un tsa jakanaḡ yu, tyin nduve náa su'ḡ yu tsi un tan yakan kua kuvi tsa ndaa tsi yu ityi nuu ka. Maa tyin tatun yukú taa'an mbee axin tsa ñavin mbee miku, mbee pintu a mbee tikatyí tuun tsitsi kora yu, kuñi tsi katyi kan tyin, su'ḡ yu mbee jana un —katyí ra tsi'in tyiso ra.

34 —Va'a maa, na kundaa ku'va kaa'an un —katyí ra Labán.

35 Juvín ñi maa kivi kan jasiin tyiso ra tandi'i mbee axin, kití yii tan kití sii'i, kití miku tan kití pintu tan tandi'i mbee tikatyí tuun, tan naku'va ra tsi ti na'a ti tsi se'e yii ra tyin jakuenda ra na'a. **36** Tan kañi xaan tsindakḡ ra na'a mbee kan na'a ti nuu ra Jacob, uñi kivi tsikaḡ ra.

Maa tyin jakuendá maa ra Jacob inga ka mbee jana ra. **37** Takan tan tsa'nyḡ ra Jacob soko yutun nañi álamo tan soko yutun nañi



almendro tsi'in soko yutun nañi castaño, tan xatyḡ ra soko yutun kan nda kuenda tsa kituvi raya kuitsin tun. **38-39** Tan soko yutun xatyḡ ra kan tyakú ra kan nu tu'vá ti na'a ti tsi'í ndutya, tan ikan tyisó ti na'a ti nu nyakú yutun kan ja'a ra, yakan kuenda tsikoó maa ñi mbee miku, mbee pintu, tan mbee raya tsi ra. **40** Tandi'i maa mbee raya, tan mbee tuun tsitavḡ ra tsitsi kora tyiso ra tan tsityi'i ra tsi ti na'a ti tsitsi kora maa ra, jasiin ra jana tyiso ra. Tsi'in ku'va kan ndukua'a mbee jana ra. **41** Tan tandi'i ñi tsa'a tsa tyisó mbee na'nu tsi'in mbee sii'i kan, tyakú ra yutun tsa xatyḡ ra kan nuu ti na'a ti tyin takan tan nye'e ti na'a ti. **42** Tan tsa tsaá tuku mbee pee'e, ña tyaá ra yutun kan nuu ti na'a ti, tan mbee kan na'a ti kuví mbee jana tyiso ra tan mbee na'nu kan kuví jana maa ra. **43** Ya'a xaan kuka ra kuví, kua'a xaan jana ra iyó, iyó mbee, iyó camello, iyó urru jana ra tan siin kua'a musu ña'a tan musu rayii iyó tsi ra.

Nu tyaḡ iñi ra Jacob kunu'u ra nda Canaán

31 ¹ Tan tsitoḡ ra Jacob tsa kaa'an se'e ra Labán tyin jatsii ra tandi'i maa tsa tsii jutu ra na'a tan tsi'in yakan ndukukḡ ra katyí ra na'a. ² Ja'á ndi'i maa ra kuenda tyin ña sii ka kuñi tyiso ra tsi'in ra tumaa kitsi tsi ityi tsata ka. ³ Takan tan katyí ra Jehová tsi'in ra Jacob: “Kuanu'u nda Canaán, nu iyó nyivi un tan ku'un maa yu tsi'in un”, katyí Nyoo tsi'in ra.

⁴ Tan tsikanḡ ñi tsi ña Raquel tan ña Lea ja'a ra na ku'un ñi nu nyii ra jakuendá ra mbee tsitsi ku'u, ⁵ tan katyí ra tsi'in ñi:

—Ja'á yu kuenda tyin ña sii ka kuñi jutu ndo nye'é ra tsi yu tumaa kitsi tsi ityi tsata ka, maa tyin ña nakoó Nyoo jaka'nú jutu yu tsi yu. ⁶ Tsitó va'a maa ndo tyin jatyiñḡ ñi va'a iñi yu tsi'in jutu ndo, ⁷ tan jandavi ña'a xaan ra tsi yu, kua'a tsa'a nasamaḡ ra ya'vi tsa tya'vi ra tsi yu, maa tyin ña tsa'á Nyoo java'a ra tsa ña va'a tsi'in yu. ⁸ Aan, tatun katyí ra tyin tsi'in mbee pintu kua tya'vi ra tsi yu, tandi'i mbee sii'i kan

na'a ti jakakú mbee pintu, tatun katyí ra tyin tsi'in mbee raya kua tya'vi ra tsi yu, tandi'i mbee sii'i kan na'a ti jakakú mbee raya. ⁹ Tsi'in ku'va kan kinyaa Nyoo jana ra tan naku'va ra kan tsi yu.

¹⁰ “Tan nye'e yu ñimaa'na tyembu kitsa'a tyiso ti na'a ti, maa ñi maa mbee pintu, mbee raya tan mbee miku kuví mbee yí tyisó tsi'in mbee sii'i kan na'a ti. ¹¹ Tan ka'an ángel Nyoo sivi yu. ‘Maa yu i'ya’, katyí yu tsi'in ra. ¹² Tan katyí ra: ‘Ja'a va'a kuenda tyin tandi'i maa mbee yí tsa tyisó tsi'in mbee sii'i kan na'a ti, kuví mbee pintu, mbee raya tan mbee miku, tyin nye'é yu tandi'i maa tsa nakuú ra tyiso un tsi'in un. ¹³ Yu'u kuví ra tsa nakita nuu un nda Bet-el, nu tyiso un acetye tsata yuu tan ndoo un tu'un tsi'in yu ikan. Vityin, kíta ñuu i'ya, kuanu'u nda ñuu nu kaku un’, katyí ra tsi'in yu tsitsi ñimaa'na kan —katyí ra tsi'in ñi kuví nasii'i ra.

¹⁴ Tan naka'an ñi tsi'in ra:

—Nduve ka tsa taa'an tsi tsi ndi iyó yuve'e jutu ndi. ¹⁵ Tumaa kuñi ra nye'é ra nyivi tuku kuñi ra nye'é ra tsi ndi, tsikaa xiko ra tsi ndi tsi un tan tandi'i maa tsa tya'vi un tsi ra tsatsi tsi'in ra kan. ¹⁶ Jandaa yoo'o tandi'i maa ku'va kaa'an Nyoo tsi'in un tyin tandi'i maa tsa kuka tsa kinyaa Nyoo tsi jutu ndi, tsii maa ndi kuví kan tsi'in se'e yo —katyí ñi tsi'in ra.

Nu kita xee'e ra Jacob tsi'in nyivi ra ñuu Padan-aram

¹⁷⁻¹⁸ Takan tan natyi'i va'a ra Jacob tandi'i maa tsa tsii ra tyin kua kunu'u ra nda Canaan nu iyó ra Isaac, jutu ra. Jandaa ra tsi nandi'i se'e ra tan nasii'i ra tsata camello kua kita ra ku'un ra. Tandi'i kiti jana ra tsa ñi'i ra nu jatyiñu ra ñuu Padan-aram kan kua ku'un tsi'in ra.

¹⁹ Tan tsitsi tsa kua'an ra Labán, tyiso ra, kua xatya ra ixi mbee jana ra, tsa'an ña Raquel tsiki'in xee'e ña tsito'o jutu ña. ²⁰ Ña jakoto ra Jacob tsi ra Labán tsa kua kunu'u ra nda Canaan, ñuu ra. Jandavi ña'a ra tsi ra. ²¹ Kita xee'e ra kua'an ra tsi'in tandi'i maa tsa iyó tsi ra, tan ya'a ra yutya Éufrates tan tye'en naki'in ra kua'an ra ityi yuku nu nañi Galaad tsi'in nyivi ra.

²² Tan nda tsinu uñi kivi tsito ra Labán, tyin tsinu ra. ²³ Tan ki'in ra Labán tandi'i nyivi ra tsa'a kua'an ra na'a kua nyikun ra na'a tsi ra Jacob, utsa kivi tsika ra na'a tan tsaa ra na'a yuku Galaad nu nyii ra Jacob. ²⁴ Maa tyin

tsakuaa kan tsa ndi kumañi ka'an ra Labán tsi'in ra Jacob, ka'an Nyoo tsi'in ra tsitsi ñimaa'na tan katyí tsi: “Jakuenda koto ña'ñi ka'an ndikaa ñi un tsi'in ra Jacob”, katyí Nyoo tsi'in ra tsitsi ñimaa'na kan.

²⁵ Ta'an ra tsi ra Jacob nu kuví yuku kuenda Galaad nu tsikuiñi ra tsi'in nyivi ra, tan juvin ñi ikan tsikuiñi ndi'i ra Labán tsi'in nyivi ra.

²⁶ Tan katyí ra tsi'in ra Jacob:

—Jacob! ¿Náa kuví jandavi ña'a un tsi yu? ¿Náa kuví ika un tye'en?, ki'in un se'e yu vatsi xee'e tsi'in un tumaa ñi kua'an ve'e kaa. ²⁷ ¿Náa kuví ña jakoto un tsi yu tan kita un vatsi un? Tun tsatyin jakoto un tsi yu tyin kua kunu'u un, tsa nanduku yu tsi ra kañi tyombo na'a ra, ra javakú arpa na'a ra tan ra tsita na'a ra, tan tsikoo yaa tsa ndi kumañi ka kita ndo. ²⁸ Tumaa iká ra sana jiñi ika un, ndi ña tsikoo ndatu tyaa yu'u yu tsi se'e yu tan se'e yañi yu. ²⁹ Iyó ndatu tsi yu tatsi tuñi yu tsi ndo; maa tyin jakoto Nyoo tsi yu tsakuaa iku, ra tsa jaka'nú jutu un, tan katyí ra: ‘Labán, jakuenda koto ña'ñi ka'an ndikaa ñi un tsi'in ra Jacob’, katyí ra tsi'in yu. ³⁰ Va'a tyin tsa kuanu'u un i'ya tyin ya'a xaan ñu'u ñi un yuve'e nyivi un. Maa tyin ¿náa kuenda su'u un tsito'o yu, jin? —katyí ra.

³¹ Tan katyí ra Jacob tsi'in ra:

—Tsika ñi yu tyin kuvi kinyaa un tsi'in tsa ñi'i tsi ña Lea tan ña Raquel tsi yu, yakan kuenda kuví kan yuu'vi yu. ³² Tan tsa kuenda tsito'o un, tatun intu'un nyu'u su'u nyoo un, jna kúu ndi! Tsa ndaa kuví nandi'i ra yañi yo i'ya na'a ra tatun vatsi tsa tsii un tsi'in yu, ki'in kan tan kuanu'u —katyí ra.

Tyin ña tsitó ra tsa ña Raquel ki'in xee'e tsito'o kan.

³³ Takan tan ki'vi ra Labán tsisi ve'e ra, ya'a kan ki'vi ra tsitsi ve'e ña Lea, ki'vi ra tsitsi ve'e ñi kuví musu ñi, ya'a kan ki'vi ra tsitsi ve'e ña Raquel tan ña nañi'i ra tsito'o ra ikan. ³⁴ Tyin maa ña Raquel tyi'i tsito'o kan tsitsi tyayu camello jana ñi tan tsinyaa ña tsata tyayu kan. Nani tsitsi ve'e ña nanduku ra maa tyin ña nañi'i maa ra kan. ³⁵ Tan katyí ña Raquel tsi'in ra tsitsi tsa ndi nandukú ra tsito'o kan:

—Tyaa, koto nduxaan un tsi yu, tyin ña kuvi nduvita yu ityi nuu un tyin vityin i'ya ta'an tsi kivi yu tumaa tsa taa'an nandi'i ñi ña'a —katyí ña tsi'in ra.

Nandukú ka maa ra tsito'o kan tyin ña nañi'i maa ra kan. ³⁶ Takan tan ki'in ra Jacob tsi'i tan nduxaan ra tsi ra tan katyí ra:

—¿Ndáa kumañi yu tsi un? Tan ¿ndáa tsa kuví kuatyí yu tyin tuñu maa ña kuñí un nyikún un tsi yu? **37** Tsa ya'a nandukú un tsitsi tandi'i maa tsa tsii yu, ¿a nañi'i un tsa nandukú un? Tun nañi'i un kan, kakin kan ityi nuu nandi'i ra yañi yo i'ya na'a ra tan ka'an maa ra na'a ndáa yoo kaa'an tsa ndaa. **38** Oko kuiya jatyiñu yu tsi'in un, ndi intu'un mbee jana un ña nakava se'e, ndi intu'un mbee xaa'an ña tsa'ñi yu tyi'yo katsi yu. **39** Tatun tsi'i intu'un ti ja'a kiti xaan, naku'va yu mbee kuenda ti, tatun su'u nyivi mbee jana un tsakuua a tsinu ka'ñi, naku'va yu mbee kuenda ti na'a ti ja'a un, tandi'i maa tya'vi yu tsi un. **40** Tsa tsinu ka'ñi, ña kunyee ka yu tsa i'ñi, tan tsakuua tsa vitsin ña kunyee ka yu, ndi ñimaa'na ña tsaá ka nuu yu. **41** Oko kuiya tsikoó yu yuve'e un: Utsi kumi kuiya jatyiñu yu tsa kuenda nduvi se'e sii'i un, iñu kuiya kuenda kiti jana un, ña yakan ñi utsi tsa'a sama un ku'va tya'vi un tsi yu. **42** Tatun tsa tyin nduve Nyoo, Nyoo ra Abraham, Nyoo yuu'vi ra Isaac, nyaá tsi'in yu tsa nditsa maa tyin nu ndii yu kua jakunu'u un tsi yu, maa tyin nye'e ra tundo'o ya'a yu tan tyiñu java'á yu, yakan kuenda ka'an ra tsi'in un tsakuua iku —katyí ra tsi'in tyiso ra.

43 Tan naka'an tyiso ra:

—Se'e yu kuví tsi ñi i'ya, se'e yañi yu kuví se'e ñi, mbee i'ya jana yu kuví ti na'a ti, tandi'i maa tsa nye'é un i'ya tsii maa yu kuví kan, ña kuvi java'a yu náa java'a yu tsi ñi i'ya tan ndi tsi se'e ñi tyin se'e yu kuví tsi ñi, **44** na'a tan kua ndoo yo tu'un vityin i'ya, tan na kuvi kan iin tsa ndaa kuenda yo —katyí tyiso ra tsi'in ra.

45 Takan tan ki'in ra Jacob iin yuu tya'a ra tyin kuvi kan tsa ndaa nu kua ndoo ra na'a tu'un. **46** Tan tava tyiñu ra tsi nyivi ra, na jakaya ra na'a yuu. Tan nu ndu iin yuu kua'a kan tsinyaku ra na'a tsatsi ra na'a. **47** Tan jakunañi ra Labán ikan “Jegar Sahaduta”, tan ra Jacob jakunañi ra ikan “Galaad”.

48 Takan tan katyí ra Labán:

—Yuu kua'a i'ya kuví tsa ndaa tsa kuenda nduvi yo —katyí ra.

Yakan kuenda nañi kan Galaad; **49** tan nañi ndi'i tuku kan Mizpa tyin katyí ra Labán:

—Maa Nyoo kua jakuenda tsi yo tyin ña kua nye'e ta'an ka yoo tsi yo. **50** Tatun ña kua jakuenda va'a un tsi se'e yu, a inga ña'a kua naki'in un tsa nuu ñi i'ya, ndi maa yoñi kuví tsa ndaa nu yukú yo, maa tyin Nyoo kuví tsa ndaa tsi'in intu'un intu'un maa yo.

51 “Ji'na, yuu kanyií kuiti i'ya tan yuu tya'a un i'ya, **52** tsa ndaa kuví kan tyin ndi yu'u tan ndi yoo'o ña kuvi ka ya'a yo xa'ñu i'ya tan kañi ta'an yo. **53** Tan maa Nyoo jaka'nu tsii yo kua katyi ndaa yo iyó kuatyí, tun ña jandaa yo ku'va kaa'an yo —katyí ra Labán.

Tan tsatyíñu ra Jacob sivi Nyoo jaka'nu jutu ra tsa ndoo ra tu'un tsi'in ra Labán. **54** Ya'a kan, tan tsa'ñi ra iin mbee jamañi ra nuu Nyoo, jandu iin ra nandi'i nyivi ra tan tsatsi ra na'a, tan juvin ñi maa yuku Galaad kan ndoo ra na'a kixi ra na'a tsakuua kan.

55 Tan tsa tuví inga kivi kan yatyi xaan nduvita ra Labán, tya'a yu'u ra tsi se'e sii'i ra tan tsi se'e ñi. Nasoko ra tsi ñi tsi'in se'e ñi, tsa'a kuanu'u ra.

Nu nañi'i ta'an ra Jacob tsi'in ra Esaú

32 **1** Tsa ya'a kuanu'u ra Labán, ki'in ndi'i ra Jacob ityi kua'an ra tsi'in nyivi ra. Tan ityi nu kua'an ra kita ángel Nyoo nuu ra. **2** Tan tsa nye'e ra tsi ángel kan na'a ra, katyí ra: “Jandaru Nyoo kuví ra i'ya na'a ra”, katyí ra. Yakan kuenda jakunañi ra kan Mahanaim.

3 Jaku'un ra Jacob taa'an ra kuví tyiñu nuu ra nda ñuu Seir kuenda Edom nu iyó ra Esaú, yañi ra. **4** Tava tyiñu ra Jacob tsi ra na'a tan katyí ra: “Tye'en katyi ndo tsi'in ra Esaú, yañi yu: ‘Tava tyiñu ra Jacob yañi un tsi ndi, tan vatsi jakoto ndi tsi un ja'a ra tyin tandi'i maa tyembu tsa ña nye'e ta'an ndo, yuve'e ra Labán ixto ndo tsikoó ra. **5** Kuka xaan ra, iyó indiki, urru, mbee tikatyí tan mbee axin jana ra, tan iyó musu rayii tan musu ña'a tsi ra, tan jakitsi ra tsi ndi tyin kuñi ra koto ra tun ñi'i ra tumañi iñi nuu un’”, katyí ra tsi'in ra na'a tan kua'an ra na'a.

6 Tsa'a nu'u ra na'a tan katyí ra na'a tsi'in ra:

—Tsa kunda tyiñu tsa tava un tsi ndi, ra yañi un vatsi ra vatsi jata'an ra tsi yo, tan vatsi kumi cientu rayii tsi'in ra —katyí ra na'a tsi'in ra.

7 Kitsa'a yuu'vi ra tan ndoo ra tsa tsiká iñi ra. Tan nata'vi sava ra nyivi kua'a kua'an tsi'in ra tan takan tuku ñi mbee, indiki tan camello. **8** Tyin tsiká iñi ra: “Sava nyivi ku'un ityi nuu tan sava ñi ku'un ityi tsata, tun kuu nyivi kua'an ityi nuu kua kaku ñi vatsi ityi tsata”, kuñi ra tsiká iñi ra. **9** Tan kitsa'á tsikán ta'vi ra tsi Nyoo tan katyí ra: “Nyoo jutu yu, maa un tava tyiñu tsi yu tsa kunu'u yu ñuu yu tan katyí un tyin kua tsaa va'a yu, tsinu iñi yu tsa ka'an un tyin yoo'o kuví Nyoo ra Abraham tsii yu, tan ra Isaac jutu yu, **10** nundi maa yu

ya'a yu yutya Jordán i'ya kivi kan, yutun tatun ñi yu nda'a yu tan vityin nasoko xaan un tsi yu vasu ndi maa nduve ya'vi nyaa yu, maa tyin kua'a xaan nyivi tsa'a un tsi yu nda kuanda kuví nata'vi sava yu tsi ñi. 11 Vityin tsikán yu tsi un tsa jakaku un tsi ndi nda'a ra Esaú yañi yu, na ña jañikuee'e ra tsi ndi, tyin yuu'vi yu koto ka'ñi ra tsi yu tsi'in ñi kuví ñasi'i yu tsi'in se'e ndi. 12 Katyí un tsi'in yu tyin kua tsa va'a yu ñuu yu tan katyí tuku un tyin kua'a nyivi tata yu kua koo, tumaa tsa kua'a nyiti yu'u ndutya ñu'u tan ña kuví naka'vi yo itsi takan ña kuví naka'vi tsi nyivi tata yu kua koo, katyí un", katyí ra tsi'in Nyoo.

13 Tan ndoo ra kixi ra tsakuaa kan. Jasiñ ra mbee, camello, indiki tan urru kua ku'va maa ra tsi ra Esaú, yañi ra. 14 Jasiñ ra uvi cientu mbee sii'i kiti iyó ndiki, tan oko taa'an kiti yii, tan juven ñi takan jasiñ ra mbee tikatyí, uvi cientu mbee sii'i tan oko mbee yii. 15 Oko utsi camello ndaka se'e ñi, uvi xiko indiki sii'i tan utsi kiti yii, oko urru sii'i tan utsi kiti yii jasiñ ra. 16 Ya'a kan tan naku'va ra intu'un nuu ti na'a ti ku'va kuví ti na'a ti tsi tsa intu'un intu'un musu ra, tan katyí ra tsi'in ra na'a:

—Ya'a ndo nda nuu tsi'in ti na'a ti, iin ku'un maa mbee tan iin ku'un maa indiki, camello tan urru, tan tsika tsika ñi ku'un ndo tsi'in ti na'a ti —katyí ra.

17 Tan katyí ra tsi'in ra tsa jaku'un ji'na ra:

—Tun ta'an un tsi ra yañi yu, tan tsiká tu'un ra tsi un tye'en: '¿Maa kua'an un? ¿Yóo tsii kuví kiti i'ya na'a ti? ¿A iyó tsito'o un?' 18 Katyí un tsi'in ra ku'va kua ka'an yu i'ya: 'Tata, ja'a tumañi ñi naki'in kuenda tandi'i kiti tsa jakitsi yu'u ra ndaa'vi i'ya tsi un, tan nda tsata kuu vatsi maa yu, katyí ra Jacob, yañi un', katyí un tsi'in ra —katyí ra tsi'in ra.

19 Tan juven ñi takan tsa'a kuenda ra tsi ra kua'an tsinu uvi, ra kua'an tsinu uñi tan nandi'i ka maa ra tsa kua'an ityi nuu ra.

20 —Ka'an ndi'i ndo tyin nda tsata kuu vatsi yu, katyí ndo tsi'in ra —katyí ra tsi'in ra na'a.

Takan java'a ra tyin tsiká ñi ra: "Tsi'in tsa kua ku'va maa yo tsi ra Esaú tsi'in yakan kuvi janduvita yo ñi ra, tan tsa kua ñi'i ta'an yo tsi'in ra ña xaan ka kua kuñi ra nye'e ra tsi yo tan kua naki'in kuenda va'a ra tsi yo", kuñi ra tsiká ñi ra. 21 Ji'na ka tsa kua ku'va maa ra tsi yañi ra jaku'un ra ityi nuu, tan ndoo ra kixi ra nu tsikuñi ra kan.

Nu tiñ ta'an ra Jacob tsi'in ángel Nyoo nu kuví Peniel

22 Tan juven ñi maa tsakuaa kan nduvita ra Jacob, ki'in ra tsi ña Raquel, ña Lea, ña Bilha, ña Zilpa, tan tsi'in nandi'i tsa utsi iin se'e ra, ya'a ra yutya nañi Jaboc, iin nu yaxin ndutya tsi'in ñi. 23 Jaya'a ra tsi ñi tsi'in tandi'i maa tsa tsii ra yutya kan. 24 Takan tan ndoo maa intu'un ña ra inga tsiyo yutya kan, tan ikan kita iin rayii, tan kañi ta'an ra tsi'in rayii kan nda kuanda kunditsin. 25 Tan nye'é rayii kan tyin ña kunyeé ra tsi ra Jacob, tan tsitsi tsa kañi ta'an ra na'a, kañi ra nu yi'f ta'an si'in ra Jacob tan ke'ñi ta'an si'in ra. 26 Tan katyí ra tsi'in ra Jacob:

—Jaña tsi yu tyin tsa kuñi kunditsin.

Tan naka'an ra Jacob:

—Tun nasoko un tsi yu, kua jaña yu tsi un —katyí ra.

27 Tan tsiká tu'un ra tsi ra:

—¿Nákaa nañi un?

—Jacob, nañi yu —katyí ra tsi'in ra.

28 Takan tan katyí ra tsi'in ra Jacob:

—Ñavin ka Jacob kua kunañi un vityin, tyin kañi ta'an un tsi'in Nyoo, tan tsi'in nyivi tan jakanaa un, yakan kuenda Israel kua kunañi un vityin —katyí rayii kan tsi'in ra.

29 Tsiká tu'un ra Jacob tsi ra:

—¿Náa nañi un?

Tan katyí ra kan:

—¿Náa kuenda tsiká tu'un un sivi yu? —katyí ra tsi'in ra.



Juvin ñi maa kan nasokɔ rayii kan tsi ra.

30 Tan Peniel jakunañi ra Jacob ikan, tyin ikan nye'e ra nuu Nyoo tan ña tsi'i ra, katyi ra.

31 Tsiká koxo ra tsa katyi si'in ra, ya'a ra nu nañi Peniel kan, tsa'a kunditsin. 32 Yakan kuenda, nyivi Israel ña tsatsi ñi tutyi tsa jatita'an yiki si'in kiti nda kuanda vityin, tyin ikan kuví nu kañi rayii kan tsi ra Jacob.

Nu tsikoo mañi ta'an ra Jacob tsi'in ra Esaú

33 ¹ Nda sava ka kitá ra Jacob, tan nye'e ra vatsí ra Esaú tsi'in kumi cientu rayii. Takan tan natsatsá ra tsi ra nyi'i se'e ra, tsi ña Lea, tsi ña Raquel, ña Bilha tan ña Zilpa si'i ra na'a ra. ² Tan nda nuu jaya'a ra tsi ñi kuví musu tsi'in se'e ñi, tsinu uvi tyaá ra tsi ña Lea tsi'in se'e ña, tan nu ndi'i tyaá ra tsi ña Raquel tsi'in ra José lu'lu se'e ña. ³ Tan maa ra ya'a ityi nuu, tsa tsa kua kuyatyin ra nu vatsí ra yañi ra tsikuiñi tsiti ra tan tsakín ra nuu ra nda kuanda nu ñu'u, utsa tsa'a. ⁴ Maa tyin tsinú xaan ra Esaú tsi jata'an ra tsi ra Jacob nu vatsí ra, tyaá yu'u ra tsi ra tan tsinumí nyaa ta'an ra na'a tan nduvi ra na'a tsaku. ⁵ Ya'a kan tan nanye'e ra tsi ñi ña'a kan tsi'in tsa nyi'i nyakú tsi'in ñi tan katyi ra:

—Tan ra nyi'i vatsí tsi'in un i'ya na'a ra ¿Yóo ra kuví ra na'a?



—Se'e yu kuví tsi ra na'a, maa Nyoo tsa'a tsi ra na'a tsi yu —katyi ra tsi'in ra Esaú.

⁶ Iya'a ñi natu'va ña Bilha tan ña Zilpa tsi'in se'e ñi nu nyaá ra, tan tsakín ñi nuu ñi nda nu ñu'u. ⁷ Ya'a kan, natu'va ndi'i ña Lea tsi'in se'e ña tan tsakín ndi'i ñi nuu ñi nda nu ñu'u. Nda

nu jandi'i ña tsi, natu'va ña Raquel tsi'in ra José lu'lu se'e ña, tan tsakín ndi'i ñi nuu ñi nda nu ñu'u.

⁸ —Tan ¿náa tsiká iñi un java'a un tsi'in tandi'i kiti kua'a ta'an yu kan? —katyi ra Esaú.

Tan katyi ra Jacob:

—Tsa vatsí, tsii maa un kuví kan, yañi, tyin kuñi yu ñi'i yu tumañi iñi nuu un —katyi ra.

⁹ —Ña kuví naki'in yu yakan yañi, tsa iyó maa jana yu'u, na ndoo maa kan tsi un —katyi ra Esaú.

¹⁰ —Ña va'a yañi, tatun ñi'i yu tumañi iñi nuu un, ja'a tumañi iñi, naki'in tsa tsa'a maa yu tsi un, tyin va'a xaan naki'in kuenda un tsi yu, tumaa tun Nyoo nye'é yu kuñi yu nye'é yu tsi un. ¹¹ Ja'a tumañi iñi naki'in kan, tsa tsa tsa'a yu tsi un kuví kan, tandi'i maa tsa nye'é un i'ya tsii maa yu kuví kan maa Nyoo tsa'a kan tsi yu, tan nduve náa kumañi tsi yu —katyi ra.

Nda kuanda tsa naki'in maa ra Esaú kan ja'a ra. ¹² Tan katyi ra Esaú tsi'in ra:

—Kó'on ndo, jin, ku'un maa yu ityi nuu tan kitsi nyikun ndo tsi yu —katyi ra.

¹³ —Yañi, tsitó maa un tyin ndi nyi'i ra nyi'i se'e yu ña kuví kaka ñi'i yu tsi'in ra na'a, tan vatsí mbee iyó se'e tan indiki iyó se'e tsi'in yu, tatun ñi'i xaan ku'un yu tsi'in ti na'a ti ña kua kunyee ti tsaa ti, tan koto iin kivi ñi kúu tandi'i ti na'a ti. ¹⁴ Kó'on nyoo'o tsa ñi'i, vatsi kuee maa yu tsi'in ra nyi'i i'ya na'a ra, vatsi maa ndi ku'va tsiká kiti iyó se'e i'ya na'a ti, tan kua ñi'i ta'an yo nda Seir —katyi ra tsi'in ra Esaú.

¹⁵ —Va'a maa, jin. Maa tyin ku'va ndatu nakoo yu taa'an ra vatsi tsi'in yu i'ya na'a ra tsi'in un —katyi ra Esaú.

—Va'a maa takan ñi, ña kaka iñi un —katyi ra tsi'in ra.

¹⁶ Juvin ñi maa kivi kan kuanu'u ra Esaú nda Seir. ¹⁷ Maa tyin ra Jacob, yañi ra, kua'an ndi'i ra tan tsaá ra iin nu tsaá ra, tan ikan nakutsi ra ve'e ra tan java'a ra tya'va nu kuyuku kiti jana ra. Tan yakan kuenda jakunañi ra Sucot ikan. (Sukot kuñi tsi katyi “tya'va”.)

¹⁸ Ya'a kan tan tsaá ra nda Siquem, ñuu kanyii nda Canaán, tsaá va'a ra, nduve náa ta'an ra, tyin maa Nyoo jakuendá tsi ra nda kivi kitá ra nda Padan-aram. ¹⁹ Tan ñu'u nu nakutsi ra ve'e ra (ve'e ñii kiti), jata ra kan, tan yañi ra Siquem, se'e ra Hamor, xiko ra na'a ñu'u kan tsi ra, tan cientu xu'un yi'i ya'vi ñu'u kan.

20 Ya'a kan tan java'a ra iin ata tan jakunañi ra ikan: El-Elohé-Israel^g.

Nu ndoyo ñu'u ña Dina ñuu Siquem

34 ¹ Ña tyuvaa Dina, tsa kuví se'e ra Jacob tsi'in ña Lea, tsa'an ña tsinye'e ña tsi ñi kuatyí ñuu nu tsaq ñi. ² Tan nye'e ra Siquem, se'e ra Hamor, ra kuví nuu tsi'in ñuu kan, tsi ña, su'u ra tsi ña tan tsi'in tsa ñi'i jandoyo ñu'u ra tsi ña. ³ Tan nduku_u xaan ra ku'va na kuñi ña tsi ra, tyin ya'a xaan kuñi ra tsi ña. ⁴ Takan tan katyí ra tsi'in jutu ra:

—Tyaa, kuñi yu ku'un un kua nduku va'a un tsi ña Dina, kuñi yu tinda'a yu tsi'in ña —katyí ra tsi'in jutu ra.

⁵ Tsito ra Jacob tyin ndoyo ñu'u ña Dina ja'a ra Siquem, ña ka'an na'a ra tsa takan kuví, nda tsaq nu'u maa ra kuatyí se'e ra tsa tsi jakuenda ra na'a mbee tsitsi ku'u tsa'a jakoto ra tyin ndoyo ñu'u ña'a ku'va ra na'a. ⁶ Tan tsa'an ra Hamor, jutu ra Siquem, tsika'an va'a ra tsi'in ra Jacob, jutu ña tyuvaa kan.

⁷ Maa tyin ra ku'va ña Dina xaan xaan kuñi ra na'a tsa takan tsito ra na'a tyin ndoyo ñu'u ña ja'a ra Siquem, tyin katyí tu'un ra Jacob kan tsi'in ra na'a tsa tsaq ra na'a kee ra na'a ku'u, ña va'a tsa takan nakuu ra Siquem tyin ka'nu tikanuu kuví kan tsa kuenda nyivi ra na'a. ⁸ Maa tyin natu'un ra Hamor tsi'in ra kuatyí kan na'a ra, tan katyí ra:

—Ja'a ndo tumañi iñi, ku'va ndo tsi ña na tinda'a ña tsi'in ra Siquem, se'e yu, tyin ya'a xaan kuñi ra tsi ña. ⁹ Kua kuvi ndo nyivi ndi, ku'va ndo se'e ndo tinda'a tsi'in se'e ndi tan kuví tinda'a tuku maa ndo tsi'in ña'a ñuu ndi. ¹⁰ Ndo koo ndo ñuu i'ya tsi'in ndi nuña xaan nu ñu'u i'ya, jatyiñu ndo tan ñi'i ndo xu'un tan jata ndo ñu'u —katyí ra tsi'in ra na'a.

¹¹ Tan kaa'an tuku maa ra Siquem tsi'in jutu ña Dina tan tsi'in ku'va ña:

—Ja'a ndo tumañi k'i'in ndo tyiñu kaa'an ndi. Ku'va maa yu náa kua ndakan ndo tsi yu. ¹² Nduve kuenda maa tatun kua'a kua ndakan ndo, ku'va maa yu, ndi maa tsa ñavin ku'va taa'an tsi ku'va yu kuví kan maa tyin kua ku'va yu. Tan ku'va ndo ndatu tinda'a yu tsi'in ña'a ku'va ndo —katyí ra.

¹³ Maa tyin tsa katyí tsa ndoyo ñu'u ña'a ku'va ra na'a ja'a ra Siquem, yakan kuenda ka'an ra na'a tsa ña nditsa tsi'in ra tan tsi'in jutu ra. ¹⁴ Tan katyí ra na'a:

—Ña kuví ku'va ndi ña'a ku'va ndi tsi iin ra ña iyó tumaa iyó maa ndi, tyin tsa ka'an nuu kuví kan tsa kuenda ndi. ¹⁵ Maa tyin ndoo ndi va'a tatun java'a ndo tye'en: ka'nya ndo ñi nu ika nandi'i rayi ñuu ndo tyin takan iyó maa ndi. ¹⁶ Takan tan kuvi tinda'a se'e sii'i ndi tsi'in se'e ndo, tan kuvi tinda'a tuku maa ndi tsi'in se'e sii'i ndo; tan koo yo iin kaa ñi tan iin ñi ñuu kua kuvi yo. ¹⁷ Maa tyin tatun ña ki'in kuenda ndo tsa kaa'an ndi i'ya, tan ña kua tya'nya ñi nu ika tsi ndo, kua ku'un ndi tan ku'un ndi'i ña'a ku'va ndi tsi'in ndi —katyí ra na'a.

¹⁸ Ndo ra Siquem tan jutu ra va'a ku'va ka'an ra kan na'a ra. ¹⁹ Ña ndatu ra tyuvaa kan, java'a ra ku'va ka'an ra kan na'a ra tsi'in ra, tyin ya'a xaan kuñi ra tsi ña Dina. Tyin ra i'ya kuví ra tya'a ya'vi xaan ka nyivi tsa nuu nandi'i maa nyivi ra. ²⁰ Takan tan kua'an ra tyuvaa kan tsi'in jutu ra yu'u ve'e ka'nu ñuu kan kua jakoto ra na'a tsi nandi'i rayi tan katyí ra na'a:

²¹ —Ji'na ndo, ra Jacob tsi'in nyivi ra, kuví ra na'a ra va'a iñi tsi yo, kua koo ra na'a ñuu yo tan kua jatyiñu ra na'a, va'a tyin iyó ñu'u nu kua jatyiñu ra na'a; tan inga tyin kuvi tinda'a se'e yo tsi'in se'e sii'i ra na'a tan kuvi tinda'a tuku maa se'e ra na'a tsi'in se'e sii'i yo. ²² Maa tyin ndoo ra na'a va'a kuvi ra na'a iin ña ñuu tsi'in yo tun java'a yo ku'va kaa'an ra na'a, tan tsa kuñi ra na'a, yakan kuví tsa tya'nya ñi nu ika tsi nandi'i maa yoo rayi tumaa maa ra na'a. ²³ Tun ndoo yo va'a ku'va kaa'an ra na'a kua koo ra na'a ñuu yo, tan tandi'i nda'a tyiñu ra na'a tan kiti jana ra na'a tsii maa yo kua kuvi kan —katyí ra na'a.

²⁴ Nandi'i maa rayi ñuu kan na'a ra tan nda kuenda ra kuatyí tsa'un uñi kuiya tyaa ya'vi ra na'a tsa ka'an ra Hamor tan ra Siquem, tsi'in ra na'a, nandi'i maa ra na'a tya'nya ñi nu ika tsi. ²⁵ Tan tsa tsinu uñi kivi tsa ndi iyo xaan taa'an nandi'i maa ra tsa tya'nya ñi nu ika tsi kan, tsa'an ra Simeón tan ra Leví ku'va ña Dina tsika'ñi ra na'a tsi ra kan na'a ra tsi'in mityi tyin ndi vita kuñi ra kan na'a ra tsi'in tsa u'vi kan. ²⁶ Tsa'ñi ra na'a tsi ra Siquem tsi'in ra

^g 33:20 'El-Elohé-Israel' kuñi tsi katyí: Ra Nyoo kuví Nyoo ra Israel.

Hamor, jutu ra, ki'in ra na'a ña'a ku'va ra na'a tsa'a kua'an ra na'a. ²⁷ Ya'a kan, tsaq ndi'i inga ka yañi ra na'a, tsañi ña ra kan na'a tsata ndiyi katsa'an kan, tan su'u ra na'a tandi'i maa tsa iyó ñuu kan. Takan java'a ra na'a tsa katyi tsatyin ndoyo ñu'u ña'a ku'va ra na'a ja'a ra Siquem.

²⁸ Ki'in ra na'a mbee, indiki, urru tan tandi'i ka maa tsa iyó ñuu kan tan tsi'in tsa iyó tsitsi ku'u ra na'a ra. ²⁹ Su'u ra na'a tandi'i maa tsa iyó tsitsi ve'e nyivi kan, ki'in ra na'a nandi'i maa ra nyi'i tan nandi'i maa ñi ña'a kua'an tsi'in ra na'a, tan ña kua koo nuña ka ñi. ³⁰ Tan katyi ra Jacob tsi'in ra Simeón tan ra Leví:

—Ndukú va'a nyoo'o nu nduxaan iñi nyivi Canaán tan nyivi Ferez tsi yo, yukú yo tsitsi tsa yii ja'a ndo vityin. Kua ndu iin ra na'a tan kua kitsi ka'ñi ra na'a tsi nandi'i yo tyin ña tuvi yo —katyi ra.

³¹ Tan naka'an ra na'a tsi'in ra:

—Maa tyin ña va'a tsa takan jandoyo ñu'u ra tsi ña'a ku'va ndi tyin ñavin ña'a tsiká nuu kuví ña —katyi ra na'a tsi'in ra.

Nu nasoko Nyoo tsi ra Jacob nda Bet-el

35 ¹ Tan ka'an Nyoo tsi'in ra Jacob tan katyi ra: “Nduvita, kuqa'an nda Bet-el, ndoo ndakan koo un, tan kuñi yu java'a un iin ata ndakan tsa kuenda yu tyin juvin yu kita nuu un kivi tsinú xee'e un nuu ra yañi un.” ² Takan tan jakoto ra Jacob tsi nandi'i nyivi ra tan nyivi kua'an tsi'in ra:

—Kutyi ndo tan sama ndo ja'ma ndo tan javita ndo tsito'o tatun iyó tsito'o tsi ndo. ³ Tyin kua ku'un yo nda Bet-el, tyin ndakan kua java'a yu iin ata tsi ra Nyoo tyin juvin ra jatyinyee tsi yu kivi tsinyii yu tsitsi tundo'o, tan jakuenda ra tsi yu ityi tsika yu —katyi ra tsi'in ñi.

⁴ Tan naku'va ñi tandi'i tsito'o tsa kumí ñi tan lantsi tsa yi'i so'o ñi tsi ra, tan tyi'i ra kan tsitsi ñu'u tsa'a tunyii nyaá yatyin ñuu Siquem. ⁵ Takan tan kita ñi kua'an ñi, tan ña tsinyikun nyivi ñuu kayukú yatyin ñi kan tsi ñi tyin ki'vi tsa yuu'vi tsi ñi kan ja'a Nyoo.

⁶ Tan tsaq ra Jacob tsi'in nandi'i nyivi kua'an tsi'in ra ñuu nañi Luz tan nañi tuku kan Bet-el tsa kanyii kuenda Canaán. ⁷ Java'a ra iin ata ikan tsi Nyoo, tan jakunañi ra ikan El-betel tan kuñi tsi katyi kan: Nyoo kuenda Bet-el, tyin juvin ra kuví kan kita nuu ra kivi tsinú ra nuu yañi ra. ⁸ Tan nu kuví Bet-el kan tsi'i ña Débora, ña'a tsa jakuenda tsi ña Rebeca, si'i ra, tan ki'vi ñu'u ña

tsa'a tunyii nyaá yatyin Bet-el kan, tan jakunañi ra nu ki'vi ñu'u ña kan “Alón-bacut”. Tan kuñi tsi katyi kan “Tunyii kuenda tukui'ya iñi”.

⁹ Kituvi Nyoo nuu ra Bet-el kan kivi tsa ya'a ra kan tsa kee ra nda Padan-aram tan kuanu'u nyiko ra, ikan nasoko Nyoo tsi ra. ¹⁰ Tan katyi Nyoo tsi'in ra:

“Ñavin ka Jacob kua kunañi un; Israel kua kunañi un vityin.”

Ikan sama Nyoo sivi ra. ¹¹ Tan katyi tuku ra tsi'in ra tye'en:

“Yu'u kuví Nyoo, ra iyó tandi'i tunyee iñi, tan nduve tsa yii nuu yu, koo kua'a se'e un tan tata un; iin ñuu ka'nu tan kua'a ka maa ñuu kua kuu tata un, tan tsitsi tata un kua kita ra kua kuvi rey na'a ra.

¹² Tan ñu'u tsa'a yu tsi ra Abraham tan ra Isaac

tsa'a ndi'i yu kan tsi un, tan tsa ya'a kúu un, kua naku'va yu kan tsi nyivi tata un”, katyi Nyoo tsi'in ra kivi kan.

¹³ Tan kuatsiyó Nyoo nuu nyaá ra, nu natu'un ra tsi'in ra. ¹⁴ Tan ki'in ra iin yuu tyaa nyityi ra ikan tumaa iin tsa ndaa tan tyiso ra acetye tan vinu va'a siki yuu kan. ¹⁵ Tan ikan kuví nu jakunañi ra Bet-el tyin natu'un Nyoo tsi'in ra.

Nu ki'vi ñu'u ña Raquel

¹⁶ Ya'a kan, kita ñi Bet-el, ndi kumañi ka tsa ñi nda Efrata kitsa'a kuu'vi tsitsi ña Raquel tan kaku se'e ña sava ityi. Kua'a xaan tundo'o nye'e ña tan kaku se'e ña. ¹⁷ Maa tyin tsa nye'e ña tatan kan tyin nye'é xaan ña Raquel tundo'o katyi ña tsi'in ña tye'en: “Ña kaka iñi un tyin kua kaku va'a lee i'ya”, katyi ña. ¹⁸ Tan tsa tsa kuñi kúu ña tan katyi ña: —Benoni kua kunañi se'e yu —katyi ña.

Maa tyin sama ra Jacob sivi lee kan tan jakunañi ra Benjamín tsi lee kan.

¹⁹ Takan kuví nu tsi'i ña Raquel tan ki'vi ñu'u ña ityi kua'an nda Efrata, nu kuví Belén nda kuanda vityin. ²⁰ Tan nu ñaña kan tyaa nyityi ra Jacob iin yuu tan kuví kan iin tsa ndaa nda kuanda vityin, tyin ikan ki'vi ñu'u ña Raquel.

²¹ Ya'a kan kita ra kua'an ra tsi'in nandi'i nyivi ra kua'an tsi'in ra, tan ya'a ñi nu nyaá

torre nañi Eder, tan ityi nuu kan tsikoo ñi.
 22 Tan tsa tsa iyó ra na'a kan, tsito ra Jacob tsa java'a ra Rubén, se'e ra, tyin tsa'an ra tsikusú ra tsi'in ña Bilha, ña'a tsa kuví tumaa kuví ñasi'i maa ra.

Tsa utsi uvi se'e ra Jacob

Tan utsi uvi se'e ra Israel tsikoo. 23 Se'e ra Jacob tsi'in ña Lea kuví: ra Rubén se'e nuu ñi, ra Simeón, ra Leví, ra Judá, ra Isacar tan ra Zabulón. 24 Se'e ra tsi'in ña Raquel kuví: ra José tsi'in ra Benjamín. 25 Se'e ra tsi'in ña Bilha musu ña Raquel kuví: ra Dan tsi'in ra Neftalí. 26 Se'e ra tsi'in ña Zilpa musu ña Lea kuví: ra Gad tsi'in ra Aser. Ra i'ya na'a ra kaku nda Padan-aram'.

Nu ki'vi ñu'u ra Isaac

27 Tan tsa'an ra Jacob tsinye'e ra tsi ra Isaac, jutu ra, nda Mamre, nda ñuu Arba nu kuví Hebrón, nu tsikoo maa tsii ra tsi'in jutu ra. 28-29 Cientu kumi xiko kuiya tsikoo ra Isaac tsa'a tsi'i ra. Ra tsa'nu kuví ra tsa'a tsi'i ra, ndi'i ñi va'a maa kivi ra, tan ndu iin ra tsi'in nyivi ra nundaa kumisantu. Tan nduvi se'e ra tsikutsi tsi ra, ra Esaú tan ra Jacob.

Sivi se'e ra Esaú, yañi ra Jacob

36 1-2 Nyivi tata ra Esaú (ra nañi tuku Edom). Tinda'a ra Esaú kan tsi'in ñi Canaán: tinda'a ra tsi'in ña Ada se'e ra Elón, nyivi Het, tinda'a ra tsi'in ña Aholibama, se'e ra Aná, tan jutu ra kuví ra Zibeón nyivi Hev. 3 Tan tinda'a ndi'i ra tsi'in ña Basemat ña'a ku'va ra Nebaiot, se'e ra Ismael. 4 Se'e ra tsi'in ña Ada kuví ra Elifaz, tan se'e ra tsi'in ña Basemat kuví ra Reuel, 5 tan se'e ra tsi'in ña Aholibama kuví ra Jeús, ra Jaalam tan ra Coré. Nandi'i ra kan na'a ra kuví se'e ra tsa kaku nda Canaán ta'an ndi iyó ra ñuu kan.

6 Ki'in ra nandi'i nyivi ra kua'an tsi'in ra inga ñuu, nduñi ñasi'i ra, nandi'i se'e ra, nandi'i nyivi yukú yuve'e ra, kiti jana ra, tan tandi'i tsa ñi'i ra Canaán kan kua'an tsi'in ra, kiti tsiyo ra nuu ra Jacob, yañi ra. 7 Takan java'a ra tyin ña kuví ka koo ra na'a iin ña nu koo ra na'a tyin ña tsita'an ka ku'u katsi kiti jana ra na'a tyin kuka xaan ra na'a. 8 Yakan kuenda kua'an ra kua koo ra nda yuku nañi Seir.

Nyivi tata ra Esaú

9 Tan ra i'ya na'a ra kuví tata ra Esaú, ra tsikoo yuku Seir, jutu nyivi Edom na'a ra, 10 tan sivi se'e ra tsi'in ña Ada kuví Elifaz, tan se'e ra tsi'in ña Basemat kuví ra Reuel. 11 Tan se'e ra Elifaz tsi'in ñasi'i va'a maa ra kuví ra Temán, ra Omar, ra Zefo, ra Gatam, ra Cenaz. 12 Tan se'e ra Elifaz kan tsi'in ña Timna, inga ña'a tsa kuví tumaa ñasi'i ra, kuví ra Amalec. Nandi'i maa ra kan na'a ra kuví tata ra Esaú tsi'in ña Ada. 13 Tan se'e ra Reuel, se'e ña Basemat kuví ra Nahat, ra Zera, ra Sama tan ra Miza. Ra kan na'a ra kuví tata ra Esaú tsi'in ña Basemat. 14 Tan se'e ra Esaú kan tsi'in ña Aholibama, se'e sivi ra Aná, ra kuví se'e ra Zibeón, kuví ra Jeús, ra Jaalam tan ra Coré.

15 Ra kuví nuu tsi'in tata ra Esaú nu iyó ra na'a nda Edom kuví nandi'i maa se'e ra Elifaz, se'e nuu ra: ra Temán, ra Omar, ra Zefo, ra Cenaz, 16 ra Coré, ra Gatam, tan ra Amalec. Ra kan na'a ra kuví se'e ra Elifaz, se'e ña Ada. 17 Tan inga ra kuví nuu tsi'in tata ra kan kuví nandi'i se'e ra Reuel, se'e ña Basemat, kuví ra Nahat, ra Zera, ra Sama tan ra Miza. Ra kan na'a ra kuví ndi'i nuu tsi'in tata ra Esaú nu iyó ra na'a Edom. 18 Tan tsi'in nduñi se'e ña Aholibama, inga ñasi'i ra Esaú kan, kuví ndi'i nuu nda Edom kan: ra Jeús, ra Jaalam tan ra Coré. Tan ra kan na'a ra kuví se'e yañi ra Aná. 19 Nandi'i maa ra kan na'a ra kuví nuu tsi'in tata ra Esaú (ra nañi tuku Edom). Se'e ra tsi'in se'e yañi ra kuví ra kan na'a ra.

Nyivi tata ra Seir

20 Tan se'e ra Seir ra iyó maa ñuu nu tsaa ra Esaú kan, kuví ra i'ya na'a ra: ra Lotán, ra Sobal, ra Zibeón, ra Aná, 21 ra Disón, ra Ezer, ra Disán. Tan ra kan na'a ra kuví nuu kuenda nyivi tata ra Hor nu kuví ñu'u Edom. 22 Tan se'e ra Lotán kuví: ra Hori, ra Heman. Tan tyixi ra na'a kuví tsi ña Timna. 23 Tan se'e ra Sobal kuví ra Alván, ra Manahat, ra Ebal, ra Sefo, ra Onam. 24 Se'e ra Zibeón kuví ra Aja tan ra Aná. Tan ra Aná kan kuví ra nañi'i nu iyó ndo'yo nu tsiki kivi jakuendá ra urru jana jutu ra. 25 Tan se'e ra Aná kan kuví ra Disón tan ña Aholibama. 26 Tan se'e ra Disón kan kuví ra Hemdán, ra Esbán, ra Itrán tan ra Querán. 27 Tan se'e ra Ezer kuví ra Bilhán, ra Zaaván

^h 35:26 Intu'un ñi ra Benjamin se'e ra nu ndi'i kaku Canaán.

tan ra Acán. **28** Tan se'e ra Disán kuví ra Uz tan ra Arán.

29 Tan ra i'ya na'a ra kuví nuu tsi'in nyivi tata ra Hor: ra Lotán, ra Sobal, ra Zibeón, ra Aná, **30** ra Disón, ra Ezer, ra Disán. Ra kan na'a ra kuví nuu, ku'va nu yi'í nda'a ra tsa intu'un intu'un ra nu kuví ñu'u Seir.

Ra kuví rey na'a ra nda Edom

31 Ra i'ya na'a ra kuví rey yi'í nda'a nu kuví ñu'u Edom ta'an ndi ña'a ka koo rey kuenda ra Israel na'a ra. **32** Ra kuví rey yi'í nda'a Edom kan kuví ra Bela se'e ra Beor, tan sivi ñuu ra kuví Dinaba. **33** Tsa ya'a tsi'i ra Bela kan, ra Jobab kuví rey, se'e ra Zera, ra ñuu Bosra. **34** Tsi'i ra Jobab kan, tan ra Husam, ra ñuu Temán kuví rey kuenda ra. **35** Tan tsi'i ra Husam kan, ra Hadad se'e ra Bedad kuví rey; ra jakanaa tsi ra Madián nu kuví ñu'u Moab, tan Avit nañi ñuu ra. **36** Tsa ya'a tsi'i ra Hadad kan, ra Samla, ra ñuu Masreca kuví rey. **37** Tan tsi'i ra Samla kan, ra Saúl, ra kuví ñuu Rehobot kanyii yatyin yutya Éufrates, kuví rey. **38** Tsa ya'a tsi'i ra Saúl kan, ra Baal-hanán, se'e ra Acbor, kuví rey. **39** Tsi'i ra Baal-hanán kan, takan tan ki'vi ra Hadar kuví ra rey, tan Pau nañi ñuu ra, tan sivi ñasi'i ra kuví Mehetabel, se'e ra Matred tan se'e yañi ra Mezaab tsi ña.

40-43 Tan i'ya kuví sivi ñuu ra Edom na'a ra: Timna, Alva, Jefet, Aholibama, Ela, Pinón, Cenaz, Temán, Mibzar, Magdiel tan Iram. Nyivi ñuu kan kuví nyivi tsikoḡ ikan tsana'a. Tan intu'un intu'un ra na'a tsikoḡ siin siin ñuu tan kuví ra na'a nuu tsi'in ñuu ra na'a. Tan ra Esau kuví jutu tsaa'nu nyivi Edom kan.

Kuñi xaan ka ra Jacob tsi ra José tsa nuu nandi'i ka yañi ra

37 **1** Ndoḡ ra Jacob iyó ra ñuu Canaán nu tsikoḡ maa jutu ra ju'va tyambu. **2** Tan i'ya kuví ku'va tsikoḡ nyivi ra Jacob:

Ta'an ndi kuví ra José ra tsa'un uvi kuiya, jakuendá ra mbee tsi'in yañi kiin ra, se'e ña Bilha tsi'in se'e ña Zilpa, ñi kuví tumaa ñasi'i jutu ra, tan tandi'i maa tsa'a jakotó ra tsi jutu ra tandi'i maa tsa ña va'a java'á yañi ra na'a ra.

3 Tsa tsa'nu xaan ra Israel tan tsikoḡ ra José yakan kuenda kuñi xaan ka ra tsi ra tan ñavin ka nandi'i yañi ra, tan java'a ra iin saku sii xaan kaá nditsí ra. **4** Tsa nye'é ra na'a tyin kuñi xaan ka jutu ra na'a tsi ra José tan ñavin

ka tsi maa ra na'a, ndasi kuñi ra na'a nye'é ra na'a tsi ra, yakan kuenda ndi ña kaa'án ka ra na'a tsi'in ra.

Ñimaa'na tsa nye'e ra José

5 Nye'e ra José iin ñimaa'na tan katyi tu'un ra kan tsi'in yañi ra. Maa tyin, ya'a ka ndasi kuñi ra na'a tsi'in ra tsa katyi tu'un ra kan.

6 Tyin katyi ra tsi'in ra na'a:

—Tyaa so'o ji'na ndo kua katyi tu'un yu ñimaa'na nye'e yu tsi'in ndo. **7** Nandi'i maa yo yukú tsitsi ku'u tsaa'ñi yo kuenda nu'ñi trigo, tan trigo tsa'ñi yu'u nduvita kan, tan nu'ñi tsa tsa'ñi nyoo'o, tsinunduví kan nu'ñi yu tan nata'nu tandi'i maa nu'ñi ndo ityi nuu nu'ñi yu'u —katyi ra.

8 Takan tan naka'an ra na'a tsi'in ra:

—¿Náa kuñi un ka'an un tsi'in ñimaa'na i'ya, a tsiká iñi maa un tyin juvin un kua ki'i nda'a tsi ndi tan kuví un rey kuenda ndi? —katyi ra na'a tsi'in ra.

Tan ndasi ka kuñi ra na'a nye'e ra na'a tsi ra tsa takan katyi tu'un ra ñimaa'na nye'e ra tsi'in ra na'a.

9 Ya'a kan tan nye'e nyiko ra inga ñimaa'na tan katyi tu'un ra kan tsi'in ra na'a tan katyi ra:

—Nye'e yu inga ñimaa'na, nye'e yu tyin ñikanyii, yoo tan utsi iin tiñuu, ka'nu ja'a kan tsi yu —katyi ra tsi'in ra na'a.

10 Natu'un ra ñimaa'na kan tsi'in jutu ra tan tsi'in yañi ra. Tan katyi jutu ra tsi'in ra:

—¿Náa kuñi ka'an ñimaa'na nye'e un? ¿A kua tsaa kivi kua kuñi tsiti ndi ityi nuu un, yu'u tsi'in si'i un tan ra yañi un na'a ra? —katyi ra tsi'in ra José.

11 Tan xaan xaan kuñi yañi ra tsi'in ra, tan jutu ra na'a tsiká xaan iñi ra tsa kuenda ñimaa'na kan.

12 Kuví tsi iin kivi kua'an yañi ra kua jakuenda ra na'a mbee jana jutu ra na'a nda Siquem. **13** Takan tan katyi ra Israel tsi'in ra José:

—Ji'na, kuñi yu ku'un un kunye'e un nu yukú ra yañi un na'a ra nda Siquem, tyin ndakan jakuendá ra na'a mbee.

—Va'a tyaa, ku'un maa yu —katyi ra José.

14 —Kuga'an, jin, ña na'a ñi ku'un un, tan kitsi katyi tu'un un tsi'in yu nákaa yukú ra na'a tsi'in mbee kan na'a ti —katyi jutu ra tsi'in ra.

Nda ndu'va kuenda Hebrón yukú ra na'a tan jaku'un ra tsi ra nda Siquem. **15** Tan sana ji'ñi ra

José tsitsi ku'u nu kua'an ra, tan ñi'i ta'an ra tsi'in iin ra kua'an ku'u tan katyi ra kan tsi'in ra:

—¿Naá nandukú un, ñi?

16 Tan naka'an ra:

—Ra yañi yu na'a ra nandukú yu, a ña tsitó un numaa yukú ra na'a tsi'in mbee, tun tsitó un ja'a tumañi iñi katyi tu'un tsi'in yu —katyi ra José.

17 Tan katyi ra kan tsi'in ra:

—Nduve ka ra na'a yukú i'ya, maa tyin tsiñi yu kaa'an ra na'a tyin nda Dotán kua ku'un ra na'a —katyi ra kan.

Takan tan kua'an ra José nda Dotán nu kua'an yañi ra tan ikan nañi'i ra tsi ra na'a.

18 Maa tyin tsa ndi kumañi ka tsa ra nu yukú yañi ra, nye'e ra kan na'a ra tsi ra, tan kitsa'a natu'un ta'an ra na'a tyin kua ka'ñi ra na'a tsi ra. 19 Tan katyi iin ra tan inga ra:

—¿Ji'na ndo, ikan vatsi ra tsa nye'e xaan ñimaa'na! 20 Ko'on ndo ka'ñi yo tsi ra, tan janakava yo tsi ra tsitsi soko i'ya tan kua katyi yo tsi'in jutu yo tyin kiti kuu'u tsatsi tsi ra. Tan nye'e ji'na yo tatun kundaa ñimaa'na tsa nye'e ra —katyi ra na'a.

21 Tan tsiñi ra Rubén tsa kaa'an ra na'a tyin kua ka'ñi ra na'a tsi ra José, kuñi ra jakaku ra tsi ra tan katyi ra:

—Ña ka'ñi ñi yo tsi ra. 22 Va'a ka janakava yo tsi ra tsitsi soko nyaá nu tsiki i'ya, maa tyin ña ka'ñi yo tsi ra, tan ña kua jañikuee'e yo tsi ra —katyi ra tsi'in ra na'a.

Takan kaa'an ra tyin ña kuñi ra tsa ka'ñi ra na'a tsi ra José tan kuvi kundaka ra tsi ra tsi jutu ra na'a. 23 Tsa tsa ra José nu yukú ra na'a, kinyaa ra na'a ra saku kulori nyitsi ra, 24 ki'in ra na'a tsi ra tyi'i ra na'a tsitsi soko kan, maa tyin nduve ndutya yi'f tsitsi soko kan. 25 Tsa ya'a tyi'i ra na'a tsi ra tsitsi soko kan, tsinyaku ra na'a tsatsi ra na'a.

Tan nye'e ra na'a vatsi kua'a nyivi Ismael kee nda Galaad kua'an nda Egipto kua xiko ñi ndutya tami, balsamo, tan mirra nyisó camello jana ñi. 26 Tan katyi ra Judá tsi'in yañi ra:

—Nduve náa ñi'i yo ka'ñi yo yañi yo, tan kuñi yo tyi'i xee'e yo tyin tsi'i ra. 27 Va'a ka xiko yo tsi ra tsi nyivi Ismael, tan ñavin ka tsa ka'ñi yo tsi ra tyin yañi yo kuví ra —katyi ra tsi'in ra na'a.

Tyaa ya'vi ra na'a tsa ka'an ra. 28 Tava ra na'a tsi ra José tsitsi soko kan tan xiko ra na'a tsi ra. Oko xu'un kuitsin tsa'a ra Ismael na'a ra



tan ki'in ra na'a tsi ra kua'an tsi'in ra na'a nda Egipto. (Ra ñuu Madián kuví ra na'a.)

29 Ya'a kan, tsa ra Rubén tan tsinye'e ra tsitsi soko kan, maa tyin nduve ka ra José nyii kan, yakan kuenda ndata ra ja'ma ra tyin kuii'ya kuñi ra. 30 Ya'a kan, kua'an nyiko ra nu yukú yañi ra, tan katyi ra tsi'in ra na'a:

—Nduve ka ra José nyii tsitsi soko ikan ¿Náa kua ika yu vityin? —katyi ra.

31 Takan tan tsa'ñi ra na'a iin mbee axin tan ki'in ra na'a ja'ma ra José ka'yi ra na'a niñi mbee kan. 32 Tan jaku'un ra na'a ja'ma kan nuu jutu ra na'a tsi'in tu'un i'ya: “Ja'ma i'ya nañi'i ndi, nye'e ji'na tatun ñavin ja'ma ra José kuví kan.”

33 Tan katyi ra Jacob: “Ja'ma se'e yu kuví tse'e, ña ya'a maa tyin kiti kuu'u tsatsi tsi ra”, katyi ra tyin nakoto ra ja'ma kan. 34 Takan tan ndata ra ja'ma ra, tan tsinyitsi ra ja'ma kuañi tan kua'a xaan kivi tsiko ra tukui'ya iñi tyin tsi'i se'e ra. 35 Nandi'i maa se'e ra, nduku ñi ku'va na ña kuii'ya ka kuñi ra, maa tyin ña tyaa ya'vi ra tsi ñi, tan katyi ra: “¿Tye'en ñi kuii'ya kuñi maa yu nda kuanda kúu yu tan ndu iin yu tsi'in se'e yu ñuu ndiyi!” katyi ra.

36 Tan ra tsa jata tsi ra José, xiko ra na'a tsi ra tsi iin ra nañi Potifar ra kuví tyiñu nuu ra faraón, tan kuví ndi'i ra nuu tsi'in jandaru jakuendá ve'e ra faraón kan.

Ra Judá tsi'in ña Tamar

38 1 Tan kuví tsi tsa kita tsiyo ra Judá nuu yañi ra tan kua'an ra nu iyó ra nañi Hira, ra ñuu Adulam. 2 Ikan nakoto ra ña'a se'e

ra nañi Súa, ra ñuu Canaán tan tinda'a ra tsi'in ña, ³ tan tsikoḡ se'e nuu ñi tan jakunañi ra lee kan, Er. ⁴ Tsikoḡ inga se'e ñi tan jakunañi ra Onán tsi lee kan. ⁵ Tan tsa ndi yukú ñi nda Quezib tsikoḡ inga se'e ñi, tan Sela nañi lee kan ja'a ñi.

⁶ Tsa tsa'nu ra na'a, jatinda'a ra Judá tsi ra Er, se'e nuu ra, tsi'in ña'a nañi Tamar. ⁷ Maa tyin ña ta'an iñi Nyoo ku'va iyó ra Er, yakan kuenda tsi'i ra tan ndoo ndaa'vi ñasi'i ra.

⁸ Takan tan katyí ra Judá tsi'in ra Onán:

—Naki'in tsi ña Tamar tsa kuví ñasi'i yañi un, koo se'e tsi'in ña. Takan tan kuvi koo tata ra Er ja'a un —katyí jutu ra tsi'in ra.

⁹ Tsitó ra Onán tyin tatun koo se'e ra tsi'in ña Tamar, ñavin tata ra kua kuvi kan, yakan kuenda tandi'i maa tsa'a tsa tsikoḡ ra tsi'in ña Tamar, ndukú ra ku'va tsa ña koo se'e ña, tyin takan tan ña koo tata ra Er, yañi ra. ¹⁰ Tsi'i ndi'i ra ja'a Nyoo tumaa tsa tsi'i ra Er, tyin ña taa'án iñi Nyoo ku'va nakuú ra. ¹¹ Takan tan katyí jutu ra na'a tsi'in ña Tamar:

—Kuanu'u yuve'e jutu un, ña nduku na'a un rayi, na kua'nu ji'na ra Sela se'e yu tan kuvi tinda'a ra tsi'in un tyin vityin i'ya ndi lu'lu ra —katyí ra Judá tsi'in ña.

Takan ka'an ra tyin tsiká iñi maa ra tyin kua kúu ndi'i ra Sela tumaa tsa tsi'i nduvi yañi ra tun tinda'a ra tsi'in ña Tamar.

Takan tan kua'an ña Tamar kua koo ña yuve'e jutu ña.

¹² Tsa ya'a kuanu'u ña Tamar, kua'a kivi ya'a tan tsi'i ñasi'i ra Judá, ña kuví se'e ra Súa. Tsa ya'a naḡ tsa kuui'ya kuñi ra, kee ra kua'an ra nda Timnat nu iyó ra xatyá ixi mbee jana ra tan kua'an ndi'i ra Hira, ra ñuu Adulam ra va'a iñi tsi ra tsi'in ra. ¹³ Tsa tsito ña Tamar tyin kua'an ra tyiso ña yatyin ñi nu iyó ña kua xatyá ra ixi mbee jana ra, ¹⁴ sama ña ja'ma nyitsi ña, tyin ndi nyitsi maa ña ja'ma kuenda tsa tsi'i yñi ña, tan tyasj ña ja'ma ndiki nuu ña, tyin takan tan yoñi nakoto tsi ña, tan tsinyaḡ ña yu'u ñuu Enaim, yatyin ñi nu kanyií ityi kua'an nda Timnat. Takan java'a ña tyin tsa tsa'nu ra Sela, tan ña'a ka jatinda'a ra Judá tsi ña tsi'in ra.

¹⁵ Tan nye'e ra Judá tsi ña Tamar kan nu nyaá ña, tan tsika iñi ra: “Ña'a kavaree kuví ña i'ya”, kuñi ra tyin ndasi nuu ña. ¹⁶ Natu'va ra nu nyaá ña tan ndi ña nakoto ra tsa juvin ña kuví tsanu ra, tan katyí ra tsi'in ña:

—¿A kuvi kusu yu tsi'in un?

Tan naka'an ña:

—¿Náa kua ku'va un tsi yu tatun katyi yu tyin kuvi? —katyí ña.

Tan katyí ra:

¹⁷ —Kua jakitsi yu iin mbee tsi un.

—Va'a —katyí ña—, maa tyin nakoo náa nda'a un tsi yu tan nda jakitsi un tsi ti tan kua naku'va yu kan tsi un —katyí ña tsi'in ra.

¹⁸ —Tan ¿náa kuñi un nakoo yu tsi'in un? —katyí ra.

Tan katyí ña:

—Seyu un tsi'in yu'va nuu'ñi kan tan tsi'in tatun un —katyí ña.

Tsa'a ra kan tsi ña, tan kixi ra tsi'in ña, tan ñi'i se'e ña. ¹⁹ Ya'a kan tan tsinyitsi nyiko ña ja'ma tsa nyitsi ña kuenda tsa tsi'i yñi ña.

²⁰ Tsa tsaḡ nu'u ra nu iyó ra, tava tyiñu ra tsi ra ñuu Adulam ra va'a iñi ra na kundaka ra mbee kan tsi ña, tan na naku'va nyiko ña tsa nakoo ra tsi ña tsi ra, maa tyin ña nañi'i ra kan tsi ña. ²¹ Tan tsika tu'un ra tsi ra iyó ñuu kan na'a ra, tan katyí ra:

—¿Náa ña'a kavaree tsa tsinyaá yu'u ityi, ña iyó ñuu Enaim i'ya? —katyí ra.

—Nduve ña'a kavaree iyó i'ya —katyí ra na'a tsi'in ra.

²² Takan tan kuanu'u ra tan katyí ra tsi'in ra Judá tsa tsaḡ ra:

—Ña nañi'i yu ña'a kan, tan katyí ra ñuu kan na'a ra tyin nduve ña'a kavaree iyó kan katyí ra na'a —katyí ra.

²³ Tan naka'an ra Judá:

—Na ndoo maa ña tsi'in tandi'i tsa nakoo yu tsi ña, takan tan yoñi vaku nduku tsi yo, tyin yu'u jaku'un yu mbee kan tsi ña tan nduve ña nañi'i un —katyí ra.

²⁴ Ya'a uñi yoo, tan tsaḡ tyiñu nuu ra Judá tyin ña Tamar, tsanu ra, tsikoḡ inga rayi tsi'in ña tan ñu'ú se'e ña.

Takan tan katyí ra tsi'in ñi tsika'an tsi'in ra:

—¿Tava ndo tsi ña ñuu ndo, ka'mi ndo tsi ña!

²⁵ Maa tyin tsa tsa tava ra na'a tsi ña ñuu kan, jaku'un ña tyiñu nuu tyiso ña, tan katyí ña tsi'in ra kua'an kan na'a ra: Tye'en ka'an ndo tsi'in tyiso yu: “Ra jatsií nduñi nda'a tyiñu i'ya kuví jutu lee se'e yu. ¿A nakoto un seyu i'ya tan yu'va nuu'ñi kan tan tatun i'ya?” katyí ra tsa'an kan na'a ra ja'a ña. ²⁶ Nakoto ra Judá nda'a tyiñu kan tan katyí ra: “Tsa kuenda tsa ña jatinda'a yu tsi ña tsi'in ra Sela, se'e yu, yakan kuenda va'a ika ña, yu'u kuví kan ña va'a nakuu

tyin ña jatinda'a yu tsi ña tsi'in ra", katyí ra. Tan ña tsikoḡ ka ra tsi'in ña.

27 Tan tsa kua ta'an tsi kaku se'e ña tsito ñi tyin tini'i kua jakaku ña. 28 Tsa tsa nduñi'i kuu'ví tsitsi ña tsa tsa kua kaku se'e ña takan tan kitā nda'a intu'un lee kan tan tsa'ñi ña tatan tsa nye'é tsi ña yu'va kuaa'a nda'a lee kan, tan katyí ña: "Ji'na ka lee i'ya kua kaku", katyí ña. 29 Maa tyin ña ji'na ka lee tsa tsa'ñi ña nda'a kaku, ji'na ka yañi ra kaku, takan tan katyí ña: "iNákaa nuñā yoo'o ityi ya'a un!", katyí ña. Yakan kuenda jakunañi ñi lee kan Fares. 30 Nu ndi'i ña, kaku lee nuu'ñi yu'va nda'a kan, tan jakunañi ñi Zerah lee kan.

Ra José tan ñasi'i ra Potifar

39 1 Kivi tsaḡ ra José tsi'in nyivi Ismael nda Egipto, iin ra nañi Potifar, ra kuví nuu tsi'in jandaru tsa jakuendá yuve'e ra faraón, jata ra tsi ra. 2 Tan tsikoḡ va'a xaan ra yuve'e ra Potifar kan, nduve náa kumañi tsi ra tyin maa Nyoo nyaá tsi'in ra. 3 Tan tsitó ra Potifar tyin tsa kuenda ra José nasokó ra Jehová tsi ra, tyin tandi'i maa tsa java'a ra José kitá va'a. 4 Tsitó ra tyin ña kua ndoyo ñu'u tyiñu ja'a ra José, yakan kuenda tyiso ra tsi ra kua nye'e ra tandi'i tyiñu yuve'e ra tan nakoḡ ra tandi'i tsa iyó tsi ra nda'a ra kan. 5 Nda kivi kitsa'a jakuendá ra José yuve'e ra, tan tandi'i nda'a tyiñu ra tan tsitsi ku'u, kitsa'a nasokó Nyoo tsi ra. 6 Nduve ka náa tsiká iñi ra tyin ra José nye'é tandi'i tyiñu kan, intu'un ña tsa tsiká iñi ra kuví tatun va'a tsinú tsa kua katsi ra.

Tan sii xaan kaá ra José. 7 Tan kuví tsi tsa ya'a ju'va tyembu, ñasi'i tsito'o ra, ki'vi xaan iñi ña tsi ra tan kuñi ña koo ña tsi'in ra, tan katyí ña tsi'in ra iin tsa'a:

—Kusu tsi'in yu.

8 Maa tyin ña kuñi ra tan katyí ra tsi'in ña:

—Ji'na, tumaa tsa nyii yu i'ya, nduve náa tsiká iñi tsito'o yu, tyin yu'u jakuendá tandi'i tsa iyó tsi ra. 9 Ka'nu kuví yu'u yuve'e i'ya, tandi'i maa tsa iyó tsi ra naku'va kuenda ra tsi yu ki'i nda'a yu, maa tyin intu'un ñi yoo'o ña tsa'a ra ki'i nda'a yu tyin ñasi'i ra kuví un. Ña kuví koo yu tsi'in un tyin kuatyí kuví kan, tan koo kuatyí yu nuu Nyoo —katyí ra tsi'in ña.

10 Takan kaa'an ña tsi'in ra tandi'i maa kivi, maa tyin ña tyaá ya'vi ra tsa kaa'an ña tsa kuñi ña koo ra tsi'in ña. 11 Tan iin kivi yoñi maa yukú yuve'e ra Potifar intu'un ñi maa ñasi'i ra kan nyii tan ki'vi ra José kua



jatyiñu ra. 12 Tsa nye'e ña tsi ra tñin ña ja'ma ra tan ixta kaḡ ña tsi ra tan katyí ña:

—Kava tsi'in yu —katyí ña.

Tan ra ikan ña kuñi ra tan tsinú xaan ra kitā ra tan ndoo ja'ma ra yi'i nda'a ña. 13 Tsa nye'e ña tyin kitā ra, tan ndoo ja'ma ra nda'a ña, 14 kana ña musu ña tan katyí ña tsi'in ñi:

—Ji'na ndo, nduku va'a yii yu tsi ra hebreo i'ya vaku nduku tsi yo, ki'vi ra nu nyii yu tan nduku ixta kaa ra tsi yu, maa tyin yu'u kitsa'a kaná tsa yu. 15 Tan tsa nye'e ra tyin kaná tsa yu kikunú ra kua'an ra tan naḡ iñi ra ja'ma ra i'ya —katyí ña tsi'in ñi.

16 Tan ndoo ja'ma ra tsi'in ña nda kuanda tsa tsaḡ nu'u yii ña. 17 Tsa tsaḡ ra tan katyí ña tsi'in ra:

—Ji'na, kitsi nu José tsa jata un, tan nduku ixta kaa nu tsi yu. 18 Maa tyin tsa nye'e nu kaná tsa yu tsinú xaan nu kitā nu kua'an nu tan naḡ iñi nu ja'ma nu i'ya —katyí ña.

19 Nu'u tñin tsi ra kuñi ra tsa tsiñi ra tsa kaa'an ñasi'i ra tyin takan nduku ra José java'a ra tsi'in ña. 20 Iya'a ñi tava tyiñu ra na kutyi'i ra na'a tsi ra José ve'e kaa. Tan ve'e kaa nu ki'vi ra kan kuví nu yukú ra kuví musu ra faraón. Tan ikan tsinyii ra. 21 Maa tyin ña



nakoꝝ Nyoo tsi ra José, kundaa'vi iñi Nyoo tsi ra, tan maa Nyoo ja'a tsa ñi'i ra tumañi iñi nuu ra kau yi'í nda'a ve'e kaa kan. ²² Yakan kuenda nakoꝝ ra kan nandi'i ra yukú ve'e kaa kan na'a ra nda'a ra José, tatun náa tyiñu kua koo, ra José tavá tyiñu tsi ra na'a. ²³ Tan ña ñiñi ka kuñi tsi jakuendá ra kau kan tsi nyivi yi'í nda'a ra José tyin tandi'i maa tsa java'á ra José nasokó Nyoo kan.

**Nu nakatyí tu'un ra José tsa kuñi
ka'an uvi taa'an ñimaa'na**

40 ¹ Kua'a kivi ya'a, tan ra nyaá tyiñu tyi'i copa nuu ra faraón tan ra java'á paan, nakuu ra na'a iin tsa ña ta'an iñi ra faraón. ² Xaan xaan kuñi ra ja'a ra nye'é tyiñu kan na'a ra, ³ jaku'un ra tsi ra na'a ve'e kaa nyaá yuve'e ra kuví nuu tsi'in jandaru jakuendá yuve'e ra, tan kuiti maa nu nyii ra José kuví kan. ⁴ Tan ra kuví nuu kan tava tyiñu ra tsi ra José na jakuenda ra tsi ra na'a.

⁵ Tan kuví tsi tsa nye'e nduvi taa'an ra na'a ñimaa'na iin ñi tsakuaa, tan ñimaa'na kan iyó iyó ñi tsa kuñi tsi ka'an kan. ⁶ Tan tsa tuví tsinye'e ra José tsi ra na'a tan nye'e ra tyin kuii'ya xaan kuñi ra na'a. ⁷ Tan tsika tu'un ra:
—¿Náa kuenda ndaa'vi xaan kuñi ndo vityin? —katyí ra.

⁸ —Ñimaa'na nye'e ndi tan i'ya yoñi katyí tu'un tsi'in ndi náa kuñi ka'an ñimaa'na kan —katyí ra na'a.

Tan katyí ra:

—Maa Nyoo tsa'á ku'va kutuñi iñi yo tsa kuñi ka'an ñimaa'na. Katyí tu'un ndo ñimaa'na nye'e ndo —katyí ra.

**Ñimaa'na nye'e ra kuví nuu
tsi'in ra tyi'i copa**

⁹ Takan tan kitsa'a kaa'an ra tyi'i copa kan ñimaa'na nye'e ra tsi'in ra José, tan katyí ra:

—Nye'e yu nyaá iin tsa'a yo'o tsa tsa'á uva, ¹⁰ tan uñi soko tun nyakú. Tan kitsa'a kaná xe'e tun, ya'a kan tan tsaá ita tun, tan kitsa'á tsityí uva tan kuenda ndoko ku tsityí. ¹¹ Ki'in yu uva kan natiñ yu tsitsi copa ra faraón tan tsa'a yu kan tsi'i ra, nye'e yu —katyí ra.

¹² —Tye'en kuñi tsi katyí ñimaa'na nye'e un —katyí ra José tsi'in ra—. Tsa uñi soko tun kan kuñi tsi katyí, uñi kivi. ¹³ Tsitsi tsa uñi kivi, kua nduku'un iñi ra faraón tsi un tan tsa java'a un, maa tyin kua kundaa'vi iñi ra tsi un tan kua ku'va kuenda nyiko ra tyiñu tsa nye'e un tsi un, tan kua tyi'i nyiko un copa nda'a ra tumaa java'a maa un nda ji'na. ¹⁴ Kivi kundaa kan, ña naa iñi un tsi yu, ja'a tumañi iñi ka'an tu'un yu tsi'in ra faraón, na tava ra tsi yu ve'e kaa i'ya. ¹⁵ Tyin nduve kuatyí yu tsikoꝝ tan ki'vi yu ve'e kaa, tsi'in tsa ñiñi ki'in ra na'a tsi yu nda ñuu yu tan tsa yu ñuu i'ya —katyí ra José.

**Ñimaa'na nye'e ra kuví nuu
tsi'in ra java'a paan**

¹⁶ Nye'e ra kuví nuu tsi'in ra java'á paan na'a ra tyin va'a ku'va tsa'a kuenda ra José tsa kaa'an ñimaa'na kan, tan kaa'an ra tsi'in ra José:

—Tye'en nye'e tuku yu'u ñimaa'na, José. Uñi tyika paan yukú jiñi yu. ¹⁷ Tan tyika nyii nda siki ka kua'a xaan nuu paan yukú tsitsi kan kua ku'va yu katsi ra faraón, maa tyin kitsi saa tan kitsa'a tsatsi ti na'a ti paan kan, nye'e yu —katyí ra tsi'in ra José.

¹⁸ —Tsa kuñi ka'an ñimaa'na kan kuví tse'e —katyí ra José tsi'in ra—. Tsa uñi tyika paan kan kuñi tsi katyí uñi kivi. ¹⁹ Tsitsi tsa uñi kivi kua nduku'un iñi ra faraón tsi un tan tsa java'a un, ña kua kundaa'vi iñi ra tsi un, kua ki'i yo'o juku un tan kua tikaa ra na'a tsi un nu yutun, tan kua katsi nditsii kuñu un —katyí ra José tsi'in ra.

**Nu kundaḡ tsa ka'an ñimaa'na tsi'in nduvi
taa'an ra kuvḡ musu nuu ra faraón**

20 Tsa kitḡ uñi kivi tsa ka'an ra José tu'un, maa maa kivi kan ta'an tsi kivi kakḡ ra faraón tan java'a ra iin viko ka'nu, nakanḡ ra nandi'i ra kuvḡ tyiñu nuu ra. Tan tava tyiñu ra tsi musu ra tan katyí ra:

—Kua tava ndo tsi ra kuvḡ nuu tsi'in ra tyi'í copa tan ra kuvḡ nuu tsi'in ra java'a paan, ra yukú ve'e kaa na'a ra —kатыí ra ityi nuu nandi'i ra nyakú viko kan.

21 Takan tan tsiki'in ra na'a tsi nduvi taa'an ra kan na'a ra, tan tsaḡ ra na'a nuu ra faraón tsi'in ra na'a, tan katyí ra faraón tsi'in ra tyi'í copa kan:

—Tyi'i nyiko copa yu tumaa java'a maa un nda ji'na —kатыí ra.

22 Tan tsi'in inga ra kan, kundaḡ maa ku'va katyí tu'un ra José tsi'in ra, nu yutun tsi'í ra.

23 Tan ra tyi'í copa kan ña nduku'un iñi ra tsi ra José.

Ñimaa'na tsa nye'e ra faraón

41 1 Ya'a uvi kuiya, tan nye'e ra faraón iin ñimaa'na. Tan tsitsi ñimaa'na kan nye'e ra tyin nyaá ra yu'u yutya nañi Nilo, 2 takan tan kitḡ utsa taa'an indiki na'nu tan xaa'an yutya kan, yukú ti tsatsí ti itya. 3 Ya'a kan, kitḡ inga utsa taa'an indiki pee'e ndasi kaá tan kua'an ti na'a ti nu nyakú kiti na'nu tan xaa'an kan. 4 Tan tsatsi indiki pee'e kan indiki na'nu kan.

Takan tan ndoto ñi ra faraón, 5 maa tyin kixi nyiko ra tan nye'e ra inga ñimaa'na: Nye'e ra nyakú utsa taa'an yoko trigo tan na'nu va'a tsiti trigo kan iñi nuu tsa intu'un tsa'a trigo kan.

6 Ya'a kan, kanḡ inga utsa taa'an yoko trigo xa'ma, kaá kan tumaa kaa yoko trigo kayḡ ja'a tatyí xaan, 7 tan yoko trigo xa'ma kan koko kan tsa utsa yoko trigo na'nu va'a kan.

Takan tan ndoto nyiko ra faraón, tan ja'a ra kuenda tyin ñimaa'na ñi kuví kan. 8 Tsa tuvḡ, ña ñi maa kuñí ra, takan tan kanḡ ra nandi'i ra tava kuenda na'a ra tan ra nyityi xaan iyó ñuu Egipto kan. Tan ka'an ra nduvi taa'an ñimaa'na kan tsi'in ra na'a, maa tyin yoñi maa kuvḡ katyí tu'un náa kuñí tsi ka'an ñimaa'na kan. 9 Takan tan naka'an ra tyi'í copa kan tsi'in ra faraón tan katyí ra:

—Iyó intu'un tsa naḡ iñi yu ka'an yu tsi'in un, ña va'a maa java'a yu. 10 Ñu'u iñi un kivi

xaan xaan kuñi un ja'a ndi, tan ki'vi yu ve'e kaa tsi'in ra kuvḡ nuu tsi'in ra java'a paan na'a ra, jaku'un un tsi ndi ve'e kaa nyaá yuve'e ra kuvi nuu tsi'in jandaru jakuendá yuve'e un. 11 Tsa tsa yukú ndi ve'e kaa kan, iin ñi tsakuaa nye'e ndi ñimaa'na, tan iyó iyó ñi tsa kuñí tsi ka'an ñimaa'na nye'e ndi kan. 12 Natu'un ndi ñimaa'na kan tsi'in iin ra hebreo tsa nyi'í tsi'in ndi. Kuví ra musu ra kuvḡ nuu tsi'in jandaru, tan nakatyí tu'un ra tsi'in ndi tsa kuñí tsi katyí ñimaa'na tsa nye'e intu'un intu'un ndi. 13 Tan kundaḡ ku'va ka'an ra tyuvaa kan tsi'in ndi, vityin i'ya jatyiñú nyiko yu tyi'í yu copa un, inga ra kan yi'í yo'o jukun ra tan tsi'í ra —kатыí ra tsi'in ra faraón.

14 Takan tan tava ra na'a tsi ra José ve'e kaa iya'a ñi ja'a ra faraón. Xatyḡ ra ixi yu'u ra samḡ ra tsi ra tsa'a kua'an ra tsi'in ra na'a nuu ra faraón. 15 Tan katyí ra faraón tsi'in ra tsa tsaḡ ra:

—Yoñi maa kuví ku'va kuenda tsi yu náa kuñí tsi katyí ñimaa'na nye'e yu, tan tsito yu tyin yoo'o kutuñi iñi un náa kuñí tsi katyí ñimaa'na —kатыí ra tsi'in ra José.

16 Tan katyí ra José tsi'in ra:

—Ñavin yu'u kuví ra tsitó náa kuñí tsi katyí ñimaa'na, tyin maa Nyoo kuví ra tsa'a kuenda náa kuñí tsi katyí ñimaa'na —kатыí ra.

17 Takan tan kitsa'a kaa'an ra faraón ñimaa'na nye'e ra tsi'in ra, tan katyí ra:

—Nyaá yu yu'u yutya Nilo, 18 tan nye'e yu kitḡ utsa taa'an indiki na'nu tan xaa'an yutya kan, yukú ti tsatsí ti itya. 19 Ya'a kan, kitḡ inga utsa taa'an indiki pee'e tan ndasi kaá. ¡Nduve maa indiki takan kaá tu'va yu nye'é ñi ka'nu maa Egipto! 20 Tan tsatsi indiki pee'e kan indiki



na'nu tan xaa'an kan. **21** Ndi maa takan ña nditsin kaa tatun tsatsi ti na'a ti tsi indiki na'nu tan xaa'an kan, tyin kaá ñi maa ti na'a ti ku'va kaá ti na'a ti. Takan tan ndoto ñi yu.

22 “Kixi nyiko yu tan nye'e yu inga ñimaa'na: Nye'e yu nyaá iin tsa'a trigo tan nyakú utsa taa'an yoko trigo sii kaá nuu tun, tan tsitu trigo nu tsa intu'un intu'un nu yoko tun. **23** Ya'a kan, kana inga utsa taa'an yoko trigo xa'ma, kaá kan tumaa kaa yoko trigo kayu ja'a tatyí xaan. **24** Tan yoko trigo xa'ma kan kokó kan tsa utsa yoko trigo na'nu va'a kan. Tan nduvi taa'an ñimaa'na i'ya ka'an yu tsi'in ra tava kuenda na'a ra, maa tyin ndi intu'un ra na'a ña kuví kati tu'un tsi'in yu náa kuñi tsi ka'an ñimaa'na i'ya —kati ra.

25 Tan kati ra José tsi'in ra:

—Iin ñi tsa kuñi tsi kati ñimaa'na nye'e un. Maa Nyoo jana'a tsi un tsa kuví un rey náa kuvi kan kua java'a ra. **26** Tsa utsa indiki xaa'an kan na'a ti tsi'in tsa utsa yoko trigo va'a kan, kuñi tsi kati kan utsa kuiya va'a, iin ñi tsa kaa'an nduvi taa'an ñimaa'na i'ya. **27** Tan tsa utsa indiki pee'e ndasi kaá tsi'in tsa utsa yoko trigo xa'ma tsa'mi ñikanyii kan, yakan kuñi tsi kati utsa kuiya kua koo tama. **28** Tan maa Nyoo jana'a tsi un tsa kua java'a ra. Tand'i maa tsa kaa'an yu tsi'in un i'ya kua kundaa. **29** Utsa kuiya kua koo kua'a tand'i maa tsa kua tatsi nyivi ñi ka'nu maa kuenda Egipto i'ya. **30** Maa tyin tsa ya'a utsa kuiya va'a kan, utsa kuiya kua koo tama, tyin tsa kua tatsi nyivi luxu xaan kan kua koo tan yoñi maa kua nduku'un ñi tsa kua'a nda'a tyiñu naki'in ñi tyin kua'a ñi kua kuu kua ja'a tama kan. **31** Tumaa tun nduve maa náa kua naki'in va'a ñi kuiya va'a kua kuvi kivi kan tyin ñi'i kua koo tama. **32** Tsa tye'en uvi tsa'a nye'e un ñimaa'na kan tan iin ñi tsa kuñi tsi kati kan jana'a kan tyin tsa kuyatyin kua java'a Nyoo tsa tyaá ñi ra kua java'a ra.

33 “Java'a ku'va kua ka'an yu i'ya, nduku iin ra tsitó tan nyityi nye'e tyiñu i'ya ñuu un tan kuvi ra nda'a kua'a un. **34** Tye'en kua java'a un: Natyiso tsi ra kua kuvi tyiñu nuu un na ku'un ra na'a kua jakaya ra na'a trigo ñi ka'nu Egipto tsa utsa kuiya va'a vatsi tsi i'ya, nandi'i nyivi u'un ku'va kua nata'vi ñi trigo ñi tan iin ku'va kan kua naku'va ñi tsi ra na'a tan inga kumi ku'va kan ndoo maa tsi ñi. **35** Tan maa un ku'va tyiñu tsi ra na'a kua

jakaya ra na'a trigo va'a tand'i maa tsa utsa kuiya va'a vatsi tsi i'ya, tan intu'un intu'un nda'a ñuu kua kivi va'a trigo kan tyin yakan kua katsi nyivi kivi kua koo tama. **36** Tan trigo kua naki'in va'a ndo kan kua kunyee ñi ndo tsa utsa kuiya ña va'a kua kitsi tan ña kuu nyivi soko —kati ra José tsi'in ra faraón.

Nu kuví ra José ra ndaká ña'a ñuu Egipto

37 Tsa tsiñi ra faraón tan ra kuví tyiñu nuu ra tsa ka'an ra José, kati ra tsi'in ra:

—Va'a xaan ku'va kaa'an un.

38 Yakan kuenda kati ra faraón tsi'in ra kuví tyiñu nuu ra:

—Tsa nditsa maa tyin iyó tatyí Nyoo tsi'in ra i'ya, ña kua ñi'i yo inga ra va'a tumaa ra i'ya kua java'a tyiñu kan —kati ra tsi'in ra na'a.

39 Tan kati ra tsi'in ra José:

—Maa Nyoo jakoto tand'i maa tu'un i'ya tsi un, yoñi yoo inga iyó tsa tsiñituñi tan tsa nyityi tumaa tsa iyó tsi un. **40** Maa un kua kuvi ra ndaká ña'a ñuu i'ya, nandi'i nyivi ñuu yu kua tyaa ya'vi tsa kua ka'an un, maa tyin ka'nu ka kuví yu'u nuu un tyin yu'u kuví rey. **41** Ji'na, kua kuvi un tumaa ra ndaká ña'a ñuu Egipto i'ya —kati ra tsi'in ra José.

42 Takan tan tava ra xe'e yi'í nu nda'a ra tan tyi'i ra kan nu nda'a ra José. Ya'a kan, tava tyiñu ra na jakunditsi ra na'a ja'ma va'a tsinu tsi'in lino tsi ra, tan tyi'i ra na'a iin karena xu'un kuaan jukun ra. **43** Ya'a kan jandaá ra tsi ra José tsinu uvi careta tsa kua'an xiin ra. Tan tava tyiñu ra na kana tsa ra na'a: “Kuñi tsiti ndo!” Tan takan kuví nu ndoo ra José kuví ra tumaa ra ndaká ña'a ñuu Egipto.

44 Tan kati ra faraón tsi'in ra José:

—Vasu ndi maa yu'u tsa kuví yu faraón tan kua tava tyiñu yu tsi nyivi, nduve náa kuví java'a ñi tatun ñavin yoo'o tava tyiñu tsi ñi —kati ra.

45 Tan sama ra faraón sivi ra José tan jakunañi ra tsi ra tsi'in yu'u ñuu Egipto Zafnat-panea. Tan jatinda'a ra tsi ra tsi'in ña Asenat se'e ra Potifera, ra kuví jutu ñuu nañi On. Tan takan kuví nu ndoo ra José kuví ra tumaa ra ndaká ña'a ñuu Egipto.

46 Kuví ra José, ra oko utsi kuiya kivi tsindaká ra na'a tsi ra nuu ra faraón.

Tsa ya'a natu'un ra na'a, kita ra kua'an ra kua naya'a ra nani maa kuenda Egipto. **47** Tan kua'a xaan trigo naki'in va'a nyivi tsa utsa kuiya

va'a kan. **48** Tan naki'in va'a ra José trigo tsa jakaya ra tandi'i nda'a ñuu tsa utsa kuiya kan, tan intu'un intu'un nda'a ñuu natyi'i va'a ra trigo tsa jakaya ra nu ñu'u nyivi ñuu kan. **49** Tan tsa kua'a trigo kan ña tyiku'vá ka maa ra na'a itsi tan naki'ví va'a tsi tyin ya'a xaan kua'a tsi.

50 Tsa ndi kumañi ka kitsa'a kuiya tsa ña kua'a ka trigo kua naki'in nyivi, tsikoó uvi taa'an se'e ra José tsi'in ña Asenat, ñasi'i ra. **51** Se'e nuu ñi nañi Manasés, tyin katyí ra tyin maa Nyoo ja'a tsa naa ñni ra nandi'i nyivi ra tan tsi'in tandi'i tundo'o ya'a ra. **52** Tan inga se'e ñi nañi Efraín, tyin katyí ra tyin ñuu nu ya'a ra tundo'o iyó se'e ra tsi'in ñasi'i ra ja'a Nyoo.

53 Tsa ndi'i tsa utsa kuiya va'a tyembu tsikoó kua'a nda'a tyiñu tatsi nyivi ñi ka'nu Egipto, **54** kitsa'a kuiya tsa nduve maa náa tsikoó, tumaa ku'va ka'an maa ra José. Tandi'i maa nda'a ñuu tsikoó tama, maa tyin Egipto nduve tama tsikoó tyin iyó tsa katsi nyivi kan. **55** Kivi nduñi'i tama nu ñu'u Egipto, kitsa'a nyivi ñuu kan tsikán ñi tsa katsi ñi tsi ra faraón. Takan tan katyí ra kan tsi'in ñi: “Kuaa'an ndo nu nyaá ra José tan java'a ndo tsa kua ka'an ra tsi'in ndo”, katyí ra tsi'in ñi.

56 Tan tsa kitsa'a iyó ñi'i tama ñi ka'nu kuenda Egipto, nuña ra José tandi'i yu'u yaka na'nu nu tyi'i va'a ra na'a trigo kua xiko ra tsi ra Egipto na'a ra. **57** Tandi'i maa nda'a ñuu keé nyivi kua'an kua jata trigo nu nyaá ra José, tyin nani katsiko maa iyó tama.

Yañi ra José kua'an ra na'a Egipto kua nduku ra na'a trigo

42 ¹ Tsito ra Jacob tyin nda Egipto iyó trigo, tan katyí ra tsi'in se'e ra: “¿Náa ndukú ndo nyakú ndo nye'é nuu ta'an ndo? ² Ñi'i tu'un yu tyin Egipto iyó kua'a trigo. Kuaa'an ndo jata ndo trigo katsi yo tyin na ña kúu yo ja'a soko”, katyí ra tsi'in ra na'a.

³ Takan tan kitá utsi taa'an ra na'a kua'an ra na'a kua jata ra na'a trigo nda Egipto. ⁴ Maa tyin ña tsa'a jutu ra na'a ku'un ndi'i ra Benjamín, yañi ra José, tsi'in ra na'a, koto kuvi ta'an ra tundo'o, kuñi ra. ⁵ Takan kuví nu kua'an ndi'i se'e ra Israel kua jata ra na'a trigo tsi'in nyivi kua'an kua jata trigo nda Egipto, tyin ñi ka'nu maa kuenda Canaán iyó tama.

⁶ Maa ra José kuví ra xikó trigo tsi nandi'i nyivi keé tandi'i nda'a ñuu tan juvin ra kuví ra ndaká ña'a ñuu Egipto kan. Tsa tsaá ra yañi ra



nu nyaá ra, tsakin ra na'a nuu ra na'a nda nu ñu'u. ⁷ Tan iya'a ñi nakoto ra José tsi ra na'a, maa tyin ja'a ra tu'un tyin ña nakotó ra tsi ra na'a, tan xaan naka'an ra tsi'in ra na'a tan katyí ra:

—¿Tan nyoo'o, ndáa ñuu kee ndo?

Tan katyí ra na'a:

—Nda ñuu Canaán kee ndi, vatsí jata ndi trigo —katyí ra na'a tsi'in ra.

⁸ Maa tyin ña nakoto ra na'a tsi ra, tan maa ra nakoto ra tsi ra na'a. ⁹ Tan nduku'un ñni ra tsa nye'e ra ñimaa'na tsi ra na'a, tan katyí ra:

—Nyivi vatsí nduku ku'va kuví nyoo'o, vatsí ndo vatsí nye'e ndo numaa kuvi kañi ta'an ndo tan jakanaa ndo —katyí ra tsi'in ra na'a.

¹⁰ —¿Ñavin, taa! Trigo ñi vatsí jata ndi.

¹¹ Ñavin nyivi kaa'an un tu'un kan kuví ndi, iin ñi jutu nandi'i ndi, ña kana ñni ndi java'a ndi takan —katyí ra na'a tsi'in ra.

¹² —Ña nditsa ndo, tumaa tsa kaa'an yu nañi, vatsí ndo vatsí nye'e ndo numaa kuvi jakanaa ndo —katyí ra.

¹³ Tan naka'an nyiko ra na'a:

—Utsi uvi taa'an maa ndi tsa iin ñi yañi ndi, tan iin ñi jutu ndi tan nda Canaán iyó ndi. Intu'un ra ndoo tsi'in jutu ndi, tan inga ra nduve ka ra —katyí ra na'a tsi'in ra.

14 —¿Tumaa tsa kaa'án maa yu nañi, nyivi ndukú ku'va kuví nyoo'o! 15 Maa tyin tsi'in tse'e koto yo tatun nditsa ndo tsa kaa'án ndo. ¿Tsa nditsa maa, tyin ña kua kita ndo i'ya tatun ña kitsi ra lu'lu yañi ndo! 16 Kuñi yu kuki'in intu'un ndo tsi ra, tan nandi'i ka ndo kua ndoo ndo ve'e kaa. Takan tan kua koto yu tatun nditsa ndo tsa kaa'án ndo tyin nyivi va'a kuví ndo, tan ñavin vatsí ndukú ku'va ndo ñuu ndi —katyí ra tsi'in ra na'a.

17 Tan tyi'i ra tsi ra na'a ve'e kaa uñi kivi.

18 Tsa tsinu uñi kivi katyí ra tsi'in ra na'a:

—Yu'u yuu'ví yu nye'e yu tsi Nyoo, yakan kuenda, java'a ndo tsa kua ka'an yu tsi'in ndo, tan ña kua ka'ñi yu tsi ndo. 19 Ndoqo intu'un ndo ve'e kaa tan na kunu'u nandi'i ka ndo tsi'in trigo katsi nyivi ndo tatun nditsa ndo tyin nyivi va'a kuví ndo. 20 Maa tyin na kitsi ra lu'lu yañi ndo tsi'in ndo tan kua koto yu tyin nditsa tsa ka'an ndo tan ña kua kúu ndo —katyí ra tsi'in ra na'a.

—Va'a —katyí ra na'a. 21 Tan katyí iin ra tan inga ra:

—Ya'á yo tundo'o i'ya vityin tyin ña kundaa'vi maa iñi yo nye'e yo tsi ra yañi yo vasu ndi nye'e yo nye'e ra tundo'o tan kaa'án ndaa'vi ra tsi'in yo, ña va'a maa java'a yo —katyí ra na'a.

22 Tan naka'an ra Rubén tsi'in ra na'a tan katyí ra:

—¿A ñavin tsi'in ndo ka'an yu tyin ña jañikuee'ndi tsi ra lu'lu kan? maa tyin ña kuví maa tsi ndo, tan vityin kua ka'nya yo kuenda tsa katyí tsa tsi'i ra —katyí ra tsi'in ra na'a.

23 Tan ña tsitó ra na'a tsa kutuñi iñi ra José tsa natu'un ra na'a, tyin natu'un ra tsi'in ra na'a tan iyó ra ku'u yu'u ra. 24 Ña kunyeé ka iñi ra tsa kuñi ra vaku ra takan tan kuatsiyó ra nu nyakú ra na'a tan tsaku ra. Tsa ndi'i tsaku ra, kua'an nyiko ra nu nyakú ra na'a tan tava tyiñu ra, na ku'ñi ra na'a tsi ra Simeón. Nye'é ñi ra na'a tsa'ñi ra kan na'a ra tsi ra Simeón. 25 Ya'a kan, tava tyiñu ra tsi musu ra tan katyí ra:

—Jakutu ndo tindaa ra na'a tsi'in trigo, naku'va nyiko ndo xu'un ra na'a, tinyii ndo kan nu tindaa ra na'a, ku'va ndi'i ndo tsa kua katsi ra na'a ityi ku'un ra na'a —katyí ra tsi'in musu ra.

Takan java'a ra na'a, jakutu ra na'a tindaa nandi'i yañi ra José. 26 Tyaq ra kan na'a ra xiin urru jana ra na'a, tsa'a kuanu'u ra na'a.

27 Tsa tsaq ra na'a nu kua kusu ra na'a tsakuaa, ndatsi intu'un ra yu'u tindaa ra kua

ku'va ra tsa katsi urru jana ra, tan nye'e ra tyin nyí xu'un ra tsitsi tindaa ra. 28 Tan katyí ra tsi'in nandi'i yañi ra:

—Ji'na ndo, xin, naku'va nyiko ra na'a xu'un yu, va xu'un kan nyí tsitsi tindaa i'ya —katyí ra.

Ya'a xaan nayu'vi ra na'a tan katyí iin ra tan inga ra:

—¿Náa kuví java'a Nyoo tye'en tsi'in yo? —katyí ra na'a.



29 Tan kivi tsaq ra na'a nda Canaán, katyí tu'un ra na'a tsi'in jutu ra na'a tandi'i maa tsa kuví tsi ra na'a nu tsa'an ra na'a, tan katyí ra na'a:

30 —Ra ndaká ña'a ñuu nu tsa'an ndi xaan xaan ka'an ra tsi'in ndi, tan tyaq ra kuatyí tsi ndi tan katyí ra: 'Nyivi ndukú ku'va ñuu ndi kuví nyoo'o', katyí ra tsi'in ndi. 31 Maa tyin nyu'u katyí ndi tsi'in ra tyin nyivi va'a kuví ndi tan ñavin nyivi kaa'án ra tu'un kan kuví ndi. 32 Kaa'án ndi tyin utsi uvi taa'an ndi tsa kuví yañi ndi, iin ra nduve ka ra nyí tsi'in yo, tan ra ndi lu'lu ka ndooq ra tsi'in un ñuu i'ya, katyí ndi. 33 Takan tan naka'an ra: 'Tatun nditsa ndo tyin nyivi va'a kuví ndo, tsi'in tse'e kua koto yu tatun nditsa ndo. Kua nakoo ndo iin yañi ndo tsi'in yu, tan kuqa'an ndo kua ndaka ndo ju'va trigo katsi nyivi ndo, 34 maa tyin, kuñi yu kitsi ra lu'lu yañi ndo tsi'in ndo. Takan tan kua ndu iin iñi yu tyin nyivi va'a kuví ndo, tan kua kita nuña yañi ndo nyí ve'e kaa, tan nuña kua jata ndo tsa iyó ñuu i'ya', katyí ra tsi'in ndi —katyí ra na'a.

35 Ya'a kan tsa'a ndatsi ra na'a yu'u tindaa ra na'a tan nañi'i ra na'a xu'un tsa tya'vi ra na'a kuenda trigo, tsa nye'e ra na'a kan nayu'vi xaan ra na'a tan nayu'vi xaan ndi'i tuku jutu ra na'a.

36 Tan katyí jutu ra na'a:

—Se'e yu'u jandi'i nyoo'o, ra José nduve ka ra nyii tsi'in yo, ndi ra Simeón, tan vityin i'ya kuñi ndi'i ndo ki'in ndo tsi ra Benjamín. Tsi'in tse'e kua ka'ni nyoo'o tsi yu —katyí ra tsi'in ra na'a.

37 Tan naka'an ra Rubén tsi'in ra:

—Siki maa yu kunyii kua jakuenda yu tsi ra Benjamín, tyaa, ku'va ndatu ku'un ra tsi'in ndi, tatun ña tsa ka ra tsi'in yu kuví ka'ni un nduvi se'e yu —katyí ra tsi'in jutu ra.

38 Tan katyí jutu ra tsi'in ra:

—Ña ku'un ra Benjamín tsi'in ndo Egipto. Ra José, yañi ra, tsi'i ra, tan intu'un ña ra i'ya ndoo. Tun náa ta'an ra ityi ku'un ndo, kua kúu yu ja'a tukui'ya ñi —katyí ra tsi'in ra na'a.

Nu kua'an ra Benjamín tsi'in yañi ra nda Egipto

43 1 Ñi'i xaan iyó tama ñi ka'nu maa, 2 tan ndi'i trigo tsa tsijatá se'e ra Jacob nda Egipto tsatsi ra na'a, takan tan katyí jutu ra na'a tsi'in ra:

—Kua'an nyiko ndo jata ndo ju'va ka trigo tsi yo nda Egipto.

3 Tan naka'an ra Judá tsi'in ra:

—Tyaa, katsi ñi ka'an ra ndaká ña'a ñuu kan tsi'in ndi, tyin tatun ña ku'un ra Benjamín tsi'in ndi, va'a ka ña ku'un ndi, katyí ra. 4 Tatun ku'va un ndatu ku'un ra Benjamín tsi'in ndi, ku'un ndi jata ndi trigo nda Egipto, 5 tatun ña ku'va un ndatu ku'un ra, va'a ka ña ku'un ndi, tyin katsi ñi ka'an ra kan tyin nduve náa tyiñu ku'un ndi tatun nduve ra ku'un tsi'in ndi.

6 Takan tan katyí jutu ra na'a:

—Tan, ¿náa kuenda kaa'an ndo tsi'in ra kan tyin iyó inga yañi ndo?, kua'a xaan tsa ña va'a nakuú ndo tsi'in yu.

7 Tan naka'an ra na'a tsi'in ra:

—Tyaa, maa ra kan tsiká tu'un xaan tsa kuenda yo, tan tsa kuenda nyivi yo. Tan katyí ra tsi'in ndi: '¿A ndi nyito ka jutu ndo? ¿A iyó inga yañi ndo?' Tan katyí ndi: 'Ndi iyó jutu ndi, iyó inga yañi ndi', katyí ndi tsi'in ra, va tsitó nyu'u tatun kua ka'an ra tyin ku'un ndi'i yañi ndi tsi'in ndi.

8 Tan katyí ra Judá tsi'in ra:

—Tatun ña kuñi un tsa kúu yo ja'á tama, ku'va ndatu ku'un ra tsi'in ndi tan ku'un ndi iya'a ñi, jakuenda maa yu tsi ra. Takan tan ña kúu yo, ndi yoo'o ndi nyu'u tan ndi se'e ndi. 9 Tun náa ta'an ra siki maa yu kunyii kuatyí kan nda kuanda kúu yu, maa yu ndaka tu'un un tsa

kuenda ra tun nduve ka ra kitsi nu'u tsi'in ndi.

10 Tsa uvi uñi tsa'a tsa'an ndi tun tsa nduve tyin na'a xaan ndukuee yo natu'un yo.

11 Tan katyí jutu ra tsi'in ra:

—Nduve ka náa inga, kua'an ndo. Ki'in ndo maa ñi tsa va'a iyó ñuu i'ya kunda'a ndo ku'un tsi'in ndo. Kunda'a ndo ju'va balsamo, ju'va ndutya ñuñu, ju'va ndutya tami, ju'va mirra, taa'an nuez, taa'an almendra, tyi'i ndo kan tsitsi tindaa ku'va ndo tsi ra. 12 Kunda'a ndo xu'un tan kunda'a nyiko ndo xu'un tsa naku'va ra na'a tsi ndo. Naku'va tsi'in nda'a ndo xu'un kan tsi ra na'a, vasiki naa ñi ra na'a yakan kuenda tyi'i ra na'a xu'un kan tsitsi tindaa ndo. 13 Ki'in ndo tsi ra Benjamín, yañi ndo, tan kua'an nyiko ndo kua nye'e ndo tsi ra kan. 14 Tan maa Nyoo, ra iyó tandi'i tunyee ñi kua ja'a tsa kundaa'vi ñi ra kan tsi ndo tan nakoo nuña ra tsi ra Simeón, tan na ña ndoo ndi'i ra Benjamín. Tatun ku'va kuñi maa Nyoo kuví tyin tandi'i se'e yu kua ku'un tan ndoo intu'un ña maa yu, na kuvi maa tsi takan —katyí ra tsi'in ra na'a.

15 Takan tan ki'in ra na'a xu'un tan nda'a tyiñu kua ku'va maa ra na'a tsi ra ndaká ña'a kan, ki'in ra na'a tsi ra Benjamín tsa'a kua'an ra na'a nda Egipto.

Tsa tsa'a ra na'a nuu ra ndaká ña'a kan, 16 nye'e ra kan tsa'a ra Benjamín tsi'in ra na'a, tan katyí ra tsi'in musu kuví nuu yuve'e ra:

—Kua ndaka tsi ra i'ya na'a ra yuve'e yu, ka'ni intu'un indiki tan jatyi'yo un tsi ti, tyin tsi'in yu kua kusama ra na'a —katyí ra tsi'in musu ra.

17 Tan takan java'a musu kan, ki'in ra tsi ra na'a kua'an tsi'in ra yuve'e ra José. 18 Tan nayu'vi ra na'a tyin yuve'e ra José kuandaká musu kan tsi ra na'a, tan katyí iin ra tan inga ra:

—Tsa katyí xu'un tsa naku'va ra na'a tsi yo kivi kitsi ji'na yo yakan kuenda vatsi yo i'ya, kaa'an maa ra kan tsa kua kusama yo tsi'in ra, kua ka'ni ta'an ra na'a tsi'in yo tan kua tyaa ra na'a kuatyí tsi yo tan kua kuvi yo musu ra na'a ika'nu ñi tsi'in urru jana yo —katyí ra na'a.

19 Tsa'a ra na'a yuve'e kan, natu'va ra na'a nu nyaá musu kuví nuu yuve'e ra José tan katyí ra na'a tsi'in ra:

20 —Tata, tsa kitsi ji'na ndi kitsi jata ndi trigo ñuu i'ya, 21 nañi'i ndi tandi'i kuiti maa xu'un tsa jata intu'un intu'un ndi trigo nu tindaa ndi nu tsikuñi ndi kua kusu ndi ityi kua'an ndi, yakan kuenda nda'a ndi xu'un kan kua naku'va

kuenda ndi tsi ndo, ²² tyin ña tsitó ndi yóo tinyii xu'un kan nuu tindaa ndi, maa tyin nda'a siin maa ndi xu'un kua jata ndi trigo vityin —katyí ra na'a tsi'in musu kan.

²³ Tan katyí musu kan tsi'in ra na'a:

—Ña kaka iñi ndo, ña nayu'vi ndo. Vasiki maa nyoo ndo tinyii xu'un kan tsitsi tindaa ndo, tyin yu'u naki'in yu xu'un tya'vi ndo kuenda trigo kan —katyí ra.

Tan tsa'an ra tsitava ra tsi ra Simeón, yañi ra na'a, ve'e kaa tan tsindakā ra tsi ra nu nyakú ra na'a. ²⁴ Tan katyí ra:

—Ya'a ndo tsitsi ve'e —katyí ra.

Tan tsa'a ra ndutya tyin nakatya ra na'a tsa'a ra na'a, tan tsa'a ndi'i ra tsa katsi urru jana ra na'a. ²⁵ Tan tava ra na'a ra tsa kua ku'va maa ra na'a tsi ra ndaká ña'a kan, ndatú ra na'a tsi ra nda tsaa maa ra tyin tsitó ra na'a tyin ikan kua kusama ra na'a tsi'in ra.

²⁶ Tan ku'va tsa tsaā ra José, tsa'a ra na'a tsa kee tsi'in ra na'a ñuu ra na'a tsi ra: Balsamo, ndutya ñuñu, ndutya tami, mirra, nuez, almendra, tan tsakin ra na'a nuu ra na'a nda nu ñu'u. ²⁷ Tan tsikā tu'un ra José tsi ra na'a, tan katyí ra:

—¿Iyó va'a ndo, ñi? ¿Nákaa kuñi jutu ndo, ra tsa'nu tsa kaa'an ndo tu'un tsi'in yu?, ¿a ndi nyito ra?

²⁸ —Ndi nyito maa ra, va'a kuñi ra —katyí ra na'a tsi'in ra tan kañi nuu ra na'a jiñi ra na'a nuu ra.

²⁹ Naya'a nuu ra nu nyakú ra na'a tan nye'e ra tsi ra Benjamín yañi kaku nduku tsi'in ra, iin ñi jutu ra na'a tan iin ñi si'i ra na'a, tan katyí ra:

—¿A ra i'ya kuví yañi lu'lu ndo tsa kaa'an ndo tu'un tsi'in yu?

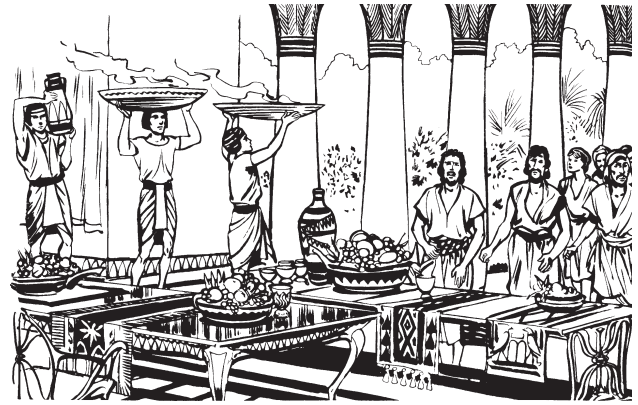
—Juvín ra kuví —katyí ra na'a tsi'in ra.

Tan katyí ra:

—¿Nyoo nasoko tsi un, juti! —katyí ra tsi'in ra lu'lu kan.

³⁰ Siñ xaan kuñi ra nye'e ra tsi yañi ra, tan tsa ya'a siñ kuñi ra kitsa'a kuñi vaku ra, tan iya'a ñi ki'vi ra tsitsi ve'e ra tan kitsa'a tsakú ra ikan. ³¹ Tsa ndi'i tsaku ra, nakatya ra nuu ra tsa'a kitā ra tan katyí ra tsi'in musu ra: “Tyi'i ndo tsa katsi ndi.”

³² Iin mesa tsinyaā maa ra José tan inga mesa tsinyaku nandi'i yañi ra, tan inga mesa tsinyaku ra Egipto na'a ra, tyin ña kuví katsi ra na'a iin ñi nu mesa tsi'in ra hebreo na'a ra. ³³ Nandi'i maa yañi ra nyakú ra na'a ku'va kuiya ra na'a



yu'u mesa kan, ra tsitsa ka tyaā ji'na ra, tan nu jandi'i tsi tyaā ra tsi ra lu'lu ka, tan iyó xaan kuñi ra na'a nyakú ra nye'é nuu ta'an ra. ³⁴ Ki'in ra José tsa yukú nu mesa ra tsa'a ra tsatsi yañi ra, maa tyin kua'a ka tsa tsa'a ra tsi ra Benjamín tsa nuu nandi'i ka yañi ra. Tsatsi ra na'a tsi'i ra na'a tan kusii xaan iñi ra na'a tsi'in ra José, ra ndaká ña'a ñuu Egipto kan.

Copa ra José

44 ¹ Tsa ndi'i tsatsi ra na'a, tava tyiñu ra José tsi musu ra tan katyí ra:

—Jakutu tandi'i tindaa ra i'ya na'a ra tsi'in trigo, nákaa kuta'an maa tsitsi tindaa kan tan tinyii xu'un ra na'a nu tindaa ra na'a. ² Tan nu tindaa ra lu'lu yañi ra na'a kua tinyii un copa yu tsa tsinú tsi'in xu'un kuitsin iin ka'nu ñi tsi'in xu'un tsa kua ku'va ra kuenda trigo.

Tan takan java'a musu kan. ³ Kunditsin kuii ñi tan jakunu'u ra José tsi ra na'a tsi'in kiti jana ra na'a. ⁴ Ña kañi xaan ñi ndi kua'an ra na'a tan tava tyiñu ra José tsi musu ra:

—Kua'an kua nyikun tsi ra kan na'a ra, tsa ta'an un tsi ra na'a, katyí un tsi'in ra na'a: ‘¿Náa kuví java'a ndo tsa ña va'a tsi'in ra tsito'o yu tan nduve tsa ña va'a java'a ra tsi'in ndo? ¿Náa kuví su'u ndo copa ra? ⁵ Kopa tsa tsi'i nduku tsi'in ra, tan tsa tava kuenda ra tsi'in. ¡Ña va'a maa java'a ndo! ’, katyí un tsi'in ra na'a —katyí ra tsi'in musu kan.

⁶ Takan tan kua'an musu kan, tsa ta'an ra tsi ra kan na'a ra, kaa'an ra tsi'in ra na'a ndi'i maa ku'va tava tyiñu ra José tsi ra. ⁷ Tan katyí ra kan na'a ra tsi'in ra:

—¿Náa kuví takan kaa'an un taa? ¡Ña kana iñi ndi java'a ndi takan! ⁸ Ña kuví su'u ndi xu'un kuaan ndi xu'un kuitsin ve'e tsito'o un, ñavin ñasu'u kuví ndi, tyin kivi kitsi ji'na ndi kitsi jata ndi trigo, xu'un tsa nañi'i ndi tsitsi

tindaa ndi naki'in va'a ndi kan tan nda'a nyiko ndi kan naku'va kuenda ndi tsi un. ⁹ Tun nañi'i un copa kan tsitsi tindaa ra yañi yu na'a ra, na kúu ra tsa nda'á copa kan, tan nandi'i ka maa ndi na kuvi ndi musu ndo —katyí ra.

¹⁰ Takan tan naka'an musu kan tsi'in ra na'a:

—¡Va'a!, na kundaa ku'va kaa'án ndo, maa tyin intu'un ñi ra kua nañi'i yu copa kan nu tindaa kua kuvi musu yu, tan nandi'i ka ndo nduve kuatyí kua ku'un siki ndo —katyí ra tsi'in ra na'a.

¹¹ Iya'a ñi januu ra na'a tindaa ra na'a nu ñu'u tan intu'un intu'un ra ndatsi ra yu'u tindaa ra.

¹² Kitsa'a musu kan nandukú ra tsitsi tindaa ra na'a, kitsa'a ra tsi'in tindaa ra tsitsa, tan jandi'i ra tsi'in tindaa ra Benjamín ra lu'lu ka, tan nuu tindaa ra i'ya nañi'i ra copa kan. ¹³ Takan tan ndata ra na'a ja'ma ra na'a tsa ndasi kuñi ra na'a tyin nañi'i copa kan tsitsi tindaa ra Benjamín, ya'a kan tyaa nyiko ra na'a xiin kiti jana ra na'a tsa'a kua'an nyiko ra na'a ñuu kan.

¹⁴ Tan ndi nanyií ra José yuve'e ra tsa'a tsaa ra Judá tsi'in yañi ra tan tsikuñi tsiti ra na'a tan tsakin ra na'a nuu ra na'a nda nu ñu'u ityi nuu ra. ¹⁵ Tan naka'an ra José tsi'in ra na'a:

—Ña va'a maa java'a ndo. ¿A ña tsitó ndo tyin yu'u vasu ndi maa ña nye'e yu, tsitó yu náa java'á nyivi?

¹⁶ Tan naka'an ra Judá tsi'in ra:

—Ña ñi'i ndi náa ka'an ndi tsi'in un, ña kuví katyí ndi tyin nduve kuatyí ndi iyó. Tsitó Nyoo tyin iyó kuatyí ndi, na kuvi ndi musu un tsi'in ra tsa nañi'i ra na'a copa kan tsitsi tindaa —katyí ra tsi'in ra.

¹⁷ Tan naka'an ra José tsi'in ra:

—Intu'un ñi ra tsa su'u copa kan kua kuvi musu yu, tan nandi'i ka ndo kuanu'u ndo nu nyaá jutu ndo tsi'in tsa taxin tyin ña kuvi ndoo nandi'i ndo —katyí ra.

Nu kaa'án ndaa'vi ra Judá tsa kuenda ra Benjamín, yañi ra na'a

¹⁸ Takan tan naka'an ra Judá tsi'in ra:

—Taa, ña kuxaan un tsi yu, kuñi yu natu'un yu tsi'in tsa intu'un ñi maa un, ja'a tumañi iñi tyaa so'o tsa kua ka'an yu tsi'in un tyin vityin i'ya maa un kuví tumaa kuví ra faraón. ¹⁹ Kivi kitsi ji'na ndi tsika tu'un un tsi ndi tatun iyó jutu ndi, tatun iyó inga yañi ndi, ²⁰ nyu'u katyí ndi tsi'in un tyin iyó jutu ndi, tsa'nu xaan ra, tan iyó inga yañi lu'lu ndi. Tsa'nu jutu ndi tsa'a

tsikoḡ ra lu'lu kan, tan kuñi xaan jutu ndi tsi ra, uvi taa'an maa ra na'a tsa iin ñi si'i ra, maa tyin yañi tsitsa ra tsi'i ra, tan intu'un ña ra lu'lu i'ya ndoo. ²¹ Tan katyí un tsi'in ndi tyin na kuki'in ndi tsi ra lu'lu kan kitsi tsi'in ndi tyin kuñi un nakoto un tsi ra. ²² Tan katyí ndi tyin ña kuvi nakoo ra tsi jutu ndi, tyin tatun nakoo ra tsi jutu ndi, kúu jutu ndi. ²³ Maa tyin katyí un tsi'in ndi tyin tun ña kitsi ra tsi'in ndi ña kua naki'in kuenda ka un tsi ndi.

²⁴ “Kivi tsaa ndi yuve'e jutu ndi, katyí tu'un ndi tu'un ka'an un tsi'in ndi tsi'in ra. ²⁵ Tan katyí ra tsi'in ndi: ‘Kua'an nyiko ndo kua jata ndo ju'va ka trigo tsi yo.’ ²⁶ Tan katyí ndi tsi'in ra: ‘Ña kuví ku'un ndi tatun ña ku'un ra Benjamín tsi'in ndi, nákaa kua tsaa ndi nuu ra ndaká ña'a kan tatun ña ku'un ra tsi'in ndi.’ ²⁷ Tan katyí nyiko jutu ndi: ‘Tsitó va'a maa ndo tyin uvi taa'an ñi se'e ñasi'i yu tsikoḡ, ²⁸ iin ra nduve ka ra, nda'a kua'an maa ra, ña tan nye'e ka yu tsi ra. Ña ya'a maa tyin kiti tsatsi tsi ra tsiká iñi yu. ²⁹ Tatun ki'in ndi'i ndo tsi ra lu'lu i'ya ku'un tsi'in ndo tun náa ta'an ra ityi ku'un ndo, tsa katyí ndo kua kúu yu tsi'in tukui'ya iñi’, katyí ra tsi'in ndi.

³⁰⁻³¹ “Tatun nduve ka ra lu'lu i'ya kua tsaa tsi'in ndi nuu jutu ndi, kui'ya xaan kua kuñi ra tan kua kúu ra. Tan tsa katyí ndi kua kúu jutu ndi tsi'in tukui'ya iñi, tyin iin xaan kuví ra tsi'in ra lu'lu i'ya. ³² Katyí yu tsi'in jutu ndi: ‘Siki maa yu nyíi kua jakuenda yu tsi ra, tyaa, tatun nduve ka ra tsaa tsi'in yu, kua kuvi yu ra iyó kuatyí ityi nuu un nda kuanda kúu yu’, katyí yu tsi'in ra. ³³ Yakan kuenda ku'va ndatu kunu'u ra lu'lu i'ya tsi'in ra yañi yu na'a ra, tan ndoo maa yu kuvi yu musu nuu un tsa kuenda ra. ³⁴ Tyin ña kuvi tsaa yu nu jutu yu tatun nduve ra lu'lu i'ya ku'un tsi'in yu. Ña kuñi yu nye'e yu tsa ña va'a kua ta'an jutu ndi —katyí ra tsi'in ra ndaká ña'a kan.

Nu tsitó yañi ra José tyin juvin ra kuví ra ndaká ña'a ñuu Egipto

45 ¹ Ña ñi'i tsa kuu ka kuñi ra José nyaá ra nuu nandi'i ra kuví musu nuu ra, tan naka'an ra tsi'in ra na'a: “¡Kita nandi'i ndo nuke'e!”, katyí ra.

Kita nandi'i ra kan na'a ra, tan ndoo maa ña ra tsi'in nandi'i yañi ra.

² Kitsa'a tsakú tsaa ra, tan nda kuanda ra Egipto na'a ra tsiñi tsakú tsaa ra, tan nandi'i

maa nyivi ra faraón tsiṭo tsa takan kuvī. ³ Tan katyí ra José tsi'in yañi ra:

—Yu'u kuví ra José. ¿A ndi nyito ka jutu yo?

Tan tsa tsiñi ra na'a tsa kaa'án ra nayu'vi xaan ra na'a, ña ñi'i maa ra na'a tsa ka'an ra na'a.

⁴ —Ja'a ndo tumañi iñi natu'va ndo nu nyaá yu i'ya —katyí ra.

Natu'va ra na'a nu nyaá ra tan katyí nyiko ra tsi'in ra na'a:

—Yu'u kuví ra José, yañi ndo, ra tsa xiko ndo tsi ra Egipto na'a ra. ⁵ Ña ndasi kuñi ndo tan ña xaan kuñi ndo tsa takan xiko ndo tsi yu, ku'va kuñi maa Nyoo kuví tsa tsaá yu i'ya, maa ra jakitsi tsi yu tyin jakaku yu tsi nyivi.

⁶ Tsa uvi kuiya iyó tama ñuu i'ya tan kumañi u'un kuiya ka tsa nduve maa náa kua koo ndi maa tatsi nyivi trigo. ⁷ Maa tyin Nyoo kuñi ra kuatyíñu ra tsi yu yakan kuenda yatyi ka jakitsi ra tsi yu ñuu i'ya tyin takan tan jakaku ra tsi ndo tan ña kúu ndo ja'a tama, tan kuvi koo tata ndo nu ñu'u ñayivi. Maa Nyoo java'a tsa iyo i'ya. ⁸ Ñavin nyoo'o jakitsi tsi yu i'ya, maa Nyoo jakitsi tsi yu, tyaa ra tsi yu kuví yu tumaa jutu ra faraón, yi'i nda'a yu tandi'i nda'a tyiñu ra, tan juvin yu kuví ra ndaká ña'a ñuu i'ya. ⁹ Kuaki'in ndo tsi jutu yo, janumi ndo, katyí ndo tsi'in ra, katyí ra José yañi ndi tye'en: 'Tyaa, tsa'a Nyoo tsa ki'i nda'a yu naniñ ñu'u Egipto, kuñi yu kitsi un kitsi nye'e un tsi yu, janumi. ¹⁰ Tan kua koo ndo nu ñu'u nañi Gosén, ikan kua koo un tsi'in nandi'i se'e un, tan se'e yañi un tan tsi'in kiti jana un, tan tsi'in tandi'i ka maa tsa iyó tsi un, takan tan yatyin ñi koo un tsi'in yu. ¹¹ Kua jakatsi maa yu tsi nandi'i nyivi un, tan ña kua kumañi tsa kua kumañi tsi ndo. Kumañi u'un kuiya ka tan ndi'i tama i'ya', katyí ndo tsi'in jutu yo. ¹² Tsa ndaa kuví maa ndo tsi'in ra Benjamín yañi yu i'ya tyin yu'u maa yu kitá tu'un i'ya. ¹³ Ka'an ndo tsi'in jutu yo tyin iyó va'a xaan yu ñuu i'ya tan juvin yu kuví ra ndaká ña'a ñuu Egipto i'ya, jakoto ndo tsi ra tandi'i ka maa tsa nye'e ndo. ¡Janumi ndo, kuaki'in ndo tsi jutu yo kitsi ra ñuu i'ya! —katyí ra tsi'in ra na'a.

¹⁴ Tan tsinumi nyaa ra tsi ra Benjamín, yañi ra, nduvi ra na'a kitsa'a tsakú. ¹⁵ Tsa ya'a tsinumi nyaa ra tsi ra Benjamín, tsinumi nyaa ra tsi nandi'i ka ra yañi ra, tyaa yu'u ra tsi ra na'a, tan tsakú ra tsinumi nyaa ra tsi ra na'a. Ya'a kan tan kuví naka'an ra na'a nu kaa'án ra.

¹⁶ Tsa tsiṭo ra faraón tan ra kuví tyiñu nuu ra tyin tsaá yañi ra José, sii xaan kuñi ra na'a.

¹⁷ Tan katyí ra faraón tsi'in ra José:

—Ka'an tsi'in ra yañi un na'a ra na tyaa ra na'a xiin kiti jana ra na'a tan na ku'un ra na'a Canaán, ¹⁸ kuki'in ra na'a tsi jutu ndo tsi'in nandi'i nyivi ra na'a na kitsi ñi ñuu i'ya. Tan maa ñi tsa va'a kua ku'va yu tsi ñi tan maa ñi tsa va'a kua katsi ñi ñuu i'ya. ¹⁹ Tava tyiñu tsi ra na'a tan katyí un: 'Ki'in ndo careta ñuu i'ya tan kuki'in ndo tsi jutu yo tan nandi'i nyivi ndo na kitsi ñi. ²⁰ Na ña kaka iñi ñi náa iyó tsi ñi vityin i'ya tyin tandi'i maa tsa va'a iyó ñuu Egipto i'ya tsii maa ñi kua kuvi kan', katyí un —katyí ra tsi'in ra José.

²¹ Takan java'a se'e ra Israel, tsa'a ra José careta tan tsa katsi ra na'a ra ityi ku'un ra na'a. ²² Tsa'a ra intu'un intu'un ja'ma tsa tsi ra na'a kunditsi ra na'a, maa tyin u'un nditsi ja'ma tan uñi cientu xu'un kuitsin tsa'a ra tsi ra Benjamín. ²³ Tan jaku'un ra maa ñi tsa va'a tsi jutu ra: utsi urru nyisó maa ñi tsa va'a iyó ñuu Egipto, tan utsi kiti sii'i nyisó trigo, paan tan tsi'in tsa kua katsi ra ityi kitsi ra. ²⁴ Tan katyí ra:

—Ku'un va'a xaan ndo, maa tyin ña kañi ta'an ndo ityi kua'an ndo —katyí ra tsi'in ra na'a.

²⁵ Takan tan kitá ra na'a kua'an ra na'a nda Canaán, tan tsa tsaá nu'u ra na'a yuve'e jutu ra na'a, ²⁶ jakoto ra na'a tsi ra tan katyí ra na'a:

—Tyaa, nyito ra José, juvin ra ndaká ña'a ñuu Egipto —katyí ra na'a.

Tsa tsiñi ra tsa kaa'án ra na'a tyin ndi nyito ra José, kuñi kúu naa'a ra tyin ña tsinú iñi ra tsa kaa'án ra na'a. ²⁷ Maa tyin tsa ya'a natu'un ra na'a tsi'in ra tandi'i maa tsa ka'an ra José tsi'in ra na'a tan nye'e ra careta tsa jaku'un ra José kua ki'in tsi ra, sii xaan kuñi ra kuví. ²⁸ Tan katyí ra: “¡Nduve ka náa kuñi yu vityin tyin tsiṭo yu tyin nyito ra José, se'e yu! Ku'un yu kunye'e yu tsi ra tsa ndi kumañi ka kúu yu”, katyí jutu ra na'a.

Nu tsaá ra Jacob tsi'in nyivi ra nda Egipto

46 ¹ Naki'in ra Jacob tandi'i tsa tsii ra tsa'a kua'an ra. Tsa tsaá ra nda Beerseba jamañi ra iin kiti nuu Nyoo ra, Nyoo jaka'nu jutu ra. ² Tan tsakuaa kan kana Nyoo tsi ra tsitsi tsa kixi ra:

—Jacob, Jacob.

—Maa yu i'ya —katyí ra Jacob.

3 Tan katyí Nyoo tsi'in ra:

—Yu'u kuví Nyoo jaka'nu ra Isaac, jutu un. Ña nayu'vi un ku'un un Egipto, tyin ka'nu ñuu kua ja'a yu tsi'in tata un ndakan. 4 Maa yu kua ku'un tsi'in un, tan juvin ñi maa yu kua tava nyiko tsi nyivi tata un ñuu kan, tan kivi kúu un kua kunyaa ra José tsi'in un —katyí Nyoo tsi'in ra.

5 Ya'a kan, jandaḡ ra na'a tsi ra tsitsi careta tsa jaku'un ra faraón kua ki'in tsi ra na'a, jandaḡ ra na'a nandi'i ñasi'i ra na'a tan se'e ra na'a, tsa'a kitḡ ra na'a Beerseba kan tsi'in nandi'i nyivi ra, 6 tandi'i nda'a tyiñu ra na'a, tandi'i kiti jana ra na'a. Tandi'i maa tsa ñi'i ra na'a Canaán kua'an tsi'in ra na'a Egipto. 7 Nandi'i se'e ra tsi'in nandi'i se'e yañi ra kua'an tsi'in ra.

Sivi nyivi Israel tsa kua'an Egipto

8 Tandi'i sivi nyivi Israel tsa tsaḡ nda Egipto tsi'in ra Jacob kuví tse'e:

Ra Rubén, ra kuví se'e nuu ra, 9 tsi'in nandi'i se'e ra Rubén kan: ra Hanoc, ra Falú, ra Hezrón tan ra Carmi.

10 Ra Simeón tsi'in nandi'i se'e ra: ra Jemuel, ra Jamín, ra Ohad, ra Jaquín, ra Zohar tan ra Saúl se'e ra tsi'in ña'a Canaán.

11 Ra Leví tsi'in nandi'i se'e ra: ra Gersón, ra Coat tan ra Merari.

12 Ra Judá tsi'in nandi'i se'e ra: ra Er, ra Onán, ra Sela, ra Fares tan ra Zara, (maa tyin ra Er tan ra Onán maa nda Canaán tsi'i ra kan na'a ra.) Tan se'e ra Fares kuví ra Hezrón tan ra Hamul.

13 Ra Isacar tsi'in nandi'i se'e ra: ra Tola, ra Fúa, ra Job tan ra Simrón.

14 Ra Zabulón tsi'in nandi'i se'e ra: ra Sered, ra Elón tan ra Jahleel.

15 Ra ikan na'a ra kuví se'e ña Lea tsi'in se'e yañi ña tsa tsikoḡ nda Padan-aram, siin maa ña Dina. Tsa ika'nu ñi oko utsi uñi nyivi kuví tsa nandi'i tata ña Lea, ika'nu ñi rayii tan ña'a.

16 Ra Gad tsi'in nandi'i se'e ra: ra Zifión, ra Hagui, ra Ezbón, ra Suni, ra Eri, ra Arodi, tan ra Areli.

17 Ra Aser tsi'in nandi'i se'e ra: ra Imna, ra Isúa, ra Isúi, ra Bería, tan ña Sera ña'a ku'va ra na'a. Tan se'e ra Bería kuví tsi ra Heber tan ra Malquiel. 18 Ra ikan na'a ra kuví se'e ña Zilpa tsi'in se'e yañi ña, ña kuví musu ña Lea tsa naku'va jutu ña tsi ña. Tsa ika'nu ñi tsa'un iin tata ña kan.

19 Tan se'e ña Raquel tsi'in yii ña kuví: ra José tan ra Benjamín. 20 Se'e ra José tsi'in ña Asenat kuví ra Manasés tan ra Efraín tsa kaku Egipto, tan ña Asenat kan, se'e ra Potifera ra kuví jutu ñuu On kuví tsi ña. 21 Tan se'e ra Benjamín kuví ra Bela, ra Bequer, ra Asbel, ra Gera, ra Naamán, ra Ehi, ra Ros, ra Mupim, ra Hupim tan ra Ard. 22 Ra ikan na'a ra kuví se'e ña Raquel tsi'in se'e yañi ña tsi'in yii ña, tsa nandi'i ra na'a, utsi kumi nyivi kuví ra na'a.

23 Tan se'e ra Dan kuví ra Husim. 24 Se'e ra Neftalí kuví: ra Jahzeel, ra Guni, ra Jezer tan ra Silem. 25 Ra ikan na'a ra kuví se'e ña Bilha tsi'in se'e yañi ña, ña kuví musu ña Raquel tsa naku'va jutu ña tsi ña, tsa ika'nu ñi utsa nyivi kuví tata ña Bilha kan.

26 Tsa nandi'i nyivi tsaḡ tsi'in ra Jacob nda Egipto, uñi xiko iñu nyivi kuví ñi, tsa kuví se'e ra tsi'in se'e yañi ra, siin maa nandi'i ka tsanu ra. 27 Tan tita'an ndi'i nduvi se'e ra José tsa kaku Egipto tsi'in ra na'a, tsa nandi'i nyivi ki'vi tsi'in ra Jacob ñuu Egipto kan kuví uñi xiko utsi nyivi tsa ika'nu ñi.

28 Tsa ndi kumañi ka tsa ra Jacob nda Gosén, jaku'un ra tsi ra Judá kuakana ra tsi ra José na ku'un ra kunye'e ra tsi jutu ra nda Gosén. Tan tsitsi tsa kua'an ra Judá kan, tsaḡ ra Jacob nu ñu'u Gosén. 29 Tsa tsaḡ ra Judá nu nyii ra José, katyi tu'un ra tyiñu kua'an ra tsi'in ra. Ya'a kan tava tyiñu ra José na tyiso va'a ra na'a careta ra tyin kua ku'un ra kujata'an ra tsi jutu ra, katyi ra tsi'in ra na'a. Tan tsa tsaḡ ra na'a nda Gosén nye'e ra tsi jutu ra, tsinumi nyaa ra tsi ra tan na'a xaan tsaku ra na'a. 30 Takan tan katyi jutu ra tsi'in ra:



—Tsa kuví kúu yu vityin, va'a tyin tsa tsito yu tyin nyito un tan nye'e tsi'in nuu yu tsi un —katyí ra tsi'in ra José.

31 Tan katyí ra José tsi'in nandi'i yañi ra tan tsi'in nandi'i nyivi ra na'a:

—Kua'an yu kua jakoto yu tsi ra faraón tyin tsa tsaá ndo, tan kua katyí yu tsi'in ra: 'Jutu yu tan nandi'i nyivi kee tsi'in ra nda Canaán vatsí ñi vatsí ndoo ñi ñuu i'ya. 32 Ra jakuendá mbee tan indiki kuví ra na'a, tandi'i kiti jana ra na'a tan nda'a tyiñu ra na'a vatsí tsi'in ra na'a', kua katyí yu tsi'in ra. 33 Tsa kua kana ra tsi ndo tan kua ndakan tu'un ra tsi ndo náa tyiñu java'á ndo, 34 katyí ndo tsi'in ra tyin ra jakuñá mbee kuví ndo, nda yoko maa ndo tan nye'é ndo tyiñu i'ya, tumaa tsii tsaanu yo. Tyin takan tan kuvi koo ndo nu ñuu Gosén i'ya, tyin ña taa'an iñi ra Egipto na'a ra koo ra jakuendá mbee na'a ra ñuu ra na'a —katyí ra tsi'in ra na'a.

47 1 Takan tan ki'in ra José u'un taa'an yañi ra kua'an tsi'in ra tsa kua'an ra kua ka'an ra tsi'in ra faraón, tsaá ra tan katyí ra:

—Jutu yu tsi'in ra yañi yu na'a ra tsa tsaá ra na'a, yukú ra na'a nda Gosén. Tan tsaá ndi'i kiti jana ra na'a tsi'in tandi'i tsa iyó tsi ra na'a tsi'in ra na'a. 2 I'ya vatsí taa'an ra yañi yu na'a ra tsi'in yu —katyí ra.

3 Tan tsiká tu'un ra faraón tsi ra kan na'a ra:

—¿Náa tyiñu ja'á ndo?

—Mbee ñi jakuendá maa nyu'u, ra ndaa'vi, tyiñu i'ya java'a maa ra ndiyi tsii ndi na'a ra.

4 Vatsí ndi vatsí ndoo ndi ñuu i'ya tyin ñi'i xaan iyó tama nda Canaán tan nduve ka ku'u katsi kiti jana ndi, yakan kuenda, ja'a tumañi iñi ku'va ndatu koo ndi nu ñuu Gosén —katyí ra na'a tsi'in ra faraón.

5 Takan tan katyí ra faraón tsi'in ra José:

—Jutu un tan ra yañi un i'ya na'a ra, vatsí ra na'a vatsí ndoo ra na'a ñuu i'ya tsi'in un. 6 Maa un yi'í nda'a ñuu i'ya, ku'va ñuu va'a koo ra na'a, ku'va ñuu Gosén koo ra na'a. Tatun tsitó un tyin iyó ra va'a jatyiñú yukú tsi'in ra na'a, ku'va kiti jana yu jakuenda ra na'a —katyí ra tsi'in ra José.

7 Ya'a kan tsindaká ndi'i ra José tsi ra Jacob, jutu ra, nuu ra faraón tan katyí ra:

—Ra tsa'nu i'ya kuví jutu yu, Jacob nañi ra —katyí ra.

Nasokó ra Jacob tsi ra faraón. 8 Tsiká tu'un ra faraón tsi ra Jacob:

—Tata, ¿náa java kuiya un?



9 Tan katyí ra Jacob tsi'in ra:

—Iyó cientu oko utsi kuiya tsa tsiká yu tsikoo yu tyika tyi'ya ñi. Ju'va ñi kuiya kuví kan tan nye'é xaan yu tundo'o iyó yu, ña'a ka kita kuiya yu tumaa kuiya tsikoo ra jutu yu na'a ra —katyí ra.

10 Ya'a kan nasokó nyiko ra tsi ra faraón tsa'a kitá ra tsitsi ve'e tyiñu kan. 11 Tan tsa'a ra José ñuu koo ra tsi'in nandi'i se'e ra, tumaa tava tyiñu ra faraón tsi ra, tan tsikoo jutu ra tsi'in nandi'i nyivi ra na'a nu kuví ñuu va'a nañi Ramesés. 12 Tan jatyiñee ra tsi jutu ra tsi'in nandi'i maa nyivi ra tan jakatsi ra tsi ñi najava maa ñi ve'e ñi.

13 Nani ka'nu maa kuenda Egipto tan kuenda Canaán iyó tama, yakan kuenda kua'a nyivi tsi'i tyin nduve náa katsi ñi. 14 Tand'i'i maa xu'un tya'vi nyivi Egipto tan nyivi Canaán kuenda trigo, naki'in va'a ra José tsitsi ve'e tyiñu ra faraón. 15 Kivi ndi'i xu'un nyivi Egipto tan nyivi Canaán, tsa'an nandi'i maa ra Egipto na'a ra tsika'an ra na'a tsi'in ra José tan katyí ra na'a:

—Ku'va ju'va trigo tsi ndi, vasu ndi maa nduve ka xu'un tsi ndi tya'vi ndi kuenda trigo kan, ña nye'e un kúu ndi ja'á soko.

16 Tan naka'an ra José tsi'in ra na'a:

—Ku'va ndo kiti jana ndo tsi yu tan ku'va yu trigo tsi ndo tsa kuenda ti na'a ti tun nduve ka xu'un ndo.

17 Takan tan tsa'a ra na'a kuayu, mbee, indiki tan urru jana ra na'a tsi ra José tan tsa'a ra José trigo tsi ra na'a ñi maa kuiya kan.

18 Tan inga kuiya tsa ki'vi kan katyí nyiko ra na'a tsi'in ra:

—Ña kuvi jandavi ña'a ndi tsi un, nduve ka xu'un ndi tan ndi kiti jana ndi, tyin jana un tsa

kuví tì na'a tì. Tun taa'án ìni un, ñaki'in ñu'u ndi tan nyu'u na kuvi ndi musu un, yakan ña iyó tsi ndi. **19** Jata tsi ndi kuvi ndi musu ra faraón tan jata ndi'ì ñu'u ndi, ña nye'e un kúu ndi. Ku'va tsa katsi ndi takan tan ña kúu ndi tan kuvi jatyiñu ndi nu ñu'u kan tsa kuenda ra faraón —katyí ra na'a tsi'in ra.

20 Takan tan jata ra José ñu'u ra na'a kuvi tsii ra faraón, xiko maa ra na'a ñu'u ra na'a tsa katyi tama. Takan kuví nu jatsii ra faraón ñi ka'nu ñu'u Egipto. **21** Tan nandi'ì nyivi ñuu Egipto kan kuví ñi musu ja'a ra José. **22** Tan ñu'u tsa ña jata ra José kuví ñu'u ra kuví jutu na'a ra, tyin maa ra faraón tsa'á trigo katsi ra na'a, yakan kuenda ña xiko ra kan na'a ra ñu'u ra na'a.

23 Tan katyí ra José tsi'in nyivi ñuu kan:

—Tsi ra faraón tsa kuví tsi ndo vityin i'ya ta'an ñi ñu'u ndo, tyin jata yu tsi ndo kuvi ndo musu ra, ju'un ndo trigo i'ya tatsi ndo. **24** Maa tyin tatun tsa iyó trigo kan, ñata'vi ndo kan u'un ku'va, iin ku'va kan ku'va ndo tsi ra faraón tan na ndoo tsa kumi ku'va kan tsi ndo katsi ndo tan juvin kan kua tatsi ndo —katyí ra.

25 Tan katyí ra na'a tsi'in ra:

—Ya'a xaan va'a ìni un, Tata José, kundaa'vi ìni un tsi ndi. jKua kuvi maa ndi musu ra faraón! —katyí ra na'a.

26 Takan tan tyaa ra José iin ley tsa katyí tyin nandi'ì nyivi Egipto taa'án tsi tya'vi ñi tsi'in trigo tsi ra faraón tumaa tsa ka'an ra tsi'in ra na'a nda ji'na, tan takan iyó ley kan nda kuanda vityin. Tan ra kuví jutu nuu ve'e ñu'u na'a ra, nduve náa tya'vi ra na'a tyin ña xiko ra na'a ñu'u ra na'a tsi ra faraón.

Nu tsikan ra Jacob iin tumañi ìni tsi ra José

27 Nandi'ì maa nyivi ra Jacob ndoo iyó nda Egipto nu ñu'u nañi Gosén, nu jatsii ñi, tan kua'a xaan ñi kuví. **28** Tan cientu uvi xiko utsa kuiya tsikoo ra Jacob ñuu ñayivi, tyin tsa'un uvi ka kuiya tsikoo ra Egipto.

29 Tsa tsa tuví ìni ra Jacob tyin tsa yatyin kúu ra, tsikana ra na'a tsi ra José ja'a ra tan katyí ra tsi'in ra José tsa tsa'a ra:

—Tatun nditsa un tyin kuñi un java'a un iin tumañi ìni tsi yu, tyaa nda'a un si'in yu i'ya, tan ka'an tsi'in yu tyin kua jandaa un tsa kua ndakan yu tsi un, tyin yu'u ña kuñi yu ki'vi ñu'u yu ñuu Egipto i'ya. **30** Kivi kúu yu ja'a tumañi ìni kundaka un kuñu ñu'u yu nundaa kumisantu nu ki'vi ñu'u tsii tsa'nu yo na'a ra, tyin ña kuñi

yu ki'vi ñu'u yu Egipto i'ya —katyí ra tsi'in ra José.

Tan katyí ra José tsi'in ra:

—Va'a maa, tyaa —katyí ra.

31 —¿A nditsa un, ñi? —katyí ra Jacob jañiñi ra tsi ra José.

—Nditsa yu, tyaa, kua jandaa maa yu tsa kaa'án un —katyí ra tsi'in jutu ra.

Takan tan nakañi nuu ra jiñi ra jiñi tsito nu kixi ra.

Nu nasoko ra Jacob tsi ra Efraín tsi'in ra Manasés, se'e ra José

48 ¹ Tsa ya'a ju'va kivi tsa natu'un ra Jacob tsi'in ra José, ki'in kue'e tsi ra takan tan jakoto ra na'a tsi ra José tyin kuu'vi ra. Tsa tsito ra José tyin naku'vi jutu ra, ki'in ra nduvi se'e ra, ra Efraín tan ra Manasés kua'an tsi'in ra tsa kua nye'e ra tsi jutu ra. ² Jakoto ra na'a tsi ra Jacob tyin tsa'a ra José, se'e ra, vatsi nye'e ra tsi ra, tan tsi'in tsa nyee ìni ña ra Jacob nduvita ra tan tsinya'a ra yu'u tsito nu kixi ra. ³ Tan naka'an ra tsi'in ra José:

—José, ñu'u nu nañi Luz kuenda ñuu Canaán, ikan kita Nyoo nuu yu, ra iyó tandi'ì tunyee ìni tan nasoko ra tsi yu tsi'in tu'un i'ya: ⁴ 'Ji'na Jacob, kua'a xaan tata un kua ja'a yu tan kua'a xaan ñuu kua kuvi ra na'a, tan kua ku'va kuii yu ñu'u Canaán i'ya kua kuvi tsii ra na'a', katyí ra tsi'in yu. ⁵ Vityin i'ya ra Efraín tan ra Manasés se'e un tsa kaku tsa ndi kumañi ka tsaa ndi koo ndi ñuu i'ya, se'e yu kuví tsi ra na'a tumaa tsa kuví se'e yu tsi ra Rubén tan ra Simeón. ⁶ Yañi ra na'a tsa kua koo ityi nuu ka, ra ikan na'a ra kua kuvi se'e maa un, maa tyin kua ñi'ì ndi'ì ra na'a ñu'u nu kua ñi'ì ra Efraín tan ra Manasés. ⁷ Kivi kita yu ñuu Padan-aram tan kua'an yu Canaán ityi kua'an ndi tsi'ì ña Raquel si'ì un, tsi'ì ña tsa ndi kumañi ka tsaa ndi ñuu Efrata tan juvin ñi maa ikan ki'vi ñu'u ña ja'a yu nu kuví Belén vityin —katyí ra.

⁸ Tan nanye'e ra nu nyakú se'e ra José tan katyí ra:

—¿Yóo ra kuví ra i'ya na'a ra?

⁹ —Se'e yu tsa tsa'a Nyoo tsi yu ñuu i'ya kuví ra na'a —katyí ra José tsi'in ra.

—Jatu'va tsi ra na'a nu nya'a yu i'ya tyin kua nasoko yu tsi ra na'a —katyí jutu ra tsi'in ra.

¹⁰ Tan ña nditsín ka nye'é jutu ra tyin tsa tsa'nu xaan ra, yakan kuenda jatyin ra tsi ra na'a nuu jutu ra. Tyaa yu'u ra tsi ra na'a tan

tsinumi nyaꞤ ra tsi ra na'a. **11** Tan katyí ra tsi'in ra José:

—Ña tsika maa iñi yu tatun kua nye'e ka yu tsi un, maa tyin tsa'a Nyoo ndatu nye'e yu tsi un tan nda kuanda se'e un nye'e yu —katyí ra.

12 Tan jatsiyꞤ ra José nduvi se'e ra nu si'in jutu ra tan tsakin ra nuu ra nda nu ñu'u. **13** Ya'a kan ki'in ra tsi ra Efraín tyaa ra nda'a satyin ra Jacob, jutu ra, tan ra Manasés ki'in ra tyaa ra nda'a kua'a jutu ra. **14** Tsa tyiso nda'a ra Jacob jiñi ra na'a, sama ra nda'a ra, jiñi ra Efraín, ra ndi lu'lu kan, tyiso ra nda'a kua'a ra, tan jiñi ra Manasés, ra tsitsa, tyiso ra nda'a satyin ra, ndi maa tsa se'e nuu ra José kuví tsi ra Manasés kan.

15 Takan tan nasokꞤ ra tsi ra José tan katyí ra:

“Maa ra Nyoo, ra jakuendá tsi yu,
nda kivi kakꞤ yu nda kuanda vityin,
ra tsa tyaa ya'vi ra Abraham, tsii yu,
tan ra Isaac, jutu yu,

16 tan juvin ra kuví ángel jakakú tsi yu nuu tsa ña va'a,
na nasoko ra tsi ra kuatyí i'ya na'a ra.
Tan tsa kuenda ra i'ya na'a ra kua nduku'un iñi nyivi sivi yu,
sivi ra Abraham, tsii yu, tan sivi ra Isaac, jutu yu,
tan na koo kua'a se'e ra na'a
tan kua'a xaan nyivi kua kuvi ra na'a nu ñu'u ñayivi”, katyí ra.

17 Nye'e ra José tyin nda'a kua'a jutu ra nyii jiñi ra Efraín, ña ta'an maa iñi ra; takan tan ki'in ra nda'a kua'a jutu ra kua tinyii ra jiñi ra Manasés. **18** Tan katyí ra tsi'in ra:

—Ña va'a yosó nda'a un jiñi ra na'a tyaa, ra i'ya kuví se'e nuu yu, tñyii nda'a kua'a un jiñi ra.

19 Tan naka'an jutu ra tsi'in ra:

—Tsa tsitó maa yu, José, juvin ñi ka'nu ñuu kua kuvi ndi'i maa ra Manasés, maa tyin ya'a ka ka'nu ñuu kua kuvi ra Efraín tan kua'a xaan ñuu kua kuví tata ra tan ñavin ka ra Manasés i'ya —katyí ra tan ña java'a ra ku'va kaa'an ra José.

20 Tan juvin ñi maa kivi kan katyí ra tsi'in ra na'a:

—Tye'en kua ka'an nyivi Israel tsa kua nasoko ñi tsi inga nyivi: ‘Na java'a maa Nyoo tsi'in un tumaa java'a ra tsi'in ra Efraín tan tsi'in ra Manasés’, kua katyí ñi.

Ji'na ka sivi ra Efraín kaa'an ra tan tsinu uvi ka'an ra sivi ra Manasés. **21** Tan katyí ra Jacob tsi'in ra José:

—Yu'u tsa kua kúu yu, maa tyin Nyoo nyaꞤ maa ra tsi'in ndo tan kua jakunu'u nyiko ra tsi ndo nu ñu'u nu tsikoꞤ tsii tsaa'nu yo na'a ra. **22** Kua'a ka ñu'u tsa'á yu tsi un tan ñavin ka tsi ra yañi un na'a ra. Tsa kañi ta'an yu tsi'in nyivi Amor kinyaa yu ñu'u Siquem tsi ñi tsa'á ndi'i yu ñu'u kan tsi un —katyí ra tsi'in ra José se'e ra.

Nu katyí tu'un ra Jacob nákaa kua kuvi tsi'in tsa intu'un intu'un se'e ra kua'an tsi ityi nuu

49 **1** Nakana ra Jacob nandi'i se'e ra tan katyí ra: “Ñatu'va ndo tan kua katyí tu'un yu tsi'in ndo ku'va kua kuvi tsi ndo ityi nuu ka:

2 “Ñatu'va ndo tan kuñi ndo tsa kua ka'an yu'u Israel tsi'in ndo,
sivi i'ya jakunañi Nyoo tsi yu, tyaa so'o ndo tsa kua ka'an yu tsa kuví yu jutu ndo.

3 “Yoo'o, Rubén, se'e nuu yu kuví un, kakꞤ un tyembu tsa ndi iyó tunyee iñi tsi yu,
tan se'e ji'na tunyee iñi kuñu ñu'u yu kuví un,
nuu kuví un tan nyaá ya'vi xaan un.

4 Maa tyin ñavin ka nuu kua kuvi un, tyin kuví un tumaa yutya ñi'i tsinú tan tani xa'va ja'á kan;
tan tsa katyí tsa kixi un nu tsito yu tan tsikoꞤ un tsi'in ña Bilha, ña'a kumí yu, ndoyꞤ ñu'u tyiñu ja'a un.

5 “Yoo'o Simeón tan yoo'o Leví, iin ñi yañi ndo,
maa ñi nda'a tyiñu jañikuee'é tsi nyivi tsityiñú ndo.

6 Ña kuñi yu kunyaa yu nu ndu iin ndo, tyin kivi tsa xaan kuñi ndo tsa'ñi ndo nyivi,
ña ndi'i maa iñi ndo, jandukoxꞤ ndo indiki.

7 Na ta'nu ndatu tsa xaan ndo tyin tun tsa xaan kuñi ndo tumaa nduxaán kiti ña nduxaán ndo.
Tyikatyi'ya kua koo tata ndo nu ñu'u Israel nduve ñu'u nu kua koo kuii ndo.

8 “Tan yoo'o Judá, kua jaka'nu ra yañi un na'a ra tsi un;
tan ka'nu kua ja'a ra na'a tsi un

- tsi'in tsa kañi nuu ra na'a jiñi ra na'a
tyin kua jakanaa un tsi nu xaan iñi tsi un.
- 9 Yoo'o Judá, se'e yu,
kuví un tumaa iin se'e ndika'a
tyin tsa ndi'i tsatsí ndika'a lu'lu kan kuñu
kiti tñn ti
tsikavá taxin ti, tumaa tsikavá ndika'a
tsa'nu,
tan yoñi kana iñi jakanda tsi ti.
- 10 Judá, yoñi kuvi kinyaa cetroⁱ nda'á un,
tan ndi yoñi kuví kasi tsi un nu kua
kundaka ña'a un,
tyin nda kitsi maa ra kua kuvi Rey, ra jatsíi
cetro kan,
tandi'i maa ñuu kua tyaa ya'vi tsi ra.
- 11 Kua'a xaan yo'o tsa tsa'á uva kua koo tsi un,
nda kua kuvi ña ku'ñi un urru jana un tsitsi
yo'o ikan,
tan tsa kua'a vinu va'a koo ve'e un
nda kua kuvi ña nakatya un ja'ma un tsi'in
vinu kan,
tan kuvi ña nakatya un ja'ma kañi
tsinditsí un tsi'in nduxi uva kan.^j
- 12 Tan kuaa'a xaan tunuu un kua ja'a ndutya
vixi uva kan;
tan tsa ya'a kua'a letsi kua ko'on un
kuitsin nu'u un kua kuvi.^j
- 13 “Ra Zabulón kua koo ra yu'u ndutya ñu'u,
nu kua tsa kua'a yutun ndoo kua kuvi kan
tan nda kuanda ñuu Sidón kua kuvi xa'ñu
ra.
- 14 “Yoo'o Isacar kuví un tumaa urru ndakui
xaan
tsa tsikavá taxin nu kitatú kiti jana nyivi.
- 15 Nye'é un tyin va'a xaan ñu'u kan,
tan va'a kan kitatu un,
tsa'a un tsi un nyiso un nda'a tyiñu.
Tan nduve náa ka'an un ki'in un tyiñu
kuví un musu ña nyaá ya'vi.
- 16 “Yoo'o, Dan kua kundaka ña'a un nyivi
ñuu un
tumaa ku'va iyó inga ka ra yañi un na'a ra.
- 17 Kua kuvi un tumaa koo kanyíi yatyin yu'u
ityi,
- kaán ti xusiyi kuayu jana nyivi
tan janakavá ti tsi nyivi nyíi tsata kuayu
kan.”
- 18 Tan katyí ra Jacob tsi'in Nyoo: “¡Jutu
Mañi yu ndatú yu tyin jakaku un tsi
yu!”, katyí ra.
- 19 “Yoo'o Gad, kua'a xaan jandaru kua kañi
ta'an tsi'in un,
maa tyin kua kunyaa nda'a un tsi ra na'a
nu jandi'i tsi.
- 20 “Tan yoo'o Aser maa ñi maa tsa asin kua
katsi un yuve'e un,
tsa kua ku'va un katsi nyivi, kua ku'va un
tsa tu'va rey tsatsí kua katsi ñi.
- 21 “Yoo'o Neftalí, kuví un tumaa isu nyíi
nuña
tan tyaki kaa se'e ti iyó.
- 22 “Tan yoo'o José kuví un tumaa iin yutun
nyaá yu'u yutya
tan kua'a tsiti tsa'á tun,
tan tandi'i soko tun nditá kan tsata
ndaka.
- 23 Nyivi xaan iñi tsi un tutsí ñi tsi un tsi'in
nduva
ndi'i ñi tsa'a jatyañú ñi tsi un.
- 24 Maa tyin ¡tya'vi Nyoo tsi Nyoo ra iyó
tandi'i tunyee iñi,
ra jakuendá tsi nyivi Israel, na ña jakanaa
tundo'o tsi ñi,
tyin ña ni'i nda'a un,
nda'á un nduva un!
- 25 ¡Maa ra Nyoo jaka'nú yu kua jatyinyee tsi
un,
ra iyó tandi'i tunyee iñi kua nasoko tsi un!
¡Kua nasoko ra tsi un tsa kuún savi!
¡Kua nasoko ra ndutya kaná tsitsi ñu'u,
ndo'yo tan tandi'i ka maa nu kaná
ndutya!
¡Kua nasoko ra letsi kaxin se'e lee ñi ña'a
tan koo kua'a se'e ñi, takan tuku ñi kiti!
- 26 Ya'a xaan ka nasoko yu tsi yoo'o
tan ñavin ka tsa nasoko jutu yu tsi yu.

ⁱ 49:10 ‘Cetro’ kuví tsa nda'á ra kuví rey nu kaa'an tyiñu ra, tan jana'á ndi'i tsi tyin rey kuví ra.

^j 49:11-12 Tsa kuñi ka'an versíkulo 11 tsi'in 12 kuví tyin nu ñu'u ra Judá ya'a xaan kua'a tsa kua ku'va ñu'u kan, tan tsa kua'a tsiti kua ku'va ñu'u kan nda kua kuví ña maa jativi ra na'a nda'a tyiñu kan.

Kua'a ka tsa va'a tsa'á yu tsi un
tan ñavin ka tsa va'a tsa'á yuku na'nu tsa
iyó ndi'i tyembu.
Iyó maa kan tsi'in un tyin yoo'o nakatsi
yu tsa nuu nandi'i ra yañi un na'a ra.

27 “Yoo'o Benjamín kuví un tumaá lobo xaan,
tyin lobo kan tñn ti kiti tsa tuvi kua katsi ti,
tan tsa tseñi tsa'á ti tsa ndoo tsatsi ti tsi
inga ta'an ti.”

28 Ra ikan na'a ra kuví tsa utsi uvi se'e ra
Jacob, tan yakan kuví tu'un ka'an ra tsi'in ra
na'a, tan nasoko ra tsi intu'un intu'un ra na'a.

Nu nda'va kuñu ñu'u ra Jacob

29 Tan kuví tsi iin kivi katyí ra Jacob tsi'in
se'e ra: “Tun tsa tsi'i yu, ku'un ndo kutinyii ndo
kuñu ñu'u yu yavi yuu nyaá nu kuví ñu'u ra
Efrón, nyivi Het, nu ki'vi ñu'u jutu yu na'a ra,
30 yavi yuu nyaá Macpela tsa kanyií ityi kaná
nikanyii nyaá yatyin kuenda Mamre nda Canaán,
nu ñu'u tsa jata ra Abraham tsi ra Efrón, nyivi
Het, tyin kuvi nu ndaa kumisantu ra na'a.
31 Ikan ki'vi ñu'u maa ra Abraham tsi'in ña
Sara, ra Isaac tsi'in ña Rebeca, tan ikan ki'vi
ñu'u ndi'i ña Lea ja'a yu. 32 Se'e ra Het xiko
ñu'u kan tan yavi yuu kan tsi ra Abraham”,
katyí ra Jacob tsi'in ra na'a.

33 Tsa ndi'i tsa'a kuenda ra Jacob tsi nandi'i
se'e ra, tsikava nyiko ra nu tsito ra tan ikan kita
tsa nyito tsi ra.

50 1 Takan tan tsinumí nyaa ra José kuñu
ñu'u jutu ra tan tsaku ra tan tya yu'u
ra kan. 2 Ya'a kan, tava tyiñu ra tsi ra tatan na'a
ra, ra kuví musu nuu ra, na tyi'i ra na'a balsamo
kuñu ñu'u jutu ra na ña tya'yu yatyí kuñu ñu'u
kan. Takan java'a ra na'a ra. 3 Uvi xiko kivi
janduva'a ra kuñu ñu'u kan tyi'i ra na'a balsamo
kan, tyin takan kivi kuñi maa tsi janduva'a ra
na'a kan.

Tan uñi xiko utsi kivi tsiko ra Egipto na'a
ra tukui'ya iñi tsa kuenda kuñu ñu'u ra Israel.
4 Tsa ya'a uñi xiko utsi kivi tan katyí ra José
tsi'in ra kuví tyiñu nuu ra faraón tye'en:

—Tatun ka'nu ja'a ndo tsi yu, ja'a ndo
tumañi iñi ka'an ndo tsi'in ra faraón. 5 Tyin tsa
ndi nyito jutu yu tsikan ra tsi yu tsa kukutsi yu
kuñu ñu'u ra nu ndaa kumisantu nu janduva'a
ra nda Canaán, tan yu'u ndoo yu tu'un tsi'in ra
tyin takan kua java'a yu, yakan kuenda na ku'va
ra faraón ndatu ku'un yu kundaka yu kuñu ñu'u

jutu yu nu ndaa kan, ya'a kan tsa'a vatsi nyiko
yu —kati'í ra José tsi'in ra na'a.

6 Tan katyí ra faraón tsi'in ra na'a:

—Katyí ndo tsi'in ra José: ‘Kua'an kua kutsi
tsi jutu un, jandaa tsa tsikan ra tsi un.’

7 Ñi'i ra José ndatu tan kee ra kua'an ra kua
kutsi ra kuñu ñu'u kan, tan kua'a xaan nyivi
kua'an tsi'in ra, nandi'i ra kuví tyiñu nuu ra
faraón, nandi'i ra nyisó tyiñu ñuu Egipto kan,
8 nandi'i nyivi maa ra José, nandi'i yañi ra tsi'in
nandi'i nyivi ra na'a kua'an, nako ñi se'e nyi'i
ñi tan kiti jana ñi yuve'e ñi nda Gosén. 9 Tuví
xaan nyivi kua'an tsi'in ra, nyivi kua'an tsi'in
careta tan nyivi yosó kuayu. 10 Tsa ra na'a
nu nañi Atad inga tsiyo yutya Jordán, ityi kaná
ñikanyii. Ndo ra na'a ikan iin vitya maa tan
jaka'nu ra na'a kuñu ñu'u kan tan tsaku ra na'a
tsa kui'ya kuñi ra na'a.

11 Tsa tsiñi nyivi Canaán iyó yatyin kan
tyin iyo xaan tsakú nyivi nu nañi Atad kan tan
kati'í ñi: “Ka'nu xaan tukui'ya iñi iyó ra Egipto
na'a ra nu ki'vi ñu'u ndiyi kan.” Yakan kuenda
jakunañi ra na'a ikan Abel-mizraim.

12 Tan se'e ndiyi kan jandaa ra na'a tsi'in
kuñu ñu'u ra tsa tsikan ra tsi ra na'a. 13 Tsindaka
ra na'a kuñu ñu'u ra nda Canaán tan ki'vi ñu'u
ra yavi yuu nyaá Macpela tsa kanyií ityi kaná
nikanyii kuenda Mamre, nu ñu'u tsa jata ra
Abraham tsi ra Efrón, nyivi Het, tyin kuvi nu
ndaa kumisantu ra na'a. 14 Tsa ya'a tyi'i ra na'a
kuñu ñu'u kan tsitsi yavi yuu, kuanu'u ra José
nda Egipto tsi'in nandi'i yañi ra tan nyivi tsa'an
tsi'in ra.

Nu ja'a ra José tuka'nu iñi tsi yañi ra

15 Tsa ya'a tsi'i ra Jacob, katyí ra yañi ra
José natu'ún ta'an ra na'a: “Vasiki xaan kuñi ra
José tsi'in yo, tsa katyí tandi'i tsa ña va'a nakuu
yo tsi'in ra, kua ka'nya yo kuenda ja'a ra”, katyí
ra na'a. 16 Tan jaku'un ra na'a tsi ra tsika'an
tsi'in ra José tan katyí ra: “Kivi tsa ndi nyitó
jutu ndo, tava tyiñu ra tsi ra yañi un na'a ra na
ka'an ra na'a tsi'in un tye'en: 17 ‘Ja'a tumañi
iñi, ja'a tuka'nu iñi tsi ra yañi un na'a ra tsa
kuenda tandi'i tsa ña va'a nakuu ra na'a tsi'in un’,
kati'í ra. Yakan kuenda tsikan ra na'a tumañi iñi
tsi un ja'a un tuka'nu iñi tsi ra na'a tyin musu
Nyoo jaka'nu jutu ndo kuví ra na'a”, katyí ra
tsika'an tsi'in ra José.

Tan tsa tsiñi ra José tsa kaa'an ra na'a kitsa'a
tsakú ra. 18 Takan tan tsa nandi'i yañi ra José
tan tsikuñi tsiti ra na'a nuu ra tan tsakin ra na'a

nuu ra na'a nda nu ñu'u tan katyí ra na'a tsi'in ra:

—Nyakú ndi i'ya na kuvi ndi musu un.

19 Tan naka'an ra José tsi'in ra na'a:

—Ña nayu'vi ndo, ñavin Nyoo kuví yu'u.

20 Tsika iñi ndo java'a ndo tsa ña va'a tsi'in yu kivi kan, maa tyin samá Nyoo kan tan nanduví kan tsa va'a, tyin takan tan kuvi java'a ra tsa iyo nye'é yo vityin, tan ña kúu nandi'i nyivi.

21 Yakan kuenda ña nayu'vi ndo; maa yu kua ku'va tsa kua katsi ndo tsi'in se'e ndo —katyí ra tsi'in ra na'a.

Nda takan tsa'a ndu ijin iñi ra na'a tyin va'a xaan ka'an ra José tsi'in ra na'a.

Nu tsi'i ra José

22 Ndoq ra José tsi'in nandi'i yañi ra iyó ra na'a Egipto, tan tsikoq ra cientu utsi kuiya.

23 Kua'a kuiya tsikoq ra, yakan kuenda tsaq

nye'e ra nuu se'e sukua ra Efraín tsi'in nandi'i se'e ra Maquir, se'e ra Manasés.

24 Tan iin kivi ka'an ra José tsi'in nandi'i yañi ra: “Tsa nyaá naa kivi kúu yu, maa tyin maa Nyoo kua jatyinyee tsi ndo tan tava ra tsi ndo ñuu i'ya tan kundaka ra tsi ndo nu ñu'u tsa ndoq ra tu'un tsi'in ra Abraham, tsi'in ra Isaac tan tsi'in ra Jacob, jutu yo. 25 Tsa nditsa kuví kan kaa'an yu tsi'in ndo, kua kitsi Nyoo kua jatyinyee ra tsi ndo. Kivi kundaa kan, kuñi yu tava ndo kuñu ñu'u yu ñuu i'ya ku'un tsi'in ndo nu ku'un ndo. ¿A kua java'a ndo tsa kaa'an yu i'ya?”, katyí ra. Tan naka'an ra na'a tsi'in ra: “Kua jandaa maa ndi tsa tsikán un.” Tan takan ndoq ra na'a tu'un.

26 Cientu utsi kuiya ra José tan tsi'i ra, tyi'i ra na'a balsamo kuñu ñu'u ra na ña tya'yu yatyi kan, ya'a kan tan tinyi ra na'a tsi ra tsitsi tsatun maa ñuu Egipto kan.